



Open Monumentendag Mechelen

Zondag 11 september 2016



4	Voorwoord
6	Plattegrond
8	De Grote Raad
10	Den Breckpot Korenmarkt 23-25
14	De Clippel - Torenuurwerken Michiels Korenmarkt 6
17	In den Grooten Zalm Zoutwerf 5
27	NONA Begijnenstraat 21
32	Schepenhuis Steenweg 1
43	Sint-Romboutskathedraal Sint-Romboutskerkhof z.nr.
49	Begijnhofkerk Nonnenstraat 28
56	Predikherenklooster Goswin de Stassartstraat z.nr.
67	Braquenié - notariaat Spaepen Goswin de Stassartstraat 24
74	Hotel vander Gracht de Rommerswael De Borgh/Stassart11 Goswin de Stassartstraat 11
80	Sint-Jan-Baptist en Evangelistkerk Sint-Janskerkhof z.nr.
88	Hof van Prant - Sint-Romboutscollege Veemarkt 56
92	Rechtbank van Eerste Aanleg Keizerstraat 20
96	Hof van Palermo Zakstraat 18
100	Notarishuis - Colorfool/Urban Minishop Huidevettersstraat 3
105	Colofon
106	Bronverwijzingen

Voorwoord

Op zondag 11 september vindt de 28ste editie van de Vlaamse Open Monumentendag plaats. Dit is het uitgelezen moment voor een monumentenstad als Mechelen om haar rijke erfgoed met je te delen. Tijdens Open Monumentendag openen verschillende monumenten gratis hun deuren, kan je aansluiten op een rondleiding of een gegidste wandeling door de stad, met je kinderen op ontdekking gaan, ...

Aan de vooravond van OP.RECHT.MECHELEN - het stadsfestival rond recht en rechtvaardigheid dat op 17 september uit de startblokken schiet - richt de Open Monumentendag zijn blik in het bijzonder op de Grote Raad. Exact 400 jaar geleden nam dit rechtscollege haar intrek in het vroegere Paleis van Margareta van Oostenrijk. Een verjaardag die we graag aangrijpen om het belang van de Grote Raad voor Mechelen in de kijker te stellen. Dat de Raad meer dan 200 jaar na zijn verdwijning niet uit het straatbeeld weg te denken is, bewijzen de talloze monumenten die er rechtstreeks en onrechtstreeks mee verbonden zijn.

Dan denken we in de eerste plaats natuurlijk aan het Paleis van Margareta van Oostenrijk zelf. Niet alleen omdat het zo lang de zetel was van de Raad, maar net zo goed omdat het tot op vandaag een plek van rechtspraak is. Als oorspronkelijke locatie van de Grote Raad mag natuurlijk ook het Schepenhuis niet ontbreken, een gebouw waar ook al vanaf de 13de eeuw recht werd gesproken door de stedelijke schepenbank en dat in de toekomst het centrale toerismepunt zal worden in Mechelen.

Omdat de Grote Raad een vestigingsplicht kende, is het Mechelse stadsweefsel dooraderd met de vaak prachtige woonhuizen van de vroegere raadsleden. Zo boden zowel NONA als het notariaat Spaepen in de Goswin de Stassarstraat en het *Hof van Prant* ooit onderdak aan adellijke leden van de Grote Raad.

Ook in de Sint-Romboutskathedraal en de Sint-Janskerk is de herinnering aan verschillende raadsleden in steen vastgelegd: verschillende grafmonumenten, het ene al rijkelijker dan het andere, doorstonden er de tand des tijds.

Net zoals de voorgaande jaren kan je in verschillende monumenten de lopende restauratiewerven van dichtbij volgen. Enkele weken geleden ging in de Sint-Janskerk de interieurrestauratie van start. Voor de begijnhofkerk en *In den Grooten Zalm* biedt de Open Monumentendag je een unieke gelegenheid om de stellingen voor het laatst te beklimmen. In het predikherenklooster - onze toekomstige stadsbibliotheek - krijg je dan weer voor het eerst de kans om de lopende buitenrestauratie te bezoeken.

Het is ook een Open Monumentendag van primeurs. Zoals het in Mechelen Kinderstad hoort, worden de kinderen niet vergeten. Voor hen voorzien we een wandeling op kindermaat. Je kan samen met je kinderen een bezoek brengen aan het Schepenhuis en de Rechtbank van Eerste Aanleg en met hen de belfortoren van het stadhuis beklimmen.

Voor het eerst werken we intensief samen met Jazz at home. Op vijf locaties die in de namiddag de deuren openen voor de gekende huiskamerconcerten, kan je in de voormiddag terecht voor een monumentenbezoek. Ook hier zijn recht en rechtspraak alomtegenwoordig. Met het *Hof van Palermo* opent de woning van de eerste voorzitter van de Grote Raad de deuren. Den Breckpot aan de Korenmarkt was eeuwenlang het gildehuis van de Jonge Kruisboog, waarvan verscheidene leden de voeten onder tafel schoven in *De Clippel* aan de overzijde van het plein. En in de De Borcht in de Goswin de Stassartstraat kan je je vergewissen van de metamorfose die het pand onderging ten opzichte van de Open Monumentendag van vorig jaar.

Dit jaar lanceert Herita ook een exclusief, betalend aanbod; in Mechelen kan je daarvoor terecht op drie locaties. Om de beleving compleet te maken kan je de talrijke monumenten ook combineren met een streepje muziek door de leerlingen van het stedelijk conservatorium of met één van de geleide wandelingen.

Wij wensen je alvast een monumentale editie van Open Monumentendag toe.

Greet Geypen

Schepen van Monumentenzorg

Bart Somers

Burgemeester





- 1 **Den Breckpot** ★ Korenmarkt 23-25
- 2 **De Clippel - Torenuurwerken Michiels** ★ Korenmarkt 6
- 3 **In den Grooten Zalm** ★ Zoutwerf 5
- 4 **NONA** ★ Begijnenstraat 21
- 5 **Schepenhuis** ★ Steenweg 1
- 6 **Sint-Romboutskathedraal** ★ Sint-Romboutskerkhof z.nr.
- 7 **Begijnhofkerk** ★ Nonnenstraat 28
- 8 **Predikherenklooster** ★ Goswin de Stassartstraat z.nr.
- 9 **Braquenié - notariaat Spaepen** ★ Goswin de Stassartstraat 24
- 10 **Hotel Van der Gracht de Rommerswael** ★ De Borgh/Stassart11
Goswin de Stassartstraat 11
- 11 **Sint-Jan-Baptist en Evangelistkerk** ★ Sint-Janskerkhof z.nr.
- 12 **Hof van Prant - Sint-Romboutscollege** ★ Veemarkt 56
- 13 **Rechtbank van Eerste Aanleg** ★ Keizerstraat 20
- 14 **Hof van Palermo** ★ Zakstraat 18
- 15 **Notarishuis - Colorfool/Urban Minishop** ★ Huidevettersstraat 3

De Grote Raad van Mechelen

Ontstaan

Vanaf de 15de eeuw gold de Grote Raad van Mechelen als het hoogste rechtscollege in de Nederlanden. Zoals heel wat andere instellingen in het ancien régime is de Grote Raad organisch gegroeid binnen en later afgesplitst van een bestaande instelling, de Hofraad van de Bourgondische hertogen. Waar oorspronkelijk de raadsheren meereidsen met de vorst, kreeg de Raad - op dat moment bekend als het Parlement van Mechelen - voor het eerst een vaste residentie in 1473, onder hertog Karel de Stoute. Een lang leven was het Parlement echter niet beschoren: bij de dood van Karel de Stoute in 1477 werd de rechtbank opnieuw afgeschaft. Voor de gewesten stond het Parlement immers al te zeer symbool voor de centralisatiepolitiek van de Bourgondische hertogen. Toch ontstond in datzelfde jaar al een nieuwe overkoepelende rechtbank, die in 1504 opnieuw en dit keer definitief werd gehuisvest te Mechelen als 'Grote Raad'. Vanaf dat ogenblik verbleef deze instelling bijna onafgebroken in de Dijlestad, tot aan haar opheffing de facto door de Franse revolutionairen in 1794.

Bevoegdheidsgebied

Aanvankelijk was de Grote Raad opgericht als een rechtbank voor alle Nederlandse gewesten. Toch brokkelde de territoriale basis snel af. Al in de eerste helft van de 16de eeuw werd zowel de Raad van Henegouwen als de Raad van Brabant onafhankelijk. Vervolgens betekende de afscheiding van de Noordelijke Nederlanden tussen 1580 en 1585 opnieuw een grote inkrimping van het gebied. Deze bevoegdheidsbeperking ging gestaag voort in de 17de eeuw, toen Artesië

en een deel van het graafschap Vlaanderen in Franse handen kwamen. De erkenning van de soevereiniteit van de Raden van Luxemburg en Doornik in 1782 beperkte de territoriale competentie van de Grote Raad tot Vlaanderen, Namen en de heerlijkheid Mechelen.

Bevoegdheid

De Grote Raad sprak recht in naam van de vorst. Hoewel de bevoegdheden van de Raad nergens staan opgesomd, was hij in principe bevoegd voor alle zaken waarover geen enkele andere instelling mocht oordelen. Het was een rechtbank in eerste - en meteen ook laatste - aanleg voor personen of instellingen die onder de vorstelijke bescherming vielen en voor hen die zich door hun functie op het recht konden beroepen om door de hoogste rechtbank geoordeeld te worden. Hieronder vielen onder meer de ridders van het Gulden Vlies, raadsheren en ander personeel van de Grote Raad, leden van de hofhouding en hoge ambtenaren. De Grote Raad sprak recht in geschillen die vorstelijke beslissingen in ruime zin betroffen, in betwistingen over de vonnissen van de Grote Raad zelf, in geschillen over vorstelijke rechten en in bevoegdheidsgeschillen over rechtspraak, wetgeving of bestuur. Het leeuwendeel van de rechtspraak in eerste aanleg bestond echter uit bezitsvorderingen. De Grote Raad fungeerde ook als beroepsrechtbank, enerzijds voor de provinciale justitieraden onder zijn rechtsgebied en anderzijds voor een aantal schepenbanken die niet onder een provinciale justitierraad vielen, zoals deze van Mechelen.

Samenstelling

De samenstelling van de Grote Raad evolueerde enigszins doorheen de tijd, maar bestond doorgaans uit 16 raadsheren verdeeld over twee kamers, een president, een procureur-generaal en een advocaat-fiscaal - beiden ook raadsheren -, een adjunct-procureur-generaal, twee griffiers, een aantal deurwaarders en een zestal secretarissen. De talrijke advocaten en procureurs verbonden aan de Grote Raad waren officieel geen personeelslid, maar moesten wel erkend zijn door de Raad om er te mogen pleiten.

Vestiging

Tussen 1473 en 1616 zetelde de Grote Raad in het Schepenhuis van Mechelen, voordien het onderkomen van de stedelijke administratie. Dit gebouw, waarvan de geschiedenis verder in deze brochure wordt toegelicht, werd tijdens het verblijf van de Grote Raad meermaals verfraaid en aangepast.

In 1526 werd de bouw van een nieuw paleis voor de Grote Raad aangevat op de plaats van de noordelijke vleugel van de toenmalige lakenhal (nu stadhuis) aan de Befferstraat. De bekende bouwmeester

Rombout II Keldermans (1460-1531) tekende de plannen. Van het grootse ontwerp, waarvan de originele geveltekening bewaard bleef, kwam maar een gedeelte tot stand. In 1547 werden de werkzaamheden halverwege de tweede bouwlaag stopgezet. Het gebouw was op dat ogenblik niet geschikt om de Grote Raad te herbergen, die dan ook in het Schepenhuis bleef resideren. Uiteindelijk duurde het nog tot 1616 voordat de Grote Raad een nieuw onderkomen vond, namelijk in het voormalige Paleis van Margareta van Oostenrijk in de Keizerstraat. De stad Mechelen had dit complex in 1609 met dat doel aangekocht en vervolgens geschikt gemaakt voor het hoogste rechtscollege van de Nederlanden. De Grote Raad zetelde er tot zijn afschaffing door de Franse revolutionairen in 1794.

Bron: Verscuren, An, Nadere toegang op de geëxtendeerde sententies van de Grote Raad van Mechelen: 1693-1772, Brussel: Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, I 547, 2013.

Redactie: Lissa Ceulemans, i.o.v. dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Den Breckpot

Korenmarkt 23-25

Huis Den Drake

Als oudste economische centrum van Mechelen is het niet verwonderlijk dat de Korenmarkt enkele van de meest interessante monumenten groepeerd. De oudste archivalische gegevens over deze site gaan terug tot 1332, toen zich hier de 'mansio' bevond van Aard van Rogbroek, lid van een kapitaalkrachtige Mechelse schepenfamilie. Het erf met bijgebouwen van deze prestigieuze woning, vanaf de late 14de eeuw *Den Drake* genoemd, strekte zich uit tot in de Ziekeliëdenstraat en de Onze-Lieve-Vrouwestraat. Vóór 1465 kwam het complex in handen van Willem Schoofs, schepen, rentmeester en communemeester van Mechelen. Via zijn dochter Barbele Schoofs kwam het pand aan het einde van de 15de eeuw in handen van de familie van Cortenbach, die er een sterke stempel op zou drukken.

De hoven van Cortenbach

Ywein van Cortenbach, leenhouder van Keerbergen en kamer- en raadshoof van keizer Maximiliaan van Oostenrijk, werd in 1492 benoemd tot schout van de stad Mechelen. Vermoedelijk vestigde hij zich pas op dat moment in de Dijlestad, meer bepaald in huis *Den Drake*. Deze woning, die hij vier jaar voordien van zijn eerste vrouw Barbele Schoofs had geërfd, liet hij kort daarop grondig verbouwen. Waarschijnlijk kreeg het gebouw toen al in grote lijnen zijn huidige omvang.

Het pand bestaat uit een voorhuis met een verdieping aan de Korenmarkt en een aansluitend achterhuis, eveneens met een etage. Beide delen zijn verbonden door een traptoren, waarvan de gemetselde spiltrap met natuurstenen treden behouden

bleef. Vermoedelijk bestond het gedeelte aan de straatzijde zowel beneden als op de verdieping uit één grote 'zaal'. Beneden zijn de enorme eikenhouten moerbalken die deze 'zaal' overspannen, nog steeds aanwezig. Enkele natuurstenen consoles met peerkraal- en rondstaafprofielen en de met zaagtandmotieven en rondstaafprofielen versierde sleutels van deze balken verwijzen naar de laat-15de-eeuwse bouwperiode.



Deze reconstructietekening van Marcel Breckpot toont hoe de achtergevel van het huis van Ywein van Cortenbach er mogelijk uitzag. De centrale traptoren verbindt het achterhuis (rechts) met de imposante voorbouw aan de Korenmarkt.

In de voorste kamer van het 'diephuis' kwam tijdens de restauratie in 2007 een waardevol ensemble aan het licht: een vloer van rode (gebakken) en blauwe (gesmoorde) tegels met een decoratief ruitpatroon, een schouw met natuurstenen wangen en twee spitsboogvormige nissen. Deze elementen zijn mogelijk ook terug te brengen tot de verbouwing door Ywein van Cortenbach of tot een bouwphase in de volgende decennia. De drie kelders met bakstenen tongewelven behoren tot een vroegere bouwphase van huis

Den Drake.

Na Yweins dood in 1523 kwam onder meer ook het huis aan de Korenmarkt in handen van zijn zoon Jan IV van Cortenbach. Hij besliste om rond 1524-1530 op de binnenplaats achter zijn vaders woning een nieuwe prestigieuze residentie te bouwen. Dit stadspaleis in traditionele bak- en zandsteenstijl met onder andere een huiskapel, een gaanderij en een sierschouw van de hofkunstenaar Jan Mone, behoorde tot de top van de adellijke, private woningbouw in de Nederlanden.

Een nieuw elan onder de Jonge Kruisboog

Tot ongeveer het midden van de 17de eeuw vormden de voormalige woningen van Ywein en Jan IV van Cortenbach één geheel. Via vererving bleef het complex steeds in adellijke handen. Aangezien al de eigenaars talrijke bezittingen hadden, is het waarschijnlijk dat de beide woningen regelmatig werden verhuurd.

Op 22 juni 1639 verkochten Agatha van Merode en haar dochter Beatrijs van Berlo het complex aan de Jonge Kruisbooggilde van Mechelen. Deze gilde was in 1431 ontstaan in de schoot van de Oude Kruisbooggilde, die toen het maximum van 60 leden had bereikt. De Jonge Kruisboog behield de vroegere woning van Ywein van Cortenbach aan de Korenmarkt als gildehuis, maar verkocht de residentie op de binnenplaats al in 1648. Aan de basis van deze verkoop lagen plannen voor een grootse verbouwing van hun gildehuis. Reden waarom ze datzelfde jaar ook hun oude vergaderzaal aan de IJzerenleen van de hand deden. Dat deze plannen zeer concreet waren, blijkt uit enkele bepalingen bij de verkoop van het huis op de binnenplaats over de aanwezige bouwmaterialen en de wijze waarop de doorgang naar de binnenplaats mocht worden overbouwd.

Tussen 1648 en 1651 liet de gilde de vroegere woning van Ywein van Cortenbach aan de Korenmarkt verfraaien in barokstijl. Het gildehuis van de Jonge Kruisboog kreeg toen één van de meest prestigieuze, burgerlijke barokgevels van de stad. Op basis van vergelijkend stilistisch onderzoek schrijven sommige auteurs de imposante geveldecoratie met het barokke beeldhouwwerk toe aan de befaamde Mechelse beeldhouwer-architect Lucas Faydherbe (1617-1697).

De bouwmeester accentueerde de hoofdtoegang met een zwierige, barokke omlijsting met uitgeholde hoeken. De emblemen van de gilde prijken ostentatief op de cartouches boven aan de geblokte pilasters. Een levensgrote beeldengroep van een draak overwonnen door Sint-Joris, de patroonheilige van de Jonge Kruisbooggilde, sierde de geveltop. Dat de werken al in 1651 beëindigd waren, blijkt uit een archiefstuk uit 1651 waarin sprake is van “der selve gulde nieuw opgebouwt steynen huys”. De Jonge Kruisboog gebruikte overigens enkel de zaal op de verdieping voor haar vergaderingen, de benedenverdieping werd verhuurd.



In 1648-1651 kreeg het gildehuis van de Jonge Kruisboog aan de Korenmarkt een eigentijds barok uitzicht. Op deze tekening toegeschreven aan Jan-Baptist De Noter (1786-1855), zien we typische barokelementen als geblokte pilasters, (gebroken) frontons en voluutvormen.

Omdat het gildehuis het aanzien van de vereniging moest weerspiegelen, werd er regelmatig geïnvesteerd in onderhoud van het gebouw en in een eigentijds interieur. Hoewel de interieuraankleding van de gilde grotendeels verloren ging tijdens de 19de eeuw, bleven er toch enkele elementen behouden. De twee 18de-eeuwse kasten die zich nu op de verdieping bevinden, dateren vermoedelijk uit 1777. In dat jaar financierde Ferdinand de Romrée, graaf van Jodoigne en toenmalig overhoofdman van de gilde, een groot gedeelte van de kosten voor de vernieuwing van het interieur van de gildekamer. De oude schouwen maakten toen plaats voor nieuwe marmeren exemplaren, er werd een kamerhoge lambriserings met papieren wandbespanning aangebracht en de nieuwe ramen kregen bijpassende gordijnen. De beide kasten met op de cartouches de verstrengelde initialen 'J D G' en 'J G R', maakten vermoedelijk deel uit van het ensemble, maar werden later verplaatst.

De vier velden stucwerk met schouderbogen op de benedenverdieping van het achterhuis dateren ook uit de 18de eeuw, maar kwamen er mogelijk op initiatief van de toenmalige huurders.

De Jonge Kruisbooggilde werd op 25 november 1797 samen met de overige Mechelse ambachten en gilden afgeschaft door de Franse overheersers. Het beeld van Sint-Joris en de gildetekens werden van de voorgevel verwijderd en het huis werd openbaar verkocht aan de toenmalige huurder, Jan Baptist De Keyser, handelaar in graan en boekweit.

Drankenhandel Breckpot

Zowel de gevel als het interieur onderging tijdens de 19de eeuw heel wat wijzigingen. In 1843 vernielde een brand op de zolder van de voorbouw de dakconstructie en de barokke geveltop. Tijdens de herstellingswerken die de weduwe van Jan

Baptist De Keyser liet uitvoeren, werd de façade omgevormd tot een lijstgevel. De dakconstructie kreeg een kleinere helling, de geveltop verdween en er kwam een nieuwe kroonlijst. De vensters op de verdieping werden verlaagd, waarna het opvolmetselwerk werd versierd met ruitmotieven in laat-empirestijl. Een strakke bepleistering en een beschildering in een lichte kleur camouflerden de verbouwingssporen. De dakconstructie van de traptoren verdween vermoedelijk ook tijdens deze brand en werd niet meer heropgebouwd.



Deze foto toont drankenhandel Breckpot in 1943. De barokke toegang tot het gildehuis was in 1866 vervangen door een vitrine en een kleinere toegangsdeur.
© KIK-IRPA, cliché B048537

Omstreeks het midden van de 19de eeuw kwam het pand in handen van de familie Breckpot, die sinds 1832 handel dreef in sterke drank en wijnen. Met het oog op de winkelfunctie liet Victor Breckpot in 1866 de 17de-eeuwse toegangspoort van het gildehuis vervangen door een winkelvitrine. Rond dezelfde periode ruimde de opslagruimte voor graan en boekweit achteraan de plaats voor een kleine binnenplaats met twee vrijstaande

achterhuizen. Binnenin werden met tussenwanden en stucwerkplafonds kleinere vertrekken gecreëerd in de vroegere 'zalen' van de voorbouw. Op die manier kwam er in 1874 een kantoortje in de winkelruimte en werd de verdieping opgedeeld in woonvertrekken. Tussen 1874 en 1914 werden de geblokte pilasters van de verdieping afgekap't en vervangen door gebeeldhouwd bladwerk boven- en onderaan de nu vlakke pilasters. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verdween het zadeldak van de achterbouw, dat later werd vervangen door een open terras met een borstwering. In 1958 voerde de familie Breckpot nog een laatste belangrijke verbouwing uit aan de voorgevel met het inbrengen van nieuwe vitrines en een plint van blauwe hardsteen. Op dat moment werd ook de toegangsdeur versmald door de toevoeging van een pilaster van witte natuursteen.

Gybels restaureert

De pensionnering van Jean en Paul Breckpot in 2005 betekende na 173 jaar het einde van de gelijknamige drankenhandel. Kort nadien kocht de familie Gybels het voormalige gildehuis van de Jonge Kruisboog om er een traiteurzaak met ontvangstruimten op de verdieping te vestigen. Deze functiewijziging gaf aanleiding tot een grondige restauratie. De ingrijpende veranderingen die de voorgevel sinds de opbouw in 1648-1651 had ondergaan, maakten een verantwoorde reconstructie van de barokke façade onmogelijk. De gevel aan de Korenmarkt werd plaatselijk hersteld en kreeg beneden hedendaagse raamvullingen tussen de 17de-eeuwse pilasters. De dakstructuur die na de brand van 1842 was aangebracht, werd weliswaar vernieuwd en achteraan voorzien van grote glaspartijen, maar het uitzicht aan de Korenmarkt met rode gegolfde pannen bleef ongewijzigd.

In de achtergevel bleven verschillende delen van het laat-15de-eeuwse baksteenmetselwerk met hoekblokken, speklagen en deur- en vensteromlijstingen in Lediaanse kalkzandsteen bewaard. Om deze te behouden, maar toch het onderscheid tussen oude en nieuwe elementen te maskeren, kreeg de achtergevel een kaleilaag, een dunne bepleistering. Voor de nieuwe, commerciële bestemming was het overdekken van de binnenplaats noodzakelijk. Lichtstroken zorgen er echter voor dat de achtergevel en het achterhuis nog steeds als buitengevels worden ervaren. Bij de interieurrestauratie vormde het laat-15de-eeuwse grondplan van de woning van Ywein van Cortenbach het uitgangspunt. Om die reden verdwenen de weinig waardevolle 19de-eeuwse en 20ste-eeuwse aankleding en opdeling. De vertrekken beneden en op de verdieping van de voorbouw kregen zo opnieuw de afmetingen van de vroegere 'zalen'. Aansluitend bij deze indeling werden de 15de-eeuwse elementen zoals moerbalken, consoles en spitsboognissen, zichtbaar gemaakt. Ook de verhoudingen van de vertrekken in het achterhuis werden hersteld. Hierdoor kunnen de vier 18de-eeuwse stucplafonds beneden, die deels gereconstrueerd werden, weer als een geheel bekeken worden. De twee 18de-eeuwse kasten, die in het verleden al eens verplaatst waren, werden overgebracht naar de verdieping van het voorhuis.

Redactie: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen
Bronnen:

Breckpot, Marcel, Het Hof..., 1985.

Van den Mooter Maarten, Een bouwhistorische studie..., 2001.

Van Langendonck, Linda, Het voormalige Gildenhuis..., 2007.

De Clippel - Torenuurwerken Michiels

Korenmarkt 6

Een handelspand met een middeleeuwse kelder

Traditioneel wordt de hoge oever van de Dijle beschouwd als de oudste stadskern van Mechelen. In 1938 wees oudheidkundige Jozef Uytterhoeven in dat verband al op enkele merkwaardige kelders van een uitzonderlijk hoge ouderdom onder de huizen van de Korenmarkt. De bovengrondse vertrekken van deze huizen werden in vele gevallen voortdurend aangepast aan nieuwe trends of normen, maar de kelders bleven meestal onaangeroerd. Het waren dan ook in hoofdzaak praktische ruimten, bedoeld voor opslag van materialen die niet leden onder een beetje vochtigheid.



Het huis *De Clippel* aan de Korenmarkt 6 is één van deze panden die over een eeuwenoude kelder beschikt. Op de middellijn van deze rechthoekige kelder staan drie ronde zuilen. Deze verdelen de ruimte in twee delen, elk overspannen door een langgerekt tongewelf. De eerste zuil draagt, in tegenstelling tot de twee andere, een achthoekig kapiteel dat wellicht werd gerecupereerd uit een vorige fase of uit een ander gebouw. De kelder is wellicht het resultaat van een middeleeuws inbreidings- en versteningsproces. Toen het hof van ridder Jan van Heyenbeke in de 15de eeuw werd verkaveld, ontstonden *De Kleine Clippel* en *De Grote Clippel* (nu respectievelijk Korenmarkt 4 en 6). *De Grote Clippel* kwam in het begin van de 16de eeuw in handen van Petrus Hals, vermoedelijk de grootvader van de befaamde Haarlemse schilder Frans Hals, die er waarschijnlijk een handelszaak uitbaatte.

Een 'modern hotel'

In 1680 lieten de broers Jan en Rombout Van de Velde *De Grote Clippel* verbouwen tot een 'modern' hotel. Naast een nieuw bouwvolume aan de achterzijde werd vooral veel zorg besteed aan de barokke voorgevel, om zo gegoede klanten aan te trekken. Vandaag herinnert alleen nog de arduinen poortomlijsting en de barokke gevelbekroning aan de toenmalige verfraaiingswerken. De rest van de voorgevel werd na een grondverzakking in de 18de eeuw ingrijpend gerestaureerd. De barokke

De middeleeuwse kelder van het huis De Clippel werd eeuwenlang gebruikt als opslagplaats. Om die reden was er aan de Korenmarkt een rechtstreekse toegang tot deze ruimte.



Deze ingekleurde pentekening van William Callow biedt vanuit de Guldenstraat een prachtig perspectief op De Clippel rond 1840.

ritmering van de eerste en de tweede verdieping werd hierbij vervangen door hoge rechthoekige ramen en sobere pilasters.

Wijnhandel

Rond 1800 werd het pand gekocht door de familie Bosselaer en kreeg het de functie van wijnhandel. De huidige toegangspoort en de aanzet van de trap zijn versierd met gesculpteerde druiventrossen en wijnranken en dateren uit die periode. Ook de monumentale hal werd aangepast aan de toen heersende stijl. In de tuin bouwde ze een koetshuis voor haar 'wagenpark'.

Beiaarden en Torenuurwerken Michiels

Samen met zijn broer Edward stichtte Louis Michiels een bedrijf voor torenuurwerken en beiaarden in zijn geboortedorp Baal, een deelgemeente van Tremelo. In 1867 verhuisde de firma naar de Onze-Lieve-Vrouwestraat in Mechelen, waar de broers in totaal ongeveer 400 torenuurwerken fabriceerden. Zoals de bedrijfsnaam aangeeft, vervaardigde de firma Michiels ook beiaarden met de daarbij behorende klokken. Deze instrumenten verwierven al snel wereldfaam, getuige de levering van een beiaard met klavier aan de stad Philadelphia, de allereerste in de Verenigde Staten.



Het atelier van Torenuurwerken en Beiaarden Michiels achter in de tuin wordt nog steeds gebruikt voor speciale projecten, zoals het restaureren van oude mechanische torenuurwerken.

In 1890 kocht Edward Michiels het huis aan de Korenmarkt 6, waar de bvba Beiaarden en Torenuurwerken Michiels nog steeds gevestigd is. Het werkhuis van de onderneming werd ondergebracht in het omvangrijke koetshuis, gebouwd door de vorige eigenaars. Eduard Michiels had twee zonen die het vak voortzetten. Marcel Michiels nam in 1895 een klokengieterij over in Doornik. Prosper Michiels nam het torenuurwerkbedrijf in Mechelen over. Tijdens de artilleriebeschietingen van augustus en september 1914 werd het werkhuis echter volledig verwoest. Het historische woonhuis bleef gelukkig gespaard. De heropbouw van het zwaar beschadigde werkhuis werd kort daarop, in 1920, aangevat. Toen werd het nieuwe atelier losgekoppeld van het woonhuis en achter

in de tuin geplaatst, aansluitend op een doorgang naar de Adegemstraat. In de jaren 1990 - een generatie later, renoveerde achterkleinzoon Luc Michiels de gebouwen met veel respect voor de historische evolutie van het pand. Het pand is nog steeds bewoond door de familie Michiels. Tot op vandaag worden door Luc Michiels, achterkleinzoon van Edward, nog torenuurwerken onderhouden, gerestaureerd en vervaardigd.

Redactie: Lissa Ceulemans en Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Bronnen:

De Greef, Patrick, Korenmarkt 6..., 2003.

Michiels, Luc, Huis de Clippel..., 2000.

Michiels, Luc, Het atelier van..., 2010.

In Den Grooten Zalm en Den Kleinen Zalm

Zoutwerf 5

In Den Grooten Zalm en Innehuysken: spil van een handelsstad met stapelrecht

In Den Grooten Zalm en Innehuysken

Beide ambachtshuizen liggen op een scharnierpunt in de stad, aan de linkeroever van de Dijle tussen de Grootbrug en 't Plein, in de 13de eeuw 'de Werf' genoemd. Pas nadat de stad in 1301 het stapelrecht op zout verwierf, kreeg deze loskaai de naam Zoutwerf. Het huis *Den Kleinen Zalm* was de spil in de handelsactiviteiten aan de Dijlekaai. In het havenpand dat toen *Innehuysken* heette, werd het 'innegeld' betaald. In de linkse buurpanden, *De Waag* en *De Steur*, werden de goederen gewogen en opgeslagen. Het rechtse buurpand *In Den Grooten Zalm* werd gebouwd als gildehuis van de visverkopers.

In Den Grooten Zalm (1530-1535) als belangrijk voorbeeld van vroegrenaissance

Op de plaats waar het pand zich nu bevindt, lag voordien huis *Het Sandvliet*, genoemd naar de kleine beek die er net onder stroomde en in de Dijle uitmondde. In 1519 kochten de visverkopers dit huis in goede staat. De gevel werd tussen 1530 en 1535 volledig vernieuwd naar het ontwerp van Willem Van Werchtere. Met de rijke ornamentiek, het dure materiaal en de vooruitstrevende stijlopbouw, etaleerden de visverkopers hun rijkdom en invloed. De voorgevel van het huis is één van de vroegste voorbeelden van vroegrenaissance in België. De **verticaal opengewerkte gevel** vertoont kenmerken van zowel de late gotiek als de renaissance. De hoge kruisvensters en de overkragende bouwlagen zijn typerend voor de laatgotische houtbouw.

Op deze aquarelschildering van J.B. De Noter (1786-1855) is vanaf de huidige Vismarkt te zien hoe de **verticaal opengewerkte gevel** van *In Den Grooten Zalm* boven alle naastliggende panden uitspringt. De getrapte geveltop was versierd met beelden.



De harmonische opbouw van het geheel en de heel specifieke, constructieve onderdelen - halfrondbogen op zuilen, zware kroonlijsten op kraagstukken, cassettes, friezen, drieluikzuilen, rondboogvelden en de superpositie van zuilen - getuigen van een antieke inspiratie. Ook het gebruik van de klassieke orden - Dorisch, Ionisch en Korinthisch -, de frisse kleuren en de rijkelijke ornamentiek zijn kenmerkend voor de renaissance.

Meerdere historische studies verbinden de ornamentiek van *In Den Grooten Zalm* met beroemde namen zoals Jan Borremans, Antoon de Vleeschouwere, Mahiel Isewijns en Jan Mone. In feite is het beeldhouwwerk anoniem en werd het voor de blauwe steen gerealiseerd door plaatselijke beeldhouwers en steenkappers uit Henegouwen. Gezien **Jan Mone** in diezelfde periode actief was aan het hof van Margareta van Oostenrijk in Mechelen, is de inbreng van deze beeldhouwer waarschijnlijk.



*De frappante gelijkenis van dit detail uit *In Den Grooten Zalm* met de afbeelding in het mausoleum van Guillaume de Croy doet de vraag rijzen of ook de sculptuur van de Mechelse gevel kan worden toegeschreven aan **Jan Mone**.*

De gevel van de visverkopersgilde kreeg thematisch beeldhouwwerk dat verwijst naar de visvangst en -verkoop, water en nautische mythologie. Op meerdere plaatsen kan je de Griekse zeegod Poseidon - vaak met drietand en/of vierspan - of zijn zoon Triton - half mens, half vis - opmerken. Poseidon heerst in de Griekse mythologie over de zee, de wateren en hun goden, maar was ook bekend als god van aardbevingen. Hij wordt geassocieerd met dieren waarvan de bewegingen overeenstemmen met die van zeegolven: paarden, geiten, kromgehoornde stieren, dolfinen ...



*Het mausoleum van Guillaume de Croy wordt omstreeks 1528 gedateerd en toegeschreven aan **Jan Mone**. Een fragment uit dit monument toont een naakte vrouw op een schip onder heel hevige wind die de zeilmast omklemt. © detail uit X045297 KIK-IRPA Brussel.*



Travee 1, fries boven de benedenverdieping: een mannelijke figuur met een drietand die een dolfin berijdt, een gevleugelde figuur die een wagenspan met paarden ment, en een triton die op zijn kinkhoorn blaast om de golven te bedaren. De omringende bloemen- en plantenranken en vaasmotieven zijn typerend voor de renaissance.



Travee 4, een boogveld boven de benedenverdieping: met plantenranken versierd en gevleugelde tritonen als schildhouders.

In 1534 was de gevel bijna volledig afgewerkt. Het huis droeg toen al de naam *Gulden Zalm*. De voorgevel kreeg vanaf 1535 een **polychrome beschildering**. Uit het vooronderzoek bleek dat onder de latere schilderijen nog de 16de-eeuwse afwerking schuilgaat, met polychromie en verguldsels op de reliëfs.

*Deze aquarel geeft een simulatie van de **polychrome beschildering** die rond 1535 was aangebracht op In Den Grooten Zalm. De reliëfs kregen loodwit en frisse, felle achtergrondkleuren in azurietblauw. Verschillende details - wapens, attributen, schepen ... - werden in goud afgewerkt. © PRC*



Restauratiecampagne *In Den Grooten Zalm* (1610) en *Den Kleinen Zalm* (1680)

Schoeffer en Fontaine vermelden in hun publicaties een grote restauratie rond 1611, waarbij nieuwe beelden op de geveltop werden geplaatst en hersteld. Volgens Schoeffer stond op de centrale pinakel (torentje) van de *Gulden Zalm* (nu *In Den Grooten Zalm*) de Heilige Andreas, patroonheilige van de visverkopers. Fontaine vult aan met een Salvator Mundi die bestemd was voor de centrale nis van de trapgevel en een koperen windwijzer in de vorm van een zalm. In de 17de eeuw vernielde een brand het *Innehuysken*. De visverkopers van het buurpand *In Den Grooten Zalm* sloegen de handen in elkaar en bouwden het pand in 1680 opnieuw op onder de naam *Den Kleinen Zalm*.

Een grondige wijziging van de geveltop van *In Den Grooten Zalm* (1715-1717)

Het bovenste gedeelte van de gevel behoort duidelijk tot een latere, strengere stijlorde dan de onderliggende, frivol gedecoreerde verdiepingen. Door stabiliteitsproblemen

en door de slechte staat van verschillende decoratieve elementen van de geveltop, was een algemene renovatie van de top noodzakelijk. In 1717 werd de trapgevel gewijzigd in een tuitgevel van blauwe hardsteen, zandsteen en baksteen. In diezelfde periode werden de galerij boven de kooflijst, **de beelden** en mogelijk de koperen windwijzer verwijderd. De twee centrale vensteropeningen bleven behouden. In de loop van de 18de eeuw werden er schuiframen in de gevel geplaatst die niet exact kunnen worden gedateerd omdat er geen archiefmateriaal over bestaat.

Van spil in de handelsactiviteit naar *bien national* (1796)

Tot aan de Franse Revolutie werden de panden regelmatig onderhouden en hersteld. De werken omvatten de herstelling van de stenen en laagreliefs, de renovatie van het schaliedak, de vervanging van de glasramen en grootschalige schilderwerken. In 1795 werd ook het visverkopersambacht in Mechelen afgeschaft. *In Den Grooten Zalm* werd verkocht als *bien national*. Het pand werd privé-eigendom en werd sindsdien minder goed onderhouden. *Den Kleinen Zalm* werd verkocht en ingericht als herberg.



*In de loop van de geschiedenis raakten de sculpturen van de geveltop weer in verval en werden ze verwijderd. Op deze aquarelschildering van J.B. De Noter uit 1849 zijn **de beelden** van de geveltop al weggenomen.*

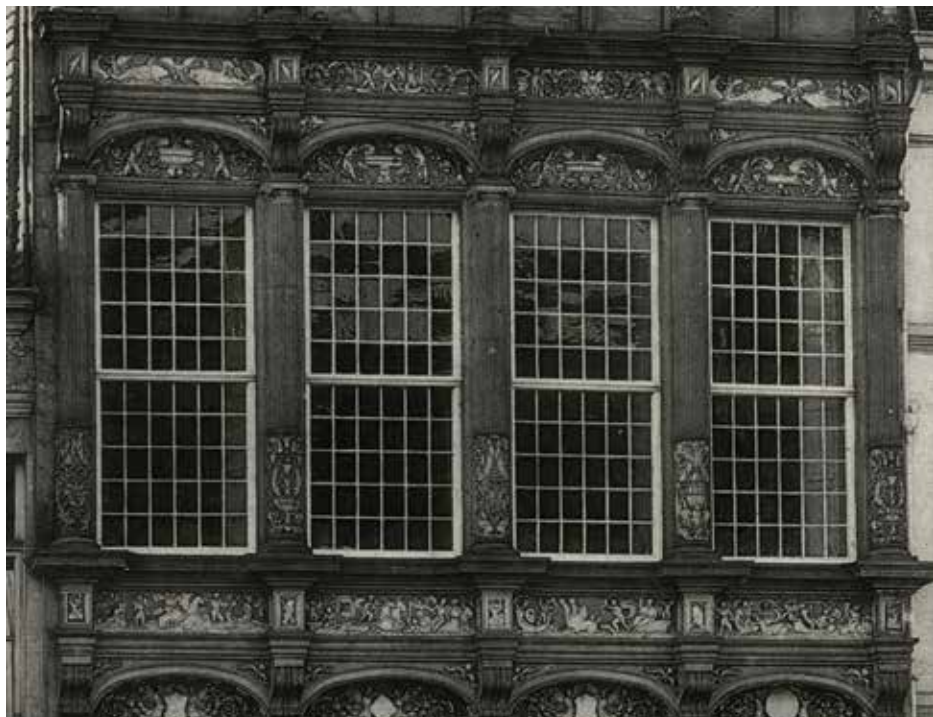
Restauratie als verkoopsvoorwaarde (1850)

Pas in 1850 werd *In Den Grooten Zalm* opnieuw grondig gerestaureerd door de toenmalige eigenaar, Karel De Stobbeleer, die daartoe gedwongen werd door een opmerkelijke voorwaarde in de verkoopakte van 24 oktober 1846. Om de erfgoedwaarde van de gevel te behouden, mocht de eigenaar niets van de waardevolle gevel verwijderen en moest hij hem binnen het jaar restaureren. De kostprijs van de werken werd geschat op de helft van de aankoopprijs (3000 fr. versus 6100 fr.). Ze waren dan ook aanzienlijk: het aanpassen

van het schrijnwerk en het vervangen van de drie reliëfbeelden van blauwe hardsteen op de benedenverdieping door gietijzeren exemplaren, het beschilderen van deze reliëfbeelden met een grijze natuursteenimitatie, een **nieuwe gevelafwerking** ... Verschillende aanpassingen dateren mogelijk uit het midden van de 19de eeuw: aanvullingen in gips aan de laagreliëfs, toevoeging van verankeringen ter hoogte van de kroonlijst, verflagen in tinten van wit, beigegrijs en oker ...

*Deze aquarel geeft een simulatie van de **nieuwe gevelafwerking**, een tweekleurige beschildering, van rond 1850: de laagreliëfs werden beschilderd in lichte tinten van wit en beigegrijs en plaatselijk opgelicht met oker. Andere gedeeltes van de voorgevel werden monochroom overschilderd. © PRC*





Willem Geets en erfgenamen (1873-1943)

In 1874 kocht kunstschilder Willem Geets *In Den Grooten Zalm*. Geïnspireerd door de renaissance-architectuur, renoveerde hij het interieur in Vlaamse renaissancestijl. Ook voerde hij werken uit aan de dakconstructie en de leien dakbedekking. Twee kamers richtte hij in als atelier en de aanbouw als een salon. Het is aannemelijk dat Geets zelf de kleurlagen van de gevel restaureerde of overschilderde.

Een **foto van J. Maes uit 1889** geeft de tweekleurige afwerking van de gevel weer.

Oorlogsschade

Bij het aanbreken van de Eerste Wereldoorlog ontvluchtten Willem Geets en zijn vrouw het gildehuis. Kort daarna werd *In Den Grooten Zalm* ingenomen door Duitse

*Een detail uit de **foto van J. Maes uit 1889** (uit Van Ysendijcks Documents classés) illustreert mooi de tweedelige kleurstelling. Het contrast tussen het vooruitspringend beeldhouwwerk in lichte tinten en de grijze achtergrond is duidelijk merkbaar.*

soldaten, met ernstige schade tot gevolg. Na het overlijden van Geets voerden zijn erfgenamen rond 1935 herstellingswerken uit. In augustus 1943 kocht de Stad Mechelen *Den Kleinen Zalm* en *In Den Grooten Zalm* om er een museum onder te brengen ter ere van Willem Geets. In september van dat jaar gingen de deuren open voor het publiek. Op 1 april 1944 werd het pand echter getroffen door een bombardement van de geallieerde troepen, op 15 februari 1945 gevolgd door de inslag van een Duitse V-bom. De schade aan *In Den Grooten Zalm* was enorm: de achtergevels waren volledig vernield en de voorgevel raakte beschadigd.

Wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog (1946-1949)

Vlak na de Tweede Wereldoorlog werd *In Den Grooten Zalm* uitvoerig gerestaureerd onder leiding van **stadsarchitect**

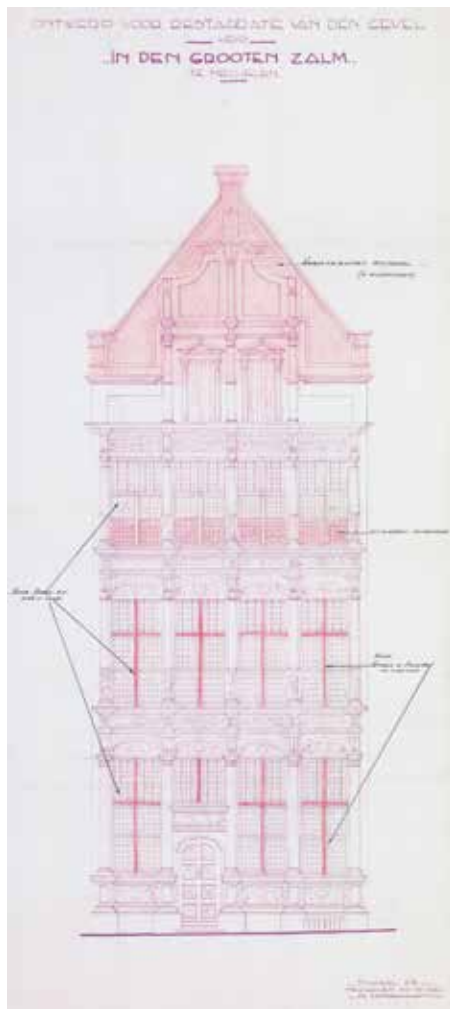
Julien Aerts. De achtergevels werden heropgebouwd als trapgevels en de traptoren kreeg er een verdieping bij. Vermoedelijk werd de volledige geveltop gereconstrueerd en werd de raamverdeling grondig gewijzigd.

Voorgeschiedenis van de huidige restauratie

Om de aanpak van de lopende restauratie van *Den Kleinen Zalm* en *In Den Grooten Zalm* te bepalen, was een uitgebreid vooronderzoek noodzakelijk. De stabiliteit werd grondig bestudeerd door Luc Schueremans (KU Leuven). Op hetzelfde moment voerde Annelies Wouters een aanvullend bronnenonderzoek en legde PRC bvba zich toe op een kleur- en materiaaltechnisch onderzoek en een proefrestauratie. Stefaan Grieten vulde dat aan met een studie van de iconografische, artistieke en culturele aspecten van het beeldhouwwerk. De tijdelijke vereniging van architectenbureau Arter & Lode De Clercq werkte de gekozen opties uit tot een restauratiedossier. De huidige werken zijn in uitvoering door de tijdelijke vereniging van Monument Vandekerckhove nv en Altritempi nv.

Restauratie

De behandeling van het gepolychromeerde beeldhouwwerk en het herstellen van de stabiliteit van de kooflijst van *In Den Grooten Zalm* zijn de meest ingrijpende werken. Voorts worden er ook enkele traditionele herstellingen uitgevoerd aan de gevels en de daken van beide panden.



De uitvoerige restauratie door stadsarchitect Julien Aerts wijzigde het uitzicht van *In Den Grooten Zalm* aanzienlijk. De rood gekleurde vlakken op de geveltekening tonen de veranderingen die de architect aanbracht: reconstructie van de geveltop, nieuwe kruisverdelingen in de vensters van de beneden- en de eerste verdieping, aangepaste raamopeningen op de tweede verdieping en vervanging van alle ramen naar neogotisch model.

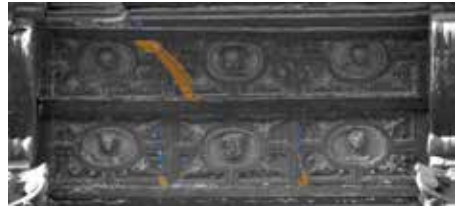
Zachte restauratie van het geheel

Omdat het baksteenmetselwerk van de gevels in een goede staat is, blijft de restauratie hiervan vrij beperkt. De daken en de dakbedekking en -constructie worden nagekeken. Al het schrijnwerk wordt geschilderd en op de toegangsdeur van *In Den Grooten Zalm* wordt de oorspronkelijke houtimitatie opnieuw aangebracht. Door tochtstrips te plaatsen in alle schrijnwerk zal het binnenklimaat aanzienlijk verbeteren. Ook achterzetbeglazing boven aan de ramen en een geïsoleerde zolderverdieping zullen bijdragen tot het comfort. Bij gebrek aan een afdichting kon er water insijpelen in het bovenste deel van de gevel. Daardoor werden ook de onderliggende structuren van de tweede verdieping door water en vorst aangetast. Na de huidige restauratie zal een loden afwerking de bovenzijde beschermen.

Grondige stabiliteitswerken van de kooflijst van *In Den Grooten Zalm*

Door insijpelend vocht, bedenkelijke restauratiecampagnes en de oorlogsschade van 1944 vertoonde de constructie ernstige schade. Het meest uitstekende deel van de gevel, de 16de-eeuwse kooflijst, steunde een verdieping lager op een houten balk die in uitermate slechte staat was. Gebarsten consoles en gebroken panelen maakten de kooflijst zeer onstabiel.

De houten balk moest hoogdringend vervangen worden door een betonnen exemplaar. Om daarbij geen schade te berokkenen aan de sculptuur en de afwerkingen, werkten de restaurateurs uitermate zorgvuldig en stapsgewijs, in nauw overleg met specialisten voor stabiliteitswerken.



De 16de-eeuwse kooflijst bestaat uit vier bas-reliëfs die steeds twee panelen omvatten. Door de druk van een bom die tijdens de Tweede Wereldoorlog achteraan In Den Grooten Zalm insloeg, werd de geveltop ontworcht, werden sommige consoles vervormd en zijn verschillende panelen gebarsten. De metalen ondersteuning die toen werden aangebracht, waren sterk verroest. © PRC.



Stapsgewijs: eerst wordt het verflagenpakket gefixeerd doorheen lens tissue paper. Vervolgens worden alle barsten opgetekend.



Stapsgewijs: nadien wordt een dubbele facing geplaatst. De eerste lijmlaag wordt aangebracht op een fijnmazig doek met een katoenweefsel. De tweede laag op een doek met een grofmazig gewassen linnen.



Stapsgewijs: na de dubbele facing worden de vooruitspringende delen geëgaliseerd met Parijs gips verstevigd met jute.



Stapsgewijs: na de uitharding van het gips wordt het geheel ondersteund door drukkussens die rusten op een houten constructie, vastgezet op de steiger.

De dekstenen aan de bovenzijde werden pas weggenomen nadat de afwerklagen gefixeerd en de fijnsculptuur ondersteund waren. Nadien vonden de eigenlijke stabiliteitsingrepen plaats.



Stabiliteitsingrepen: de gebarsten consoles werden door het inboren van inox staven gestabiliseerd en chemisch verankerd aan de gevel. Vervolgens zijn ook de bovenste panelen van de kooflijst doorgeboord tot op de plaats van de nieuwe betonbalk.

De houten balk is in stukken van 80 cm stapsgewijs weggehaald en vervangen door een gewapende betonbalk. Pas nadat alle stabiliteitsingrepen waren uitgevoerd, het beton voldoende was uitgehard en de gebroken lintelen waren gestabiliseerd, werd de onderconstructie weggebroken en startte de restauratie van de sculptuur van de kooflijst.

Tweekleurige afwerking van de gevel van In Den Grooten Zalm

Uit het uitgebreide vooronderzoek bleek dat onder de latere schilderingen een rijkelijke, 16de-eeuwse kleurstelling schuilgaat. Deze kleurrijke afwerking is te fragmentair als uitgangspunt voor de restauratie. Een blootstelling ervan aan het buitenklimaat zou echter het verlies van deze waardevolle fragmenten betekenen. De geveltop werd in het begin van de 18de eeuw grondig gewijzigd en na de Tweede Wereldoorlog bijna volledig herzien, waardoor het totaalbeeld niet langer overeenstemt met de 16de-eeuwse toestand.

Er is gekozen om de midden 19de-eeuwse, bichrome kleurstelling bloot te leggen. De vormgeving van de geveltop komt hiermee overeen. Deze kleurrijke afwerking is goed gedocumenteerd door de bevindingen ter plekke en een foto uit 1889. Het huidige verflagenpakket werd grondig gefixeerd en wordt momenteel gefaseerd blootgelegd tot op de 19de-eeuwse laag. De gipsaanvullingen worden behouden en barsten en naden worden dichtgezet met kalkmortel of aangepaste plamuur. In de loop van september start de spaarzame retouche die streeft naar een homogeen totaalbeeld van de gevel.



Tot op de 19de-eeuwse laag: de verflaag op het beeldhouwwerk van Avesnessteen (krijtsteen) wordt blootgelegd met een scalpel en/of glasvezelstift.



Tot op de 19de-eeuwse laag: de afwerklaag op de blauwe hardsteen wordt blootgelegd door een microstraaltechniek onder lage druk met holle glaspereels.

Meer informatie over het verdere verloop van de restauratiewerken kan je terugvinden op:
<https://www.mechelen.be/de-zalm>

Redactie: Sofie Stevens, Monumentenzorg Mechelen

Bronnen:

Arter, samenvattend rapport..., 2013.

De Clercq, Lode, tekst educatief paneel..., 2015.

Grieten, Stefaan, Het beeldhouwwerk..., 2011.

Smets, Coralie, Het visverkopershuis..., 2010.

Wouters, Annelies, De bouwgeschiedenis..., 2011.

NONA

Begijnenstraat 21

Een huis van stand

De Begijnenstraat dankt haar naam aan de begijnen die er in 1209 een huis betrokken. Deze smalle verbindingsweg tussen de Sint-Romboutskathedraal en de Vismarkt was lang een geliefkoosde vestigingsplaats voor notabelen. Tussen de 16de en de 18de eeuw waren vele leden van de Grote Raad van Mechelen en hoge stadsambtenaren hier thuis. Van deze adellijke residenties bleven er enkele tot vandaag behouden, zoals het *Hotel de Waepenaert* (Begijnenstraat 18-22) en de voorbouw van het kunstencentrum NONA.

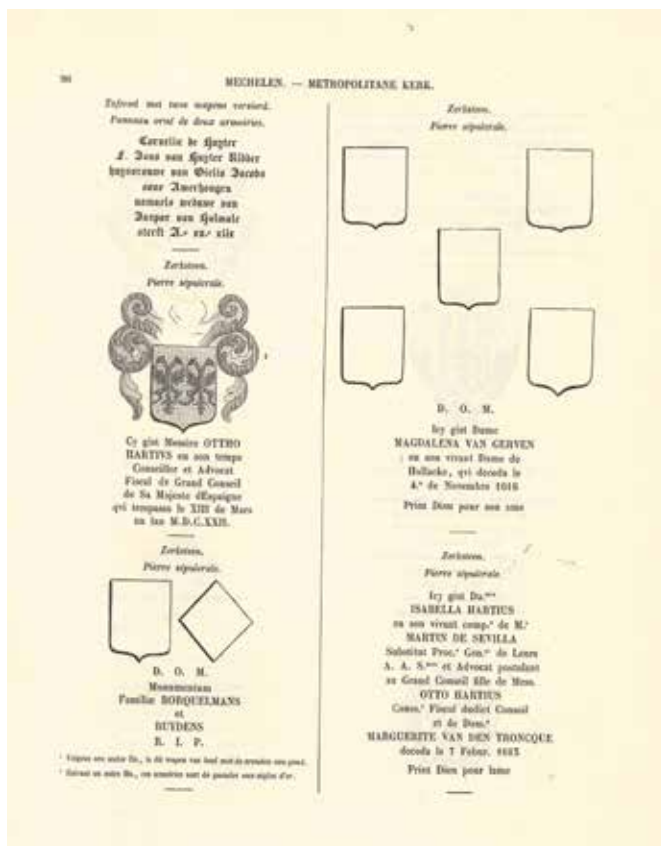


'Een huis dat twee huizen waren'

In de loop van de 16de eeuw werden twee bestaande breedhuizen aan de Begijnenstraat samengevoegd tot een voornaam woonhuis. Naar bouwwijze en vormgeving spiegelde het pand zich aan de toenmalige residentiële Mechelse hofbouw van onder meer het Paleis van Margareta van Oostenrijk en het Hof van Busleyden. Ook hier gaan traditionele elementen als de opbouw in bak- en zandsteenstijl en de laatgotische poortomlijsting samen met aspecten van de opkomende renaissancestijl. Deze 'moderniteit' uit zich in de bogengalerij die na de versmelting van de beide panden tegen de samengevoegde achtergevels werd aangebracht.

Het huis in de Begijnenstraat behoorde zeker vanaf 1564 toe aan de familie Van Surcke, die vermoedelijk verantwoordelijk was voor de samenvoeging. Voorlopig beschikken we niet over informatie om deze familie en haar bezittingen verder te duiden. Over Willem Van Breugel, die het pand in 1601 kocht, hebben we meer gegevens. Deze adellijke telg werd omstreeks 1538 geboren in Oirschot, nabij Eindhoven. Hij maakte carrière als lid van de Raad van Brabant, het hoogste juridische orgaan van het toenmalige hertogdom Brabant, dat al in 1515-1530 soeverein was geworden ten opzichte van de Grote Raad van Mechelen. Beroepsmatig verbleef Willem Van Breugel

De 16de-eeuwse galerij tegen de toenmalige achtergevel combineert een vormgeving uit de vroege renaissance voor de zuilen met een stergewelf, een gewelfvorm die tijdens de late gotiek vaak gebruikt werd.



Isabella Hartius, echtgenote van raadsheer Martin de Sevilla en dochter van raadsheer Otto Hartius, werd in 1613 begraven in de Sint-Romboutskathedraal. Haar grafsteen werd in 1903 door P. Genard opgenomen in zijn overzicht van de graf- en gedenkschriften in deze kerk.

doorgaans in Brussel. Vermoedelijk kocht hij het huis in de Begijnenstraat aan het einde van zijn leven - hij was toen al 63 jaar - met zijn dochter Catharina als erfgename in het achterhoofd. Catharina was toen al enkele jaren gehuwd met Jan Bernaerts, ook bekend als Joannes Bernartius. Bernaerts was behalve historicus en auteur ook jurist. Na zijn benoeming tot advocaat in de Grote Raad in oktober 1594 moest het echtpaar zich in Mechelen vestigen. Na de dood van Willem Van Breugel in 1613 kwam het huis in handen van zijn dochters Catharina en Anna. Waarschijnlijk heeft geen van beide het huis ooit bewoond, maar hebben ze het stelselmatig verhuurd. Zo was

het lange tijd de woonplaats van Martin de Sevilla, sinds 1622 advocaat-fiscaal bij de Grote Raad, die er in december 1644 ook overleed. Drie jaar later begon er een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van het pand.

De juristenfamilie Van Voorspoel

In 1647 verkochten de erfgenamen Van Breugel het huis aan Jan Van Voorspoel en zijn vrouw. De toenmalige schepenenakte omschrijft het pand als "een mooi, groot en goedgelegen stenen huis met poort, binnenplaats, tuin en stalling". De residentie in de Begijnenstraat bleef niet alleen meer dan 100 jaar eigendom van de

adellijke familie Van Voorpoel, verscheidene familieleden woonden er ook lange tijd. Eerst was het de woning van Jan Van Voorspoel, griffier van het koninklijke leenhof van het Land van Mechelen. Zijn beide zonen bouwden een juridische carrière uit: Maximiliaan in de Raad van Vlaanderen en de Privéraad, Norbert als advocaat (vanaf 1666) en procureur-generaal (vanaf 1688) in de Grote Raad van Mechelen. Norbert betrok de familiewoning tot zijn dood in 1722, na hem namen zijn zoon Norbert-Livin en zijn vrouw (en nicht) Livina Van Voorspoel er hun intrek.

Tijdens deze periode liet de familie verscheidene uitbreidings- en aanpassingswerken uitvoeren, waarvan enkele nog steeds zichtbaar zijn. Zo werd achteraan het huidige huis Begijnenstraat 23 een diephuis toegevoegd met een diepte en breedte van telkens twee travéeën. Meer in het oog springend is echter het tongewelf met stucdecoratie - bestaande uit een raster van vierkanten met ingeschreven cirkels - dat aansluit op de poorttoegang.

Een hoedenmakerij

Met de verkoop van het huis door de erfgenamen Van Voorspoel in 1780 kwam een eind aan het residentiële gebruik van het pand. De nieuwe eigenaar, Constantinus Van den Nieuwenhuyzen, integreerde het gebouw immers in de familiale hoedenmakersfabriek die zich uitstreckte tussen de Steenweg en de Begijnenstraat. Vermoedelijk kocht hij het pand vooral met het oog op de tuin. Daar liet hij een



Op het primitief kadastraal plan van 1824 zien we hoe de vroegere woning Van Voorspoel (donkergroen) werd opgenomen in de hoedenfabriek van Constantinus Van den Nieuwenhuyzen, die zich uitstreckte tot aan de Steenweg (lichtgroen).

nieuwe werkplaats bouwen, de huidige speelzaal van het kunstencentrum NONA. De nieuwe eigenaar was vermoedelijk ook de opdrachtgever van het koetshuis met de kenmerkende bogen van blauwe gesmoorde baksteen, dat achter de koetsdoorrit werd opgetrokken.

Hoewel de fabriek Van den Nieuwenhuyzen geen windeieren legde - hij had gemiddeld 130 tot 200 mensen in dienst - vergaarde hij vooral rijkdom door speculatie met eigendommen die tijdens de eerste jaren van de Franse overheersing (1794-1815) in beslag genomen waren. Het hoeft dan ook

niet te verwonderen dat hij een voorstander was van het nieuwe Franse gezag, dat hem beloofde met verschillende politieke mandaten.

In 1831 gingen de eigendommen aan de Steenweg en de Begijnenstraat over in handen van Frans Dieudonné, ook een hoedenmaker. De familie Dieudonné gebruikte vermoedelijk maar een gedeelte van de gebouwen voor haar ambachtelijke activiteiten, want in de volgende jaren werden de gebouwen aan de Begijnenstraat stelselmatig verbouwd tot afzonderlijke woonhuizen. Ook de vroegere woning Van Voorspoel ontsnapte daar niet aan. Zo kreeg ze er een verdieping bij over de hele breedte van de straatgevel, die ook werd omgevormd tot een meer modieuze lijstgevel. Enkele jaren later volgde een nieuwe wijziging.

Herberg *Frascati*

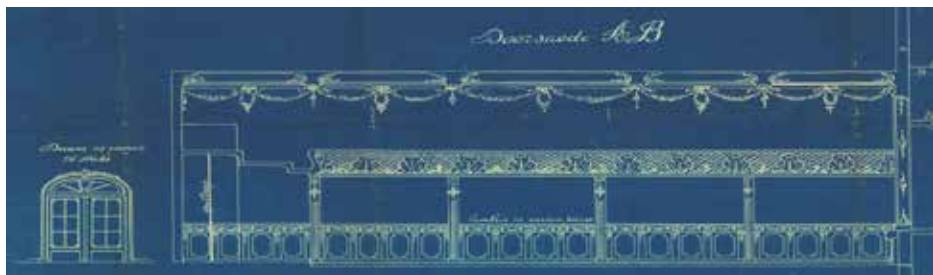
Vermoedelijk in de jaren 1850 werd het oude woonhuis van de familie Van Voorspoel omgevormd tot een herberg, *Frascati* genoemd. De gelagzaal bevond zich beneden en op de verdiepingen waren er verscheidene slaapkamers ingericht. Via een krantenbericht uit 1872 weten we dat het grote hoedenmakersatelier in de vroegere tuin diende als dans- en feestzaal. In deze zaal was in de jaren 1860 onder meer ook

toneelkring *De Taelzucht* gevestigd. Hoewel dit pand nadien nog verschillende malen van eigenaar veranderde, bleef het gebruik min of meer ongewijzigd.

De bombardementen bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, die onder meer een groot gedeelte van de IJzerenleen en de Steenweg in de as legden, lieten ook herberg *Frascati* niet ongemoeid. Net zoals bij de heropbouw van de IJzerenleen in de jaren 1920, zagen de eigenaars van *Frascati* in de vernielingen een aanleiding om het bestaande te herdenken. In 1922 ontwierp de Mechelse architect Th. Vanden Bergh een nieuw interieur voor de grote zaal. In het bestaande volume realiseerde hij een zaal van vijf traveeën diep met een omlopend balkon, dat aansloot op een ondiepe scène. De ruimte werd overvloedig gedecoreerd met guirlandes en strik- en palmetmotieven van stucwerk.

Architect Th. Vanden Bergh was hiermee niet aan zijn proefstuk toe. Hij was thuis in een uitgebreid aantal bouwprogramma's en -stijlen en ontwierp in de loop van zijn carrière onder meer de Stedelijke basisschool Victor Van de Walle aan de Brusselsesteenweg 168 (1899), een art-nouveaugetint praalgraf op de Stedelijke Begraafplaats, en een eclectische woning in de Dageraadstraat (1927).

De inrichting van de dans- en feestzaal van herberg Frascati naar plannen van architect Th. Vanden Bergh uit 1922 bleef tot vandaag grotendeels behouden, zoals blijkt uit dit ontwerpdetail van het balkon.



Ciné Studio

In 1964 zette Gommaar Verelst een nieuw hoofdstuk in voor het gebouw. Deze man, een leraar moraal in een Mechelse lagere school, was gebeten door het filmvirus. Wat begon met wekelijkse vertoningen in zijn school en een plaatselijke bioscoop, leidde in 1965 tot de oprichting van *Ciné Studio* in de vroegere zaal *Frascati*. De bioscoopstoelen en het filmdoek haalde hij uit de kort voordien gesloten bioscoop *Flora*. De interieuraankleding van de oude danszaal liet hij goeddeels ongemoeid. Wel bracht hij in de voorgevel een nieuwe, historiserende deuropening aan, rechts van de grote toegangspoort. Deze bood een aparte toegang tot de verdiepingen; in 1963 was in het dak immers een bijkomende bouwlaag ingeschoven voor vier dakkamers. De programmatie van Ciné Studio richtte zich aanvankelijk op de cinefiele Mechelaar. De bioscoop kende een sterke start; in de beginjaren trok de zaal wekelijks een 1000-tal bezoekers. Door de crisis in het bioscooplandschap vanaf het einde van de jaren 1960 voegde de uitbater echter erotische films toe aan het programma, wat leidde tot de reputatie van een 'vuil cinemake'.

NONA

Ondanks een grondige vernieuwing in 1983 viel acht jaar later het doek over *Ciné Studio*. Kort daarop werd deze leemte ingevuld door de vzw Theaterteater, die de bioscoop ombouwde tot een toneelzaal. In juni 2001 ging deze vzw over in kunstencentrum NONA.

Redactie: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

*Bronnen:
Wandelen langs de filmpaleizen 2007.
Depestel, Sarah en Noens, Jessie, Mechelen
Begijnenstraat..., 2004.*

Het Schepenhuis

Steenweg 1

HET MECHELSE SCHEPENHUIS: VOORLOPER VOOR DE NEDERLANDEN (1288-1473)

Het oudste nog bestaande Schepenhuis, omstreeks 1288

Het Mechelse Schepenhuis is één van de oudste nog bestaande stadhuisen in België, en wellicht het oudste nog bestaande dat voor dit doel geconcipieerd werd. De ontwikkeling van de schepenhuisen verliep parallel met de wens van steden om zich vrij te maken van de vorst en met het verkrijgen van een eigen wetgeving en afgevaardigden in het stadsbestuur. In de 15de eeuw waren schepenhuisen alom verspreid. Een uitgebreid kerkelijk patrimonium maakte het geestelijk gezag zichtbaar in de stad en de rijke burgerij richtte 'stenen' op. Met een indrukwekkend (natuur)stenen schepenhuis toonde ook de stadsmagistraat zijn belang.

Het is niet helemaal duidelijk vanaf wanneer Mechelen een schepenbank had. Mogelijk zetelden de eerste schepenen in de open lucht, op een plein omringd met een haag, zoals ook elders gebruikelijk was. De vermelding van de term 'de Haghe' in de stadsrekeningen voor een plaats naast het Vleeshuis, doet vermoeden dat het oude Schepenhuis op of rond het plein van deze eerste vergaderplaats lag. In een akte van 1288 wordt al een 'Schepenhuis' vernoemd. De stadsrekeningen van 1311-1312 vermelden herstellingen en verbouwingen aan het Schepenhuis.

Waterwegen vol handelsactiviteit nabij het Schepenhuis

De huidige Zoutwerf, in de 13de eeuw 'de Werf' genoemd, was één van de drukste en meest prestigieuze handelsplaatsen van de stad en werd verbonden met de Grote Markt door een steenweg. Naast deze steenweg werd, waarschijnlijk al in het begin van de 13de eeuw, een **vliet** gegraven waarlangs schepen vis aanvoerden die aan de kade werd verkocht. Deze vismarkt lag tegenover het Vleeshuis, dat in het verlengde lag van het Schepenhuis. Een brug liep over de vliet achter het Schepenhuis en tussen het Vleeshuis en 'doute haghe'. De vliet werd overweld in 1532.



*Dit detail uit een kaart van omstreeks 1800 door Joseph Hunin toont in stippellijn het verloop van de **vliet** op de huidige IJzerenleen. De vliet verbond de Dijle met de toen nog niet overweldde Greppe die vlak voor het Schepenhuis afboog in de richting van de Botermarkt.*

Een nieuw Schepenhuis naast het oude, 1374-1379

De economische welstand van Mechelen in de 13de en de 14de eeuw ging gepaard met een bevolkingstoename, een fikse stadsontwikkeling, de opgang van ambachten en toenemende administratieve en rechterlijke activiteiten. Het Schepenhuis werd daarom vergroot met een nieuw gebouw ertegenaan.



Deze gravure van J.B. De Noter (1786-1855) geeft een impressie van het middeleeuwse Schepenhuis. Vooraan het Oude Schepenhuis (ca. 1288) met zijn twee verdiepingen met getrapte kopgevels, geflankeerd door het hogere, Nieuwe Schepenhuis (1374-1379) met de typerende hoektorentjes. Het sierlijke toegangsportaal (1475) kwam er bij de omvorming tot zetel van de Grote Raad.

Uniek zijn de vrij gedetailleerde beschrijvingen in de stadsrekeningen van 1374-1379, die het bouwproces vanaf de funderingen tot de afwerking rijkelijk documenteren. Het merendeel van de werken wordt vanaf 1375 toegeschreven aan meester Hendrik Mys uten Anker, die de leiding had over “oppernapen, houwers” en andere “ghesellen”. Hij gold toen als één van de voornaamste bouwmeesters; algemeen wordt hij ook beschouwd als één van de grondleggers van de Brabantse gotiek. Van groot kunsthistorisch belang is de

verwijzing in deze rekeningen naar het beeldhouwwerk tegen het Schepenhuis. Deze vermeldt een betaling aan meester “Andries van Valencijs” voor “1 grote Onser Vrouwen beelde” en twee engelen en vijf andere grote beelden “die staen boven de grote dore van der scepene huys, ende in den muer ende op de hoeke”. Deze ‘Andries’ werd geïdentificeerd als André Beauneveu, een befaamde meester uit Valenciennes. Herman van Blankene en Jan van Lokeren stonden in 1375-1376 in voor het houwen en snijden van “de baeschen” (balksleutels) aan de balken en voor “platte stilen”. Deze balksleutels zijn vandaag nog steeds een blikvanger in de grote benedenzaal. In 1377-1378 vervaardigde de Brusselse steenhouwer Jan Keldermans de beroemde consoles van het Schepenhuis, die door meester Mys in 1378 “boven ende beneden op der scepenen huis”, onder de “platte stile”, werden aangebracht. Vandaag zijn er slechts elf consoles van deze meester bewaard, met name in de benedenzaal. Uit de archieven blijkt dat er zich vroeger ook boven nog gebeeldhouwde “reprises” bevonden, wellicht 24 in totaal.

De schepenen vervulden een dubbele functie: administratie en rechtspraak. De rechtspleging door de schepenen werd beschouwd als de toepassing van de gerechtigheid Gods. Vaak werden specifieke decoraties aangebracht om rechters en rechtzoekenden op hun verantwoordelijkheden en plichten te wijzen. Het Schepenhuis draagt nu nog de getuigenis hiervan via de ‘gerechtigheidsstaferelen’: de ‘Neghen Besten’, figuratief verwerkt in de consoles van de Vierschaar op de benedenverdieping en het ‘Laatste Oordeel’ op de eerste verdieping.

Het gerechtigheidsstafereel op de consoles en de balksleutels van de Vierschaar (1375-1378)

De beeldhouwde, oorspronkelijk gepolychromeerde consoles die het plafond van de Vierschaar ondersteunen, gelden als het oudste gerechtigheidsensemble dat in een schepenhuis in de Zuidelijke Nederlanden bewaard is.

De thematiek van de 'Negen Besten' wordt voor het eerst gebruikt rond 1312 en wordt al gauw populair in de literatuur. De Negen Besten bestaan uit driemaal drie van de meest vooraanstaande vorsten uit de heidense, de joodse en de christelijke geschiedenis. De heidense vorsten zijn Hector, Julius Caesar en Alexander de Grote. De joodse koningen zijn Jozua, David en Judas de Makkabeeër. **Karel de Grote**, Arthur en Godfried van Bouillon vertegenwoordigen de christelijke vorsten. In het Mechelse Schepenhuis zijn de Negen Besten aangevuld met **Abraham** en Noach, die eveneens het rechtvaardige oordeel verpersoonlijken.



Karel de Grote (ca. 747-814) is bekleed met twee regalia als verwijzing naar zijn keizerlijk gezag: de scepter in zijn rechterhand en de open kroon met opstaande kam. Met zijn linkerhand omklemt hij een wapenschild met een adelaar; het embleem dat hij invoerde als verwijzing naar het Romeinse Rijk. © Onroerend Erfgoed

Met dit beeldhouwwerk gaven de stedelingen uiting aan hun ideeën over de gewenste relatie tussen vorst en onderdaan, die er voor hen in essentie op neerkwam dat de vorst een dienende taak had. Daarnaast golden de sculpturen als historische voorbeelden van goed bestuur.

Ook de ornamentiek op de balksleutels verwijst naar de functie van de zaal. Twaalf taferelen zijn thematisch gegroepeerd in zes paren van tegenover elkaar liggende reliëfs. De sculpturen pleiten niet alleen voor gerechtigheid, maar wijzen ook op de burgerlijke deugden en ondeugden, op het goede en het kwade. De taferelen zijn: Abraham offert Isaak, Christus predikt de leer in een bootje, Daniël in de leeuwenkuil, Sint-Nicolaas houdt het badwater koel, Sint-Paul en Sint-Rombout ondergaan de marteldood, een molenaar draagt het meel van de molen, twee vechtende en twee musicerende figuren, Noah ligt dronken op de grond, **Samson** overmeestert een leeuw, en **Aristoteles** wordt bereden door Phyllis.



In Genesis 11-25 vraagt God aan Abraham om zijn enige zoon Isaak te offeren. Op het moment dat hij de jongen wil onthoofden wordt hij tegengehouden door een engel met de woorden "Strek uw hand niet uit naar de jongen, ... Want nu weet ik dat je ontzag hebt voor God: je hebt Mij je zoon, je enige, niet onthouden." © KIK-IRPA Brussel



De wijze filosoof **Aristoteles** laat zich verleiden door de mooie Phyllis. Hij raakte zo verslingerd aan de vrouw dat hij zich - louter voor haar plezier - door haar liet berijden. © KIK-IRPA Brussel



De jonge **Samson** opent met zijn blote handen de muil van een leeuw. Zijn sluwe minnares Dalila zal hem later echter het geheim van zijn kracht ontfutselen en hem die ontnemen door zijn haarlokken af te knippen tijdens zijn slaap. © KIK-IRPA Brussel

De laatste twee verbeelden het thema van de vrouwenlisten. Als waarschuwing werden verhalen voorgesteld waarin beroemde mannen uit de Bijbel en de klassieke oudheid door hun geliefde belachelijk

gemaakt of in het verderf werden gestort. De verhalen waren des te markanter omdat de slachtoffers als voorbeelden golden van bijzondere deugden.

ZETEL VAN HET PARLEMENT VAN MECHELEN (1473-1477) EN DE GROTE RAAD (1504-1616)

Hoogste gerechtshof voor 'de landen van herwaarts over'

In 1473 richtte Karel de Stoute het **Parlement van Mechelen** op. De Mechelse schepenen aarzelden niet om hun riant schepenhuis aan te bieden als locatie voor deze instelling en haar opvolger, de Grote Raad van

Mechelen. Vanaf 1504 werd het Schepenhuis dan ook het 'Paleis van den Groten Raedt' genoemd.

*Plechtige openingszitting van het **Parlement van Mechelen** onder Karel de Stoute op 3 januari 1474 in het Schepenhuis te Mechelen, Jan Coessaet, 1587 © Stedelijke Musea Mechelen*



Het gebouw werd naar behoren heringericht voor deze verheven taak. Vooral de bovenzaal, waar de Grote Raad vergaderde, werd aangepast en gedecoreerd. De meest ingrijpende realisaties waren een nieuwe schouw en een nieuw plafond, waarbij wellicht de vele door Keldermans vervaardigde kraagstenen werden uitgebrouwen. In 1475 werden voor het plafond 16 nieuwe **consoles** gemaakt door Peeter Waelpoyt, Jan Tieselincx en Jan de Vleeschouwer, die ook vergoed werden voor twee leeuwen voor de schouw.



*Het plafond van 1475 rust nog steeds op de toen ingebrachte stenen **consoles**, versierd met het wapen van Bourgondië, het sint-andrieskruis, de Bourgondische vuurslag en de initialen van Karel de Stoute en Margaretha van York. © Luc Van Hoeylandt*

Ook de voorpui werd opgefrist: in 1475 ontving 'meester Keldermans' een vergoeding voor het nieuwe portaal, dat het bestaande verving. Een onkostennota van 1520-1521 licht de binneninrichting verder toe. Jan van Battele en Pauwel Tubback werden vergoed voor "...zekere schildereyen te makene opt Paleys alomme, ende oock in de vierschare aldaer eenighe oude schilderye te verversschene ...". In de reflectie van de ronde spiegel onder aan het Laatste Oordeel op de verdieping zien we aan de overzijde van het vertrek

een **Calvarie**. De huidige Calvarie is echter van recentere datum. Onderzoek heeft uitgewezen dat hieronder minstens één oudere schildering schuilgaat.



*De **Calvarie** in het Mechelse Schepenhuis toont op het voorplan Maria en Johannes de Doper rond de gekruisigde Christus. Op de achtergrond is een stad in een open landschap afgebeeld, met aan beide zijden een bosrand. © Luc Van Hoeylandt*

Het gerechtigheidstaferel in de zaal van de Grote Raad: het Laatste Oordeel (1525 -1526)

Het tweede gerechtigheidstaferel bevindt zich in de grote bovenzaal. De zuidmuur vertoont een muurschildering van het Laatste Oordeel, die op 15 december 1526 werd betaald aan de Mechelse schilder Frans Sanders. In 1560 stelde de stad C. Brun aan om alle schilderijen in de Grote Raad te restaureren. Alle schilderijen werden op een bepaald ogenblik overkalkt en vergeten. Later werden ze herontdekt en blootgelegd. De geschreven bronnen vermelden echter alleen de ontdekking van de schildering met het Laatste Oordeel in 1851. In 1948 onderging dit kunstwerk een



*Ter vergelyk: een schilderij van Joos van Cleve (ca. 1525) heeft een gelijkaardige opbouw en voorstelling als deze in het Schepenhuis.
© Museum of fine arts, Boston*

nieuwe restauratie door J. Van Der Veken en A. Philippot. In 1991-1992 voerde Linda Van Dijk een noodconservatie uit. Voorstellingen van het Laatste Oordeel zijn de meest voorkomende gerechtigheidsstaferelen omdat ze het dogmatische en eschatologische *credo* van Gods gerechtigheid concreet verbeelden. Ze symboliseren de terugkeer van Christus, wanneer de wederopstanding van de doden zal plaatsvinden. De doden worden samen met de levenden onderworpen aan het Laatste Oordeel en vervolgens naar de hemel of de hel verwezen. In de voorstelling van de raadzaal werden de gebruikelijke iconografische thema's aangevuld met enkele interessante persoonlijke elementen. De Christus-rechter troont op de regenboog en steunt met zijn voeten op de wereldsfeer. Hij wordt omgeven door de engelen die zijn mantel

openhouden en met bazuïngeschal het oordeelsmoment aankondigen. Rechts en links van Christus' hoofd prijken het zwaard en de bloeiende lelietak, symbolen van respectievelijk de schuldigen en de onschuldigen. Aan weerszijden van de globe staan de Vierentwintig Oudsten uit de Apocalyps, de twaalf profeten of aartsvaders en de twaalf apostelen, die samen het verband leggen tussen het Oude en het Nieuwe Testament. Aan het uiteinde van deze rij zitten respectievelijk Maria (links) en Johannes (rechts), die enkel nog geïdentificeerd kunnen worden door de kleur van hun mantel.



Het Laatste Oordeel toont een tronende Christusfiguur op een regenboog met aan zijn voeten de voorstelling van de aarde. Zijn hoofd wordt omkranst door een aureool waarin symbolen zijn verwerkt zoals een lelietak, een bloem en een zwaard. © Luc Van Hoeylandt



De aartsengel Michaël heeft geen weegschaal bij zich om de zielen te wegen maar draagt in de rechterhand het opschrift 'IUDICIUM TIME' of 'vrees het oordeel'. © Luc Van Hoeylandt

Uitzonderlijk is de opbouw van het onderste register van het tafereel. Het wordt gedomineerd door twee figuren die optreden als bemiddelaars van Christus. Links staat Lucifer, die toezicht houdt op de hel; rechts overschouwt de gevleugelde aartsengel Michaël de knielende en biddende uitverkorenen die zich verzamelen voor de tocht naar het paradijs. Michaël draagt een bordje met het opschrift 'IUDICIUM TIME' of 'VREES HET OORDEEL'. Om deze moraliserende aansporing kracht bij te zetten, dreigt de Dood, vervaarlijk zwaaiend met een lans, om uit het schilderij te stappen. De betekenis van de bolle spiegel die hij in de hand houdt, kan op verschillende niveaus verklaard worden. In figuurlijke zin herhaalt het Michaëls boodschap: het oordeelsmoment geldt voor iedereen, ook voor hen die aanwezig zijn in deze zaal. In de tweede plaats weerkaatst de spiegel letterlijk het interieur van de raadzaal. In het midden van de ruimte staat een houten, vierzijdig gestoelte. Op de tegenoverliggende wand is een Calvarie te zien. De weerspiegeling van dit kruisigingstafereel brengt ons op het niveau van de zelfbewuste kunstenaar die zichzelf



en zijn kunde in de schijnwerper plaatst. Niet alleen laat hij zien dat hij het perspectief beheerst, ook drukt hij de tijdsgeschiedenis van de renaissance uit, waarin de kunstenaar als individu op de voorgrond treedt.

Onderaan het Laatste Oordeel houdt de Dood de bezoeker een spiegel voor, terwijl hij hem bedreigt met een vuurrode lans. © Luc Van Hoeylandt

VERSCHILLENDE BESTEMMINGEN IN DE 17DE, 18DE EN 19DE EEUW

Na de verhuizing van de Grote Raad naar het Hof van Margareta van Oostenrijk in 1616, had het Schepenhuis meerdere bestemmingen. De **kolveniers**gilde kreeg het gebruik van de bovenzaal in 1617. Omstreeks 1639 werden de benedenplaatsen in gebruik genomen door de rederijderskamer 'De Pioene'. In 1684 verhoogde de schuttersgilde de vensters van hun kamer, een ingreep die tot 1917 de oostgevel bepaalde. Vanaf 1715 werden diverse pleisterwerken uitgevoerd en in datzelfde jaar werd de pui aan de Steenweg afgebroken. In het gebouw vonden achtereenvolgens allerlei rondreizende gezelschappen, militairen en passanten onderdak. In 1765 kwam er een schermeschool. Wellicht werden in deze woelige periode veel veranderingen

aangebracht. Een spijtige zaak is dat in 1774 alle nissen van de buitengevel, inclusief de waardevolle beelden van Beauneveu, werden vernietigd. Toen de Academie voor Beeldende Kunsten het gebouw in 1811 in gebruik nam, aarzelde ze niet om zeven nieuwe vensters in haar leslokalen in te brengen. De grote toestroom van leerlingen dwong de Academie echter snel om te verhuizen. Het Schepenhuis werd in 1852 ingericht als stadsmuseum en herbergde gedurende een halve eeuw de verzameling Mechelse oudheden en historische voorwerpen. In 1897 werd deze collectie overgebracht naar de 'Halle' (nu stadhuis) en kwamen de archieven van het stadhuis naar het 'oud-museum'.



*Op de schouw onder het Laatste Oordeel verwijst een decoratieve boord met kanonnen, pijlbundels en andere voorwerpen naar het gebruik van de bovenzaal door de **kolveniers**.*
© Luc Van Hoeylandt

ZWARE OORLOGSSCHADE EN HERSTELCAMPAGNES IN DE 20STE EEUW

Het jaar 1914, meer impact dan zes eeuwen aanpassingen

In juli 1914, aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, brak er **brand** uit in het archief waarbij vooral het oude Schepenhuis bijna volledig door de vlammen werd verteerd. Enkele maanden later was het Schepenhuis het slachtoffer van oorlogsgeweld. Een bom trof het zuidwestelijke hoektorentje en sloeg een grote bres in de voorgevel, die 'voorlopig' werd gedicht met bakstenen.



*Deze foto, wellicht genomen onmiddellijk na de feiten in 1914, illustreert hoe een **brand** het dakgebinte van het oude Schepenhuis had verslonden en alle glaswerk had vernield.*

Wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog (1917-1919 - 1932 - 1934-1938)

In een brief van 24 mei 1916 adviseerde de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen het stadsbestuur om zo spoedig mogelijk werk te maken van een volledige restauratie van dit 'authentieke' en 'opmerkelijke' gebouw.

Gedetailleerde opmetingsplannen van de toenmalige toestand van de vier gevels van het gebouw doen vermoeden dat er een grondige restauratie werd voorbereid. De afbeeldingen illustreren de onvolmaakte toestand van het geheel: wisselend gevelparament, een nagenoeg verdwenen sierlijst met "beesten en looveren", een groot aantal raamopeningen en -typologieën, het ontbreken van een dak op het oude gedeelte van het Schepenhuis en een grote variatie van bouwsporen. In 1916 werden enkel de eerste consolidatiewerken uitgevoerd, waarbij wel een nooddak werd geplaatst en de hoogst noodzakelijke herstellingen werden uitgevoerd.

Uitvoerige plannen werden in november 1917 uitgetekend om het gebouw te vervolledigen. De ontwerpers trachtten zich 'in te leven' in de geest van de oorspronkelijke bouwmeester Mys om zijn werk zes eeuwen later af te werken. Opvallend is dat bij deze ver doorgedreven ontwerpen het oude gedeelte van het Schepenhuis de plaats moest ruimen voor het uitbouwen van het nieuwe gedeelte tot een rechthoekig en zo symmetrisch mogelijk geheel met uniforme raamopeningen en trapgevels.

De werken die in 1917 werden uitgevoerd, betroffen vooral de restauratie van het interieur van het nieuwe Schepenhuis: de reconstructie van de schouwen, het ontleisteren en herpleisteren van alle muren - met uitzondering van de twee muurschilderingen in de zaal van de Grote Raad -, het decaperen van de eiken plafonds en het vervangen van het houtwerk, het aanbrengen van houten binnen- en buitenschrijnwerk in neogotische stijl, de grondige verbouwing van de trappenhal ... Verschillende gevelopeningen werden aangepast en geüniformeerd, grotendeels geïnspireerd op de ontwerpplannen van 1917. De vensteropeningen hadden weliswaar nog geen natuurstenen kruismonelen. Na deze ingrepen werd het gebouw opnieuw in gebruik genomen als stadsarchief. De restauratie van het interieur en het exterieur van het oude Schepenhuis startte in 1932. De interieuraanpassing is als zeer 'utilitair' te bestempelen: er werden twee nieuwe vloerniveaus van beton gestoken op de eerste verdieping en de zolder, en er kwam een volledige nieuwe, naalddhouten dakconstructie. De aanpak van de puntgevels, de vensters, de kruismonelen van de vensters en het leien dak was wel geïnspireerd op een historisch juiste vormgeving en materiaalkeuze. De lagere gebouwtjes tegen de gevel van het nieuwe Schepenhuis werden afgebroken en vervangen door een neogotische

toegangsdeur met een pui. Een grondige restauratie van het nieuwe Schepenhuis volgde tussen 1934 en 1938 naar het ontwerp van architect Henri Meyns. Die omvatte het volledig vernieuwen en aanvullen van de waterlijsten en decoratieve lijsten, het herplaatsen van kruismonelen en bijpassend neogotisch schrijnwerk, het opsplitsen van de noordelijke gevel in twee bakstenen trapgevels en het herstel van het hoektorentje in het zuidoosten. De volledige bedaking, de goten en de aflopen moesten in 1987 al opnieuw worden hersteld. Her en der was ook een aanpassing van het metselwerk nodig.

Een nieuwe herbestemming als museum (1993-1994 1998-2000)

In 1993 kreeg de vzw Schepenhuis het leegstaande, verwaarloosde gebouw in erfpacht. De consoliderende restauratie van de buitengevels werd voltooid in 1994 en de restauratie en de renovatie van het interieur in 2000. De architecten Koen Kennes en Betty Elegeert stonden in voor het interieurontwerp, waarbij nieuwe elementen van glas en staal werden ingevoegd om de museale ruimtes met elkaar te verbinden via een wandelcircuit door alle kamers. Het museum werd ingehuldigd in 2000. Sinds eind 2014 staat het gebouw leeg.

De voorbereidingen van een restauratiedossier

In 2015 maakten Linda Van Dijck en Marie-Hélène Ghisdal een conditierapport en een restauratievoorstel op voor de muurschilderingen in de grote zaal op de verdieping. Op basis hiervan stelde de stedelijke dienst Monumentenzorg een technische beschrijving op die zal leiden tot de restauratie van beide muurschilderingen in de loop van 2018.

Eveneens in 2015 maakte het bureau Architecten Beeck & Hermans bvba een beheersplan op voor het gebouw. Dit werd goedgekeurd op 25 april 2016. Op hetzelfde moment startte hetzelfde bureau het dossier 'herbestemming van het voormalig Schepenhuis tot onthaalbalie en kantoren van Toerisme en UiT'. Baileuil Ontwerpbureau verzorgt het ontwerp en de uitwerking van de onthaalbalie en de ontvangst.

De voorziene werken starten in 2017

De voorziene restauratie en herbestemming omvatten werken aan het exterieur - en beperkt in het interieur -, de isolatie van de daken en de verbetering van de thermische kwaliteiten van het schrijnwerk op drie verschillende manieren. Om de toegankelijkheid te verbeteren wordt de huidige circulatie grondig herzien: de

vloerniveaus worden waar mogelijk gelijk gelegd en de trappen worden gegroepeerd in de zone naast de huidige lift. Dit alles om de indrukwekkende interieurs ten volle op te waarderen.

Op de beneden- en de eerste verdieping wordt maximaal ingezet op de publieke openstelling. Er wordt een passende inrichting uitgetekend om het verhaal van de stad Mechelen te vertellen in de grote zaal van de Vierschaar. In het gedeelte palend aan de Grote Markt komt een publieksvriendelijke onthaalbalie. De voormalige raadzaal zal op termijn gehuurd kunnen worden.

Meer informatie over het verdere verloop van de herbestemming- en restauratiewerken kan je terugvinden op:
<https://www.mechelen.be/schepenhuis>

Redactie: Sofie Stevens, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Bronnen:

Eeman, Michèle; Struyf, Jan; Huygens, Frank en Van de Voorde, Anne, Steenweg 1..., 2002.

Meul, Veerle, Het oud Schepenhuis..., 1992.

Van Dijck, Linda en Ghisdal, Marie-Hélène, Mechelen-Oud Schepenhuis..., 2015.

Van Dijck, Linda, Verslag van de conservatie..., 1992.

De Sint-Romboutskathedraal

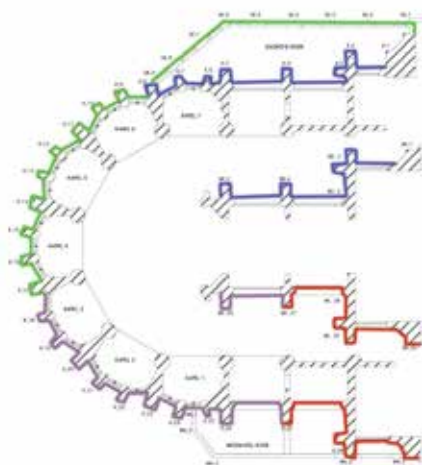
Sint-Romboutskerkhof z.n.

De Sint-Romboutskathedraal: een werk van eeuwen

Vermoedelijk werd de stichting van het Sint-Romboutskapittel door bisschop Notger in 992 gevolgd door de oprichting van een eerste kapittelkerk aan het huidige Sint-Romboutskerkhof. Waarschijnlijk door de bescheiden afmetingen van deze kerk, die in 1134 parochierechten kreeg, werd in de eerste decennia van de 13de eeuw de bouw van de huidige kathedraal aangevat. De werken startten met de oprichting van het transept en de buitenmuren van de zijbeuken, wat betekent dat de omvang van de kerk al van bij de aanvang vaststond. Op het moment van de inwijding in april 1312 was het gebouw verre van voltooid. Pas tijdens de 13de eeuw en in het begin van de 14de eeuw werden de noordelijke kruisbeuk en het schip afgewerkt. In de loop van de 14de eeuw startte ook de bouw van het nieuwe koor, vermoedelijk naar een ontwerp van de Henegouwse architect Jan van Osy, dat in de literatuur stevast wordt omschreven als het oervoorbeeld van de 'Brabantse hooggotiek'. Met de overwelfing van de middenbeuk (1437) en van het koorgewelf (1451) werden de werken aan de eigenlijke kerk beëindigd. Een jaar later, in 1452, vond de eerstesteenlegging plaats van de Sint-Romboutstoren. Door financiële en religieuze problemen werd de bouw van de toren rond 1520 op een hoogte van 97 meter stopgezet, hoewel de geplande hoogte 167 meter bedroeg. Dat betekende echter niet het einde van de bouwactiviteiten in de kerk. Tot vandaag worden er bijna continu werken uitgevoerd aan de binnen- en buitenzijde van de kerk, die zich sinds 1559 officieel een kathedraal mag noemen.

De restauratiegeschiedenis van de Sint-Romboutskathedraal

Sinds de 19de eeuw heeft het leeuwendeel van de werken aan de kathedraal betrekking op onderhouds- en restauratiewerkzaamheden. Verscheidene campagnes volgen elkaar sinds 1839 op om de nefaste gevolgen van onder meer oorlogsschade en verwerking te verhelpen. De aanzet voor de huidige buitenrestauratie onder het bouwheerschap van de provincie Antwerpen werd al gegeven in de jaren 1960. Het was echter wachten tot 1985 voordat de werken onder leiding van de ontwerpers Jos Roosemont en Eugene Welch (na zijn overlijden vervangen door architect Luc Doms) echt van start gingen. Na de restauratie van de daken en van de hoge gevels volgden de werken elkaar niet meer zo vlot op, onder meer door de verlenging van de wachttijden voor de restauratiepremies. Pas rond 2000 kon het laatste onderdeel van de exterieurwerken aangevat worden: de restauratie van de lage gevels. De totaliteit van de werken aan de lage gevels werd om budgettaire redenen opgesplitst in zes fasen. Ondertussen werden fasen 1, 2 en 3 al voltooid, respectievelijk in 2005, 2010 en 2015. Fase 4 is momenteel in uitvoering. Fasen 5 en 6 wachten op een premie van het agentschap Onroerend Erfgoed en zullen normaal gezien van start gaan in 2018. De totale gevelrestauratie wordt geacht in 2020 klaar te zijn.



ST.-ROMBOUTSKATHEDRAAL TE MECHELEN



FASE 1 FASE 2 FASE 3 FASE 4 FASE 5 FASE 6

De restauratie van de 'lage delen' van de gevels van de Sint-Romboutskathedraal werd opgesplitst in zes fasen.

Huidige werken in uitvoering: fase 4

In oktober 2015 startte NV Monument Vandekerckhove (Ingelmunster) de restauratiewerken aan de lage gevels aan de zuidzijde van de kooromgang. Deze campagne omvat het reinigen en herstellen van de natuursteen, het restaureren van de (gebrandschilderde) glas-in-loodramen en het plaatsen van een voorzetsbeglazing om de herstellende ramen te beschermen. Voor het herstel van de natuursteen werd geopteerd om zo veel mogelijk oorspronkelijk materiaal te bewaren. Er wordt vandaag minder snel tot volledige vervanging van onderdelen overgegaan dan bij fasen 1 en 2. Geërodeerd beeldhouwwerk kan meestal weer scherp gezet worden door middel van plastisch herstel met minerale

mortels. Enkel wanneer een pinakel of een ander ornament te fel is verweerd, wordt een volledig nieuw stuk gekapt door een ervaren beeldhouwer, die ter plaatse de ornamenten vervolledigt naar een nog aanwezig voorbeeld.

Bij de start van de werken werden de gebrandschilderde glas-in-loodpanelen uitgenomen en naar het atelier van de glasrestaurateur gebracht. Daar werden de glasramen - die nog in zeer goede staat bleken - zeer zacht en zorgvuldig gereinigd. Voordat ze worden teruggeplaatst, krijgen ze ter versteviging nog een messing kader. Omdat er voorzetsbeglazing is voorzien, worden de glas-in-loodpanelen namelijk niet meer in het maaswerk geplaatst, maar verder naar binnen toe opgehangen.

Een meerjarenplan voor de interieurrestauratie

In 2006 werd het huidige Brusselse bureau Arter door de Dienst Infrastructuur en Vastgoed van de provincie Antwerpen aangesteld als ontwerper voor de interieurrestauratie. Drie jaar later kon die een gefaseerd meerjarenplan voor de interieurrestauratie voorleggen. Dat was opgevat in de geest van dat van de Antwerpse Onze-Lieve-Vrouwekathedraal: als een ineenstrengeling van vooronderzoeken en restauratiewerken die elkaar opvolgden van schip naar hoogkoor. In datzelfde jaar overleden echter twee trekkers van het project: Linda Van Langendonck, historica bij de dienst Cultuur, en Stef Binst, ir.-architect bij de dienst Infrastructuur en Vastgoed. Hierdoor werd het project tijdelijk in de wacht gezet. Toen het eind 2010 opnieuw werd opgestart, bleek de context gewijzigd door het ontstaan van de meerjarige subsidiëringsovereenkomsten van het agentschap Onroerend Erfgoed. In 2010 stelde Arter daarom een nieuw meerjarenplan op voor de interieurrestauratie van de kathedraal. Door de omvang van het gebouw zal ook deze uit verschillende fasen bestaan. Ze omvat immers niet alleen de restauratie van de afwerklagen, maar ook het vernieuwen van alle technieken - elektriciteit, sanitair, verwarming en klimaatregeling -, het verbeteren van de integrale toegankelijkheid, het verplaatsen van bepaalde functies voor een betere publieke ontsluiting, het aanpassen van het gebouw aan de nieuwe normen inzake brandveiligheid ...

Doordat deze grootschalige interieurrestauratie over verschillende jaren loopt, waren er na de opstart van het meerjarenplan al enkele dringende instandhoudingswerken nodig. Het natuurstenen maaswerk van het triforium en de gipsen beelden in de kerk werden onder

handen genomen omdat sommige delen los zaten en dreigden te vallen. Enkele houten beelden werden gereinigd en ondergingen een behandeling tegen houtworm. Ook de vloerverzakkingen in twee transkapellen van het koor moesten hoogdringend behandeld worden. Voordat de herstelling van deze vloeren van start ging, werd een archeologisch onderzoek uitgevoerd dat erg interessant bleek.

Een boeiend bodemonderzoek (2013)

De verzakking van de vloer in de transkapellen van Onze-Lieve-Vrouw van Zellaer, de centrale transkapel, en deze van Sint-Jozef (voordien de kapel van de schermersgilde) was in 2013 de aanleiding voor een archeologisch onderzoek op de beide locaties. In opdracht van de provincie Antwerpen gingen twee archeologen van aannemer NV Monument Vandekerckhove aan de slag. Dit bodemonderzoek was vooral in de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Zellaer interessant. Op deze plek kwam onder meer een bakstenen grafkelder met tongewelf aan het licht. In deze begraafplaats bevonden zich drie vergane eikenhouten kisten met de resten van evenzoveel overledenen, die momenteel met de overige bodemvondsten zijn ondergebracht in het Provinciaal Archeologisch Depot in Antwerpen. Bouwnaden in het gewelf van de kelder gaven aan dat deze personen op verschillende tijdstippen waren bijgezet. Tijdens het onderzoek werden ook schilderijen ontdekt - twee doodshoofden en twee data - op de bepleisterde binnenmuren van de grafkelder.

Op zich was de ontdekking van de grafkelder geen volkomen verrassing. Tot ongeveer 1800 werden voorname personen wel vaker begraven onder de kerkvloer, bij voorkeur zo dicht mogelijk bij het altaar. Dit gebruik was echter

weinig hygiënisch, het vergemakkelijkte de verspreiding van bepaalde ziekten en klachten over geurhinder waren legio. Om die reden verbood keizer Jozef II in 1784 het begraven in of rond de kerken. Sindsdien vinden begravingen plaats op daartoe aangelegde kerkhoven. Toch zijn er hier en daar nog uitzonderingen. Zo doet de crypte van de kathedraal tot op vandaag dienst als laatste rustplaats van de Mechelse aartsbisschoppen.

Mensen van aanzien

Bij de ontdekking van de grafkelder in de kathedraal bestond het vermoeden dat deze toebehoorde aan mensen van rang en stand. Niet het minst omdat de tombe werd aangetroffen in de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Zellaer, de centrale kranskapel

van de kathedraal. Dit vermoeden kon op aangeven van historicus Patrick De Greef bevestigd worden, door de identificatie van de overledenen.

In een overzicht uit 1770 van grafmonumenten in de Mechelse kerken, vermeldde de auteurs onder meer de grafsteen van het gezin van Jacques Liebaert aan de ingang van de bewuste kapel in de Sint-Romboutskathedraal. Het is deze grafsteen - die nu jammer genoeg verdwenen is - die toeliet de overledenen in de grafkelder te identificeren.

De meest recente datum die op de binnenwanden was geschilderd - 1(?) decem(ber) 1621 - kon worden gelinkt aan Jacques Liebaert. Hoewel de man al op 12 november 1621 overleed, werd hij volgens het begrafenisregister van de kerk pas op 16 december 1621 ter aarde besteld. De tweede teruggevonden datum, 4 januari 1621, stemt overeen met de sterfdag van zijn echtgenote, Louise de l'Espinée. Het lijkt dan ook erg waarschijnlijk dat de teruggevonden grafkelder toebehoorde aan dit echtpaar. De vermelding van hun in 1627 overleden zoon "Jan Batiste" op de eerder aangehaalde grafsteen en de vondst van een derde kist in de grafkelder versterken dit vermoeden.



Op de bepleisterde binnenwanden van de ontdekte grafkelder werd onder meer de datum 4 janua(ri) 1621 teruggevonden.

© dienst Archeologie stad Mechelen



Genard legde zich omstreeks 1903 toe op het documenteren van de nog aanwezige graf- en gedenkschriften in de Mechelse kerken. In de Sint-Romboutskathedraal stelde hij onder meer ook de grafsteen van het echtpaar Liebaert te boek.

Ridder Jacques Liebaert, heer van onder meer Chardau, Sommaing, Halewyns en Acker, was afkomstig uit Doornik. Na zijn rechtenstudies bouwde hij een succesvolle carrière uit, die hem tot aan de top van de toenmalige ambtenarij bracht. In 2014 publiceerde Catherine Thomas de resultaten van haar onderzoek naar de hoge ambtenarij in de Spaanse Nederlanden tussen 1598 en 1700. Jacques Liebaert komt hierin naar voor als een man die zich gedurende zijn lange leven - hij werd 86 jaar oud - opwerkte binnen de toenmalige staatsadministratie. Toen hij op 23 december

1585 werd benoemd tot opvolger van Guillaume de Crip aan de Grote Raad van Mechelen, was de raadsman al enige tijd actief in de provinciale Raad van Vlaanderen. Voor heel wat juristen betekende een benoeming in de Grote Raad het toppunt van hun carrière. Voor sommigen was het echter een springplank naar hogere functies. Zo ook voor Jacques Liebaert, die zijn taak als raadsheer en rekwestmeester aan de Grote Raad in 1598 verliet om voorzitter te worden van de Raad van Vlaanderen. Dat was echter nog niet het eindpunt van zijn loopbaan. Op 29 januari 1605 werd hij benoemd tot

voorzitter van de Grote Raad, een absolute topfunctie die hij behield tot aan zijn overlijden in 1621.

De grafkelder van Jacques Liebaert is overigens niet de enige verwijzing in de Sint-Romboutskathedraal naar de Grote Raad. Een snelle blik op de door P. Genard rond 1903 opgetekende 'graf- en gedenkschriften' in de kathedraal met een verwijzing naar de Grote Raad, leverde ongeveer 50 overeenkomsten op. De meeste van deze grafstenen, blazoenen, opschriften en dergelijke meer gingen ondertussen verloren. Her en der in de kerk blijft de herinnering aan sommige raadsleden echter doorleven.

De geplande interieurrestauratie

De opgraving in de beide kapellen staat los van de vooronderzoeken die in de nabije toekomst van start zullen gaan als voorbereiding op de interieurrestauratie van de kathedraal. Deze onderzoeken dienen niet alleen om de binnenrestauratie wetenschappelijk te onderbouwen, maar ook om tot een accurate kostenraming te komen. Pas nadat de resultaten van de vooronderzoeken zijn verwerkt, kunnen de uitvoeringsdossiers voor de interieurrestauratie worden opgesteld. De vooronderzoeken naar de stabiliteit zijn gestart in de loop van 2016 en zullen één jaar duren. De vooronderzoeken naar de afwerkklagen zullen in de loop van 2017 aanvangen en twee jaar duren. De kathedraal blijft open voor het publiek, al kunnen bepaalde zones tijdelijk afgeschermd worden.

De provincie Antwerpen heeft ondertussen ook de aanstellingsprocedure opgestart voor het opmaken van een beheersplan, nodig voor een restauratiepremie. Hiervoor werd een samenwerkingsverband met

de stad Mechelen aangegaan, zodat een globaal beheersplan kan worden opgemaakt voor zowel de kathedraal (beheerd door de provincie Antwerpen) als de Sint-Romboutstoren (beheerd door de stad Mechelen).

De provincie Antwerpen neemt ook stappen om met het agentschap Onroerend Erfgoed een meerjarige subsidieovereenkomst af te sluiten voor de interieurrestauratie. Als deze goedgekeurd wordt, dan wordt het mogelijk om de verschillende restauratiefasen naadloos op elkaar te laten aansluiten. Dat zou dan een ononderbroken en zeer intensieve periode moeten worden. Ook tijdens deze werken zou de kathedraal doorlopend open blijven voor het publiek, maar zullen er grotere delen voor langere tijd worden afgeschermd. Het doel is om de eigenlijke werken aan te vatten in 2020 en ze te voltooien tegen 2025.

Tekst over de geschiedenis van de Sint-Romboutskathedraal en de archeologische opgraving: redactie Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Tekst over de binnen- en buitenrestauratie van de Sint-Romboutskathedraal: Amke Maes, ir.-architect dienst Infrastructuur en Vastgoed van de provincie Antwerpen

Bronnen:
Rijke stinkers? Archeologisch onderzoek ..., 2013.

De Rynck, Patrick, De acht historische kerken..., 2009.

Hendriks Veerle en Trommelmans, Raf, Archeologische opgraving..., 2013.

Thomas, Catherine, Le visage humain..., 2014
Van Langendonck, Linda, Sint-Romboutskathedraal..., 1996.

Begijnhofkerk

Nonnenstraat 28

Begijnen binnen en buiten de muren

De eerste vermelding van begijnen in Mechelen dateert van 1209, toen ze een huis in de huidige Begijnenstraat betrokken. Vijftig jaar later kregen ze de toelating om zich buiten de stadsmuren te vestigen, aan de grachten tussen de Dijle en de huidige Antwerpsesteenweg. Het Groot Begijnhof op deze 'begijnenweiden' telde in zijn hoogdagen liefst 1500 bewoonsters.

De godsdienstoorlogen tijdens de tweede helft van de 16de eeuw maakten een abrupt einde aan de bloei. Uit vrees dat het Groot Begijnhof als uitvalsbasis zou dienen voor de protestanten, werd het in 1578 preventief gesloopt en moesten de begijnen terugkeren naar de binnenstad. Na een tijdelijk verblijf in het Keizershof kregen ze in 1595 de toelating om een nieuw hof op te richten, ditmaal binnen de stadsmuren. Ze kregen daartoe een dun bevolkte wijk aan de stadsrand toegewezen, waar het huidige Groot Begijnhof tot stand kwam.

Een eerste kerk (1595-1628)

Op hun nieuwe hof richtten de begijnen meteen een kerk in voor de dagelijkse misvieringen. Het is nog niet zeker waar deze zich bevond. Vermoedelijk maakten de begijnen gebruik van de kapel van de vroegere refuge van Boudelo in de Nonnenstraat. Deze eerste kerk was wellicht van meet af aan te klein voor de snel groeiende begijnenpopulatie: al in 1616-1617 werd ze vergroot. Tien jaar later bleek deze alweer te klein. In 1626 lieten de begijnen aan aartsbisschop Jacobus Boonen weten dat ze verplicht waren een nieuwe kerk te bouwen, de huidige begijnhofkerk,

die er kwam in de tuin van het vroegere celebroedersklooster.

Een nieuwe kerk met een eigentijds ontwerp

De rekeningen van kerkmeesteres Joanna Backx vermelden in 1628 de eerste betalingen voor de afbraak van het bestaande bedehuis. Op 15 juni 1629 legde aartsbisschop Boonen de eerste steen voor de fundering van de nieuwe kerk, in het bijzijn van het stadsbestuur. Dat met de bouw van de fundamenteën gewacht werd tot na de afbraak van het oude gebouw, doet vermoeden dat de huidige kerk ten minste gedeeltelijk op de plaats van de vorige staat. Hoewel sommigen het ontwerp van de begijnhofkerk aan de jezuïet Pieter Huyssens (1577-1637) toeschrijven, bedankte het bestuur van het begijnhof hem al in september 1630 voor bewezen diensten. Ofwel omdat de plannen niet aan de wensen voldeden, ofwel omdat er zich een persoonlijk conflict voordeed. Meteen daarna richtten de begijnen zich tot Jacques Francquart (1582-1651), hofschilder en -architect van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Hij ontving zijn eerste betaling in november 1630 en leidde de bouw van de kerk tot kort voor de inwijding in 1647. Hoewel de Mechelse beeldhouwer-architect Lucas Faydherbe (1617-1697) vaak in verband gebracht wordt met de bouw van de kerk, is het waarschijnlijker dat hij een gedeelte van de interieurinrichting op zich nam.

Vermoedelijk werkte Francquart na zijn aanstelling een volledig nieuw ontwerp uit, rekening houdend met de bestaande fundering. Aan de basis van zijn ontwerp



De Mechelse begijnhofkerk, hier weergegeven door Auguste Van den Eynde (1822-1861), geldt als een typevoorbeeld van de barokke kerkenbouw in onze gewesten.

lag de idee om de Italiaanse - hoofdzakelijk Romeinse - barokvoorbeelden te verzoenen met een streekeigen vormgeving, die niet volledig brak met het verleden. Zo wijkt de voorgevel van de begijnhofkerk met zijn uitgelengde driedelige opstand met superpositie van de drie klassieke ordes af van de horizontaal opgevatte façade van het barokke oervoorbeeld, de Romeinse II Gesùkerk van Vignola (1568-1576). Ook in het interieur gaan beide bouwwijzen samen. We vinden er zowel italianiserende elementen als de rondboogarcades tussen pijlers met Korinthische pilasters en een gekornist hoofdstel, als gedrukte kruisribgewelven op brede gordelbogen uit de late gotiek.

Bouw van de kerk (1629-1638)

Hoewel de fundering van de kerk al in 1629 werd aangevat, duurde het nog een jaar voordat 'de eerste steen boven de aarde' werd gelegd. Deze vertraging was vermoedelijk te wijten aan de wisseling van architect. Na de aanstelling van Francquart verlieten de werken erg vlót: op acht jaar tijd

stond de hele kerk onder dak.

In 1631 werd de sokkel voltooid en het jaar nadien waren de buitenmuren al tot op kroonlijsthoogte gevorderd. In 1636 werden de laatste partijen bak- en zandsteen aangekocht; in datzelfde jaar werd vermoedelijk ook de centrale lichtbeuk voltooid. Het jaar daarop werden de houten dakstructuren aangebracht. Eveneens in 1637 plaatste de timmerman de klokkenstoel in de toren. Aangezien de toren later niet meer gewijzigd werd, kunnen we besluiten dat hij toen al zijn huidige hoogte bereikt had. In het voorjaar van 1638, precies tien jaar na de start van de werken, droeg pastoor Dismas Ellewouts de eerste mis op in de nieuwe begijnhofkerk. Die was echter verre van voltooid.

De bouw van de kerk had een enorme investering gevegd, die de middelen van het begijnhofbestuur had uitgeput. Om die reden was alleen het onderste register van de voorgevel met zandsteen bekleed. Bovendien ontbrak het geld voor de inrichting van het gebouw.

Inrichting van de kerk (1638-1647)

Na de ingebruikname van de kerk gaf het begijnhofbestuur voorrang aan de terugbetaling van een gedeelte van de bouwleningen. De kerk werd dan maar ingericht met meubilair uit het oude bedehuis. Pas in 1644, nadat ongeveer een derde van het geleende kapitaal was afgelost, werd de draad weer opgenomen met het plaatsen van de gewelven. Deze werken eindigden in de zomer van 1645 en stonden vermoedelijk nog onder het toezicht van Jacques Francquart, die dat jaar echter chronisch ziek werd.

Het geldgebrek van de bestuursters was nog niet volledig achter de rug. Voor de inrichting waren ze daarom aangewezen op de vrijgevigheid van een aantal vermogende begijnen, die tot nog toe grotendeels anoniem blijven. Dankzij deze begijnen kwamen er rond 1643 tien barokke muuraltaartjes tegen de pilasters van de buitenmuren. Volgens onderzoeker Jef Stoffels ontstond rond deze tijd ook het idee om in elke travee van de zijbeuk de muren rond elk venster te behangen met telkens vijf schilderijen rond een bepaald thema. Het duurde lange tijd voordat alle ensembles voltooid waren, maar ze bepaalden tot aan de Franse inval in 1796 in grote mate het interieur van de kerk. Jammer genoeg verdween in de nasleep van deze revolutionaire periode ongeveer twee derde van het volledige schilderijenbestand.

*Gezicht op het koor van
de begijnhofkerk met de
gewelfschilderingen van Antwerpenaar
Jan Cossiers en het hoogaltaar dat
in 1669 werd besteld bij beeldhouwer
Jasper van den Steen.*

Afwerking van de kerk onder pastoor Servranckx (1656-1682)

Bij de inhuldiging van Carolus Servranckx als nieuwe pastoor in 1651 was het Groot Begijnhof nog volop in uitbreiding. Om de grote instroom van devote dames in goede banen te leiden, werden bijkomende terreinen in de Vrouw Van Mechelenstraat aangekocht en verkaveld. Pas toen deze financiële horde genomen was, konden er opnieuw middelen vrijgemaakt worden voor de kerk. In 1656-1657 werden de twee bovenste registers van de voorgevel, tot dan toe met een bakstenen wachtgevel, bekleed met natuursteen. Pas vanaf dit ogenblik kan het beeld van God de Vader in de geveltop gerealiseerd zijn. Nog geen tien jaar later, in 1665, kwam de voorgevel opnieuw in de steigers te staan. Vermoedelijk was er bij de afwerking van de bovenste registers minderwaardige steen gebruikt, waarvan de slechte delen toen afgekapten werden.



Pastoor Servranckx vond er geen graten in om zelf te investeren in de afwerking van de kerk. Op eigen kosten liet hij de Antwerpse schilder Jan Cossiers (1600-1671) drie doeken over de Calvarie aanbrengen in het koorgewelf. Hij bestelde zelf ook de Hemelvaart van Maria van Lucas Franchoy de Jonge, één van de twee schilderijen in het nieuwe hoogaltaar, dat in 1669 was besteld bij Jasper van den Steen. Dezelfde van den Steen, de grote concurrent van Lucas Faydherbe, werd in 1677 ook in de arm genomen toen er nogmaals geïnvesteerd moest worden in de voorgevel. De rekenposten lijken aan te geven dat pas op dat ogenblik het lijstwerk van de geveltop en de vleugelstukken van het tweede register gerealiseerd werden. Vermoedelijk werd toen ook een gedeelte van het reliëf van God de Vader herkap, dat wellicht twintig jaar voordien ook in weinig kwalitatieve steen was uitgevoerd.

De inzet van pastoor Servranckx voor de afwerking van 'zijn' kerk had zijn vruchten afgeworpen: toen hij in juli 1682 overleed, was de begijnhofkerk vrijwel volledig afgewerkt.

Afwerking en onderhoud in de 17de en 18de eeuw

Het kerkinterieur werd in de loop van de 17de en de 18de eeuw verder verfraaid, onder meer met een hoofd- en een zijportaal en met enkele meubelstukken. De nadruk lag echter vooral op het behoud van wat al aanwezig was. Aan zowel het exterieur als het interieur vonden geregeld onderhoudswerken plaats. Af en toe werd er ook gerestaureerd. Zo werd de voorgevel in 1763 nog maar eens in de steigers geplaatst. De grote hoeveelheid aangekochte baksteen doet vermoeden dat deze gedeeltelijk werd heropgebouwd; alleszins werd het reliëf van God de Vader

vakkundig hersteld. Ingrijpende wijzigingen aan de begijnhofkerk kwamen er pas aan het einde van de 19de eeuw.

Pastoor Sandyck (1851-1881) neemt initiatief

De eerste jaren na de aanstelling van pastoor Sandyck gingen alle aandacht en middelen naar de overige eigendommen van de kerkfabriek. Vanaf de jaren 1860 wijdde de man echter zijn verdere leven - en een goed deel van zijn persoonlijk vermogen - aan de verfraaiing van de kerk. Zijn eerste initiatief was de vervanging van de beide zijaltaren door eigentijdse exemplaren. Vervolgens liet hij het volledige kerkinterieur beschilderen in een gedurfde kleurencombinatie, die sinds 1873 het uitzicht van de kerk bepaalt.

Ook vatte hij de plaatsing van de figuratieve glasramen in de zijbeuken aan. In 1884 bestelde hij op eigen kosten het eerste glas-in-loodraam bij de Brugse firma Grossé-De Herde, die ook de overige ramen zou leveren. Door de hoge kostprijs van het glaswerk nam de plaatsing van het volledige ensemble vijftien jaar in beslag, zodat pastoor Sandyck de voltooiing van zijn levenswerk niet meer kon meemaken. De glasramen vormen zowel thematisch als stilistisch een eenheid, wat aantoonde dat er van bij de aanvang een vastgelegd concept werd gevolgd. De zes ramen aan de zuidzijde (zijde preekstoel) stellen taferelen uit het leven van Christus voor. De exemplaren aan de overzijde zijn gewijd aan de drie belangrijkste heiligen die in de kerk werden vereerd: Catharina, Alexius en Ursula.

Na de voltooiing van deze grootschalige werken schakelde de kerkfabriek gedurende een eeuw voornamelijk over op onderhoud. Toen bleek dat echter niet meer voldoende.



Dit glasraam verbeeldt de onthoofding van de Heilige Catharina van Alexandrië, één van de twee patroonheiligen van de kerk. Zoals het opschrift onderaan vermeldt, werd dit kunstwerk in 1896 geschenken door begijn Catharina De Coster. ©Focus-In, Lint

Moeizame start van de buitenrestauratie

In de jaren 1970 werd het duidelijk dat de begijnhofkerk nood had aan een grondige buitenrestauratie. De Mechelse architect Alfons Roose stelde in opdracht van de kerkfabriek een restauratiedossier samen, maar overleed voordat het kon worden uitgevoerd.

In 1995 werden de architecten Johan Van Lysebeth en Erik Verbeeck aangesteld - ditmaal in opdracht van het Mechelse stadsbestuur, dat het bouwheerschap had

overgenomen - om het dossier van architect Roose aan te passen 'aan de huidige inzichten en moderne restauratietechnieken'. Door de omvang van de werken werd beslist de exterieurrestauratie op te splitsen in vier fasen van telkens één gevelvlak. In juni 2000 ontving het stadsbestuur een premie voor de eerste en meest omvangrijke fase: de restauratie van de voorgevel. Vier jaar later, toen enkel de bovenste gevelregisters gerestaureerd waren, bleek het budget opgebruikt. Daarom werd beslist de restauratie van het onderste gedeelte van de voorgevel te betrekken bij de dossiers van de zijgevels.

Meerjarige subsidie-overeenkomst brengt soelaas

Eind 2011 ondertekende Geert Bourgeois, toenmalig minister bevoegd voor onroerend erfgoed, een meerjarige subsidieovereenkomst voor de verdere restauratie van de historische kerken in de Mechelse binnenstad. Dankzij deze overeenkomst is er voor de begijnhofkerk voldoende budget om de buitenrestauratie te voltooien (2014-2017) en om het interieur te restaureren (2017-2021).

In 2012 stelde het stadsbestuur architectenbureau Studio Roma aan als ontwerper voor de afwerking van de buitenrestauratie. De werken werden opgesplitst in twee delen, die weliswaar samen worden uitgevoerd. Het eerste lot omvat de bouwkundige werken aan onder andere de gevels, de daken, het schrijnwerk en het smeedwerk, uitgevoerd door de firma Monument-Vandekerckhove uit Ingelmunster. Het tweede deel betreft de restauratie van het glas in lood en is in handen van aannemer Verstraete-Vanhecke uit Wilrijk. De werken, die alles samen net geen vijf miljoen euro zullen kosten, gingen van start op 20 oktober 2014. Ondertussen gaat de restauratie bijna haar derde jaar in. Hoewel er al heel wat werk is verzet, zal het toch

nog wat voeten in de aarde hebben om de buitenrestauratie tegen eind 2017 te voltooien. De witstenen parementen en de glasramen vormen daarbij de grootste uitdagingen.

Restauratie van de natuursteen

Op de voorgevel na staat de kerk momenteel volledig in de steigers. Na het afkappen van de verweerde gipskorsten werd het natuurstenen parement zacht gereinigd met een rotatie-wervelsysteem. De gevel werd daarbij onder lage druk bestraald met een mengsel van water, lucht en olivine, een olijfgroen mineraal dat minder schadelijk is voor de omgeving dan zand. De draaiende beweging van de straal schuurt de vervuiling zachtjes weg, zonder de steen of zijn patine aan te tasten. Vervolgens bepaalde het bouwteam (aannemer, architect en opdrachtgever) voor elke steen van de toren en van de hoge delen van de zijgevels of die al dan niet behouden kon worden.

Een rood kruis beslecht het lot van stenen die zo sterk verweerd zijn dat ze vervangen moeten worden. Voor elke nieuwe steen stelt de aannemer een plan en een fiche samen. Na de goedkeuring door de architect wordt die dan machinaal gezaagd en gefreesd in de steenkapperij. Een steenhouwer bekapt nog wel de zichtbare delen in het atelier en doet eventuele aanpassingen op de werf. Indien mogelijk wordt er gebruik gemaakt van de oorspronkelijke Lediaanse kalksteen, die nog beperkt ontgonnen wordt rond het Oost-Vlaamse Balegem. De hoogte van deze Lediaan is beperkt tot ongeveer 14 cm, waardoor men voor de grotere formaten aangewezen is op een andere steensoort. Na lang wikken en wegen viel de keuze op Saint-Maximin, een witgele kalksteen die wordt ontgonnen ten noorden van Parijs. Als de verwerking enkel het uitzicht verstoort, blijft de natuursteen behouden en oordeelt het bouwteam of er al dan niet moet worden bijgewerkt met een reparatiemortel. Een

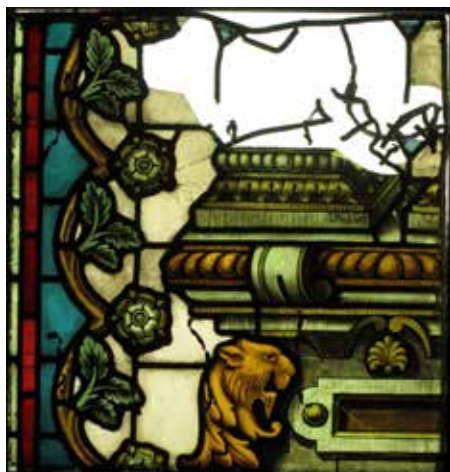
vlotte afvoer van regenwater vormt daarbij een belangrijk criterium. Speciale aandacht gaat naar de voluutvormige steunberen van het kerschip. Waterinfiltratie, vorst en plantengroei maakten dat de parementen ervan bol kwamen te staan, zodat zeker de lage delen van de steunberen gedemonteerd en hermitseld moeten worden. Voorts wordt ook al het voegwerk grondig gecontroleerd en waar nodig vervangen met een gepaste kalkmortel.



Dit detail van een gerestaureerde vensteropening toont de combinatie van nieuwe natuursteen (witte tint) met behouden natuursteen, die met restauratiemortel werd bijgewerkt (grijze tint).

Het restauratiedossier voorziet in een eventuele afwerking van de gerestaureerde parementen met een kalkmelk om het contrast tussen bestaand en nieuw steenwerk te milderen. Op dit moment is er echter nog niet beslist of dat ook zal worden uitgevoerd.

De gereinigde lage zijgevels wachten ondertussen op verdere behandeling. Zij verkeren echter in een veel betere bouwtechnische toestand, waardoor steenvervanging en -herstel zeer beperkt zullen blijven. Met de restauratie van het onderste gedeelte van de voorgevel -



*Detail van een gebrandschilderd glas-in-loodraam vóór (links) en na (rechts) restauratie.
© Verstraete-Vanhecke*

voorzien in 2017 - zal ten slotte de laatste fase van de buitenrestauratie van start gaan.

Herstel van het glas in lood

De restauratie van de glasramen is volop aan de gang. Door gebrek aan onderhoud en vandalisme verkeerde het glas in lood in een erbarmelijke toestand. De grote bouwhistorische waarde van de glasramen - laat 19de-eeuws gebrandschilderd glas in de zijbeuken en 18de-eeuws of zelfs 17de-eeuws glas in de lichtbeuk - maakte een bijzondere aanpak noodzakelijk. Momenteel zijn bijna alle ramen gedemonteerd en is de restauratie van de panelen in het atelier van de glazenier ver gevorderd.

Voor het gebrandschilderde glas bestond het herstel in hoofdzaak uit een voorzichtige reiniging, de plaatselijke fixatie van de brandschildering en de verlijming van gebroken glaskalibers. Gezien de goede toestand van het oorspronkelijke loodnet, bleef het herloden tot een minimum beperkt. De blanke glasramen van de lichtbeuk waren er veel slechter aan toe. Alle panelen

moesten volledig herlood worden en een duizendtal gebroken kalibers werd al verlijmd. Ongeveer 4000 glaskalibers moesten vervangen worden en 26 panelen werden zelfs volledig vernieuwd. Om ze te beschermen tegen weersinvloeden en vandalisme zullen de gerestaureerde glasramen iets dieper teruggeplaatst worden en aan de buitenzijde een transparante voorzetbeglazing krijgen.

Meer informatie over het verdere verloop van de restauratiewerken kan je terugvinden op:

<https://www.mechelen.be/begijnhofkerk-sint-alexius-en-sint-catharinakerk>

Tekst: Patrick De Greef, bouwhistoricus en Marc Debatty, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Redactie: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Bronnen: De Greef, Patrick, De geschiedenis van... 2015

Het predikherenklooster

Goswin de Stassartstraat z.n.

In 2010 besliste het Mechelse stadsbestuur om de nieuwe stadsbibliotheek onder te brengen in het voormalige predikherenklooster. Een uitgelezen functie voor dit prachtige gebouw, waarvan de 17de-eeuwse kloosterbibliotheek ooit het kloppende hart was.

HET PREDIKHERENKLOOSTER IN HET VERLEDEN

De komst van de predikheren naar Mechelen

De predikheren die zich hier in 1651 vestigden, kwamen oorspronkelijk uit 's-Hertogenbosch, waar ze tijdens de 16de-eeuwse godsdienstoorlogen verjaagd waren. Na vele omzwervingen vonden ze uiteindelijk een onderkomen in Mechelen. Uit de drie mogelijke locaties die de aartsbisschop hen aanreikte voor de bouw van een nieuw klooster in deze stad, opteerden ze in 1655 voor een gebied tussen de stadsvesten en de huidige Goswin de Stassartstraat, Jodenstraat en Kattenbleekstraat. Uiteindelijk duurde het nog twee jaar voordat de dominicanen alle eigendommen waaruit dit terrein bestond, konden aankopen. Doordat ze geen rekening hoefden te houden met de enkele aanwezige huizen, die stapsgewijs werden afgebroken, hadden ze de handen vrij om een volstrekt nieuw klooster uit te denken.

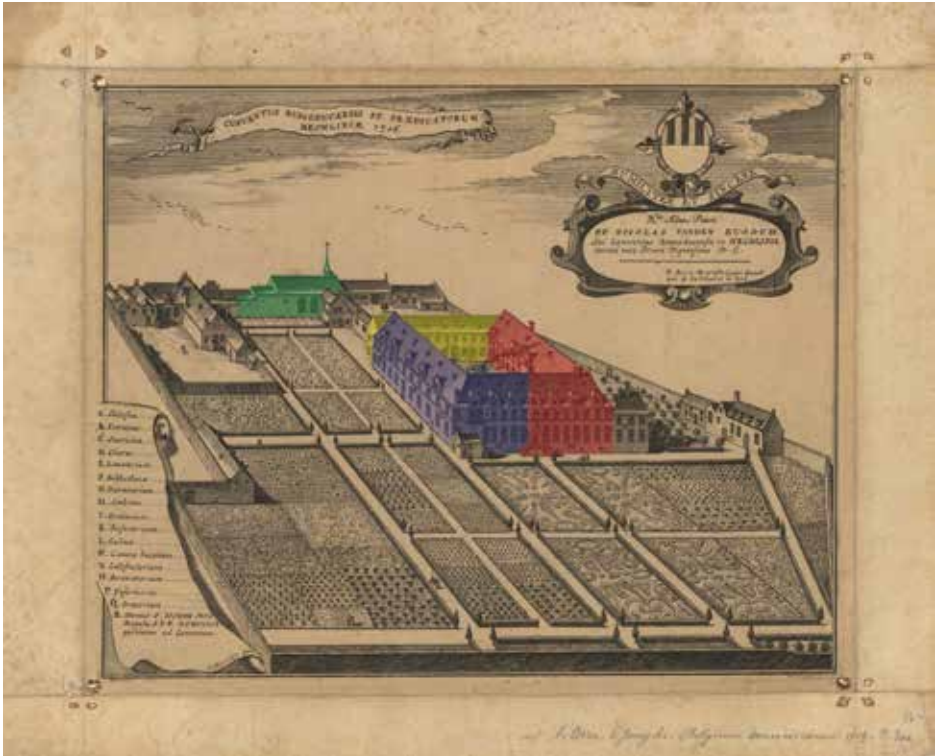
De stapsgewijze opbouw van het klooster

De dominicanen legden voor de bouw van hun kloosters geen al te strikte bepalingen op. Ze hanteerden enkel een aantal richtlijnen, die onder meer aanmaanden om een sobere architectuur te gebruiken. De orde opteerde doorgaans voor een compacte variant van de benedictijnse

kloosterbouw. Idealiter werd de kerk, met een naar het oosten gericht koor, geflankeerd door een klooster op een vierkante of rechthoekige plattegrond rond een centrale binnenplaats of pandhof. Rond de pandhof lag de pandgang, een galerij die aan de ene zijde via grote arcades uitgaaf op de binnenplaats en aan de andere zijde rechtstreeks in verbinding stond met de gemeenschappelijke ruimten als de kerk en de refter. Door hun gerichtheid op gebed en studie beschikten de dominicanenkloosters al sinds de 14de eeuw over individuele cellen voor de kloosterlingen, doorgaans op de verdieping. Even kenmerkend is de aanwezigheid van een ruime bibliotheek. De economische gebouwen zoals de brouwerij werden indien mogelijk los van het klooster geplaatst, op een plek in de tuin. Door hun beperkte financiën moesten de Mechelse predikheren de bouw van hun klooster faseren over vier grote bouwcampagnes, die in totaal bijna 80 jaar in beslag namen. Alles wijst er overigens op dat de paters niet alleen instonden voor het ontwerp, maar ook voor (een deel van) de bouwwerken.

Fase 1 (1657-1661): de oostelijke en noordelijke vleugels

De bouw startte rond 1657 met de inrichting van een vrij kleine voorlopige



Deze pentekening van Jacobus Harrewijn toont het klooster en de kloostertuinen in 1716. Achteraan is de voorlopige kerk te zien op de hoek met de Jodenstraat (groen). Vooraan het toenmalige klooster met de vleugels uit de eerste (paars), tweede (rood) en derde (geel) bouwphase.

kerk die vermoedelijk ontstond door de samenvoeging van drie à vier bestaande huizen langs de Jodenstraat. Even verderop - zodat er voldoende vrije ruimte bleef om later een grotere kerk te realiseren - werd tegelijk de bouw van het klooster aangevat. Tijdens deze fase kwam de oostelijke vleugel tot stand, met op de benedenverdieping de refter en de keuken. Aansluitend hierop werd een gedeelte van de noordelijke vleugel gebouwd, met de zieken- of gastenkamers. Op de verdieping van beide vleugels werden de kloostercellen ondergebracht. Bouwsporen geven aan dat de ruimten werden opgedeeld met houten wanden om een persoonlijke plek te

voorzien voor alle paters. Per klooster waren dat er gemiddeld 40 tot 50.

Het ideaal van armoede dat de orde voorstond, is weerspiegeld in de architectuur van de kloostervleugels: een zeer sobere baksteenarchitectuur gecombineerd met witte natuursteen voor de constructieve delen. Enkel de barokke toegangsportalen brachten wat levendigheid in de strenge gevelvlakken. Om de bouwkosten zo laag mogelijk te houden, werd er tijdens de eerste bouwcampagne deels gebruik gemaakt van materiaal van de afgebroken huizen op het terrein.

Fase 2 (1681-1684): de noordelijke en westelijke vleugels

Twintig jaar na de eerste fase vatten de paters de volgende campagne aan. Deze bestond uit de voltooiing van de noordelijke vleugel en de bouw van de aansluitende westelijke vleugel. Het bestaande bouwconcept werd voortgezet: doorgaans wijzen slechts kleine details, zoals een iets rijkelijkere kroonlijst, op de latere bouwdatum. In het interieur is er enkel in de pandgang van de nieuwe vleugels een duidelijk verschil. Daar stapten de paters af van de eerder gebruikte kruisribgewelven en realiseerden ze zeilgewelven met een variatie van geometrische traseringen. Deze zeilgewelven, waaraan soms figuratieve elementen of monogrammen werden toegevoegd, brachten ze ook aan tijdens de latere bouwfasen.

Fase 3 (1686-1689): de zuidelijke vleugel

Enkele jaren na de tweede fase volgde aan de zuidzijde de bouw van de laatste kloostervleugel. Op de benedenverdieping vervulde deze vleugel enkel de pandgang, maar op de verdieping werd één van de belangrijkste ruimten van het klooster ondergebracht: de bibliotheek. Deze ruimte werd rijkelijker gedecoreerd dan de andere vertrekken. Ze kreeg een monumentaal zeilgewelf met figuratieve elementen, uitgewerkte gordelbogen en figuratieve kraagstenen. Hoewel met de bouw van de zuidelijke vleugel het klooster feitelijk voltooid was - het werd in 1689 ingewijd - gaf de blinde zijgevel aan de Jodenstraat aan dat er nog een laatste bouwcampagne moest volgen. De bouw van een nieuwe kerk zou echter lang op zich laten wachten.

Fase 4 (1720-1735): een nieuwe kerk

Pas in 1720 hadden de paters voldoende middelen om de nieuwe kerk aan te vatten. Tegen de blinde zuidgevel van het klooster, op de hoek van de Jodenstraat en de Goswin de Stassartstraat, verrees een driebeukige, basilicale kloosterkerk met een driezijdig koor. Mogelijk was ze een ontwerp van de Mechelse pater Philippus Meulemans (*1742), een bekende bouwkundige die regelmatig advies verleende aan andere kloosters en overheden.

Net zoals het klooster werd ook de kerk opgevat als een sobere baksteenbouw met detailleringen van witte natuursteen. De voorgevel met het barokke toegangsportaal en de zeilgewelven van de middenbeuk (gedateerd '1733') vormden de voornaamste decoratieve elementen. De bouw nam 15 jaar in beslag; pas in 1735 werden de kerk en de altaren gewijd. Op dat ogenblik was het bovenste gedeelte van de voorgevel nog onvoltooid. Dat is vandaag nog zo. Toen er in de tweede helft van de 18de eeuw geld beschikbaar kwam, werd dat besteed aan het interieur van de kerk.

De opheffing van het klooster in 1796

Na de inlijving van onze gewesten door de Fransen in 1792, werden vier jaar later ook hier de kloostergemeenschappen afgeschaft. In december 1796 werden de Mechelse predikheren verdreven uit hun klooster, dat door de overheid in beslag genomen werd. Vrij snel liet de Mechelse Commissie van Burgerlijke Gast- en Godshuizen, aan wie de Franse overheid de zorg voor de minderbedeelden had toevertrouwd, haar oog vallen op het gebouw. In 1802 bracht de Commissie er arme ouderlingen onder, waarvoor alleszins een aantal voormalige kloostercellen op de verdieping werd



Deze ingekleurde pentekening van de 19de-eeuwse Mechelse kunstenaar Jan-Baptist De Noter (1786-1855) geeft ons een idee van het interieur van de predikherenkerk in 1790.

samen gevoegd tot zalen. Nauwelijks zeven jaar later moesten de ouderlingen weer verhuizen, omdat het complex een nieuwe bestemming kreeg als militair hospitaal.

Een langdurig en ingrijpend militair gebruik (1809-1975)

Na de val van Napoleon behield het gebouw ook onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814-1830) zijn militaire functie. Verscheidene militaire eenheden benutten het complex nog tot in 1975, zonder respect voor het historische karakter.

Het klooster fungeerde van 1809 tot in het interbellum als militair hospitaal. De

vroegere kerk werd op een nietsontziende manier ingericht als artilleriesmagazijn. Om stapelruimte te creëren brachten de militairen in de midden- en de zijbeuken twee houten verdiepingen aan. Het eerste tussenniveau verscheen op halve hoogte van de zuilenrij, het tweede net onder de rondbogen, die daarvoor verlaagd moesten worden tot steekbogen. Om paarden en wagens rechtstreeks tot in de kerk te brengen, werden de toegangstrappen en de kerkvloer vervangen door kasseien. In de muren van de beide zijbeuken bevinden zich nog ijzeren ringen waaraan de paarden werden vastgemaakt.



De 19de-eeuwse tussenniveaus in de midden- en zijbeuken van de kerk verdwenen na een brand in 1946. De tussenmuurtjes met sporen van draagbalken op deze foto geven aan op welke hoogte de afgebroken niveaus zich bevonden.

De militaire leiding van de nieuwe Belgische staat liet in 1830 de toestand vrijwel ongewijzigd. In de loop van de jaren werden in de tuin wel allerlei constructies toegevoegd. In 1830 kwam er een arresthuis op de plek van het huidige Holocaustmuseum. Later volgden tal van opslagplaatsen, wachthuisjes en andere lokalen. In 1907 verrees er zelfs een neogotische kapel tegen de oostgevel van het klooster.

In 1900 werd in Berchem een voor die tijd hypermodern militair hospitaal in gebruik genomen. Geleidelijk nam het belang van het Mechelse hospitaal af en werd het

vroegere klooster meer en meer gebruikt als kazerne. Van 1930 tot 1940 was het de verblijfplaats van het 7de linieregiment, dat zich tijdens de Eerste Wereldoorlog onderscheiden had bij de verdediging van Nieuwpoort. De toenmalige bevelhebber van het regiment, Hector De Lobbe, leende zijn naam aan de kazerne, die bij veel Mechelaars nog onder die naam bekend staat. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het de verblijfplaats van Duitse bewakingstroepen.

In 1946 woedde er een felle brand in de kerk, waarbij onder andere de houten tussenniveaus in vlammen opgingen. Hoewel er in 1953 een nieuw, stomper kerkdak met metalen vakwerkspanten werd ingebracht boven de 17de-eeuwse stucplafonds, kreeg de kerk na deze brand geen nieuwe functie.

Het klooster werd na de Tweede Wereldoorlog wel opnieuw in gebruik genomen, nu door het Royal Army Ordonnance Corps (RAOC), dat er een opleidingscentrum voor het onderhoud van materiaal voor transmissietroepen onderbracht. Op de verdieping werden klaslokalen

ingericht, de kloosterbibliotheek werd een slaapzaal en de vroegere refter fungeerde als turnzaal. In 1950 nam ook de 10de compagnie transmissie er haar intrek.

Toen werden onder andere de noordelijke en de westelijke zolders omgevormd tot slaapzalen. Deze situatie bleef bestaan tot in 1975, toen de soldaten en het RAOC naar Peutie verhuisden.

In 1982 kocht de stad Mechelen het complex, drie jaar nadat het was beschermd als monument. Het stadsbestuur liet toen zowat alle recente gebouwen slopen en richtte de voormalige kloostertuin in als een buurtterrein. In 2000 werd het gebouw

eigendom van een ontwikkelaar. Hij stelde verschillende projecten in het gebouw voor, die nooit gerealiseerd werden. In 2010 kocht de stad het gebouw opnieuw aan.

Momenteel is de herbestemming van het vroegere klooster en van de kerk volop aan de gang.

HERBESTEMMING TOT STADSBIBLIOTHEEK

Open Oproep

Op 30 juli 2010 besliste het Mechelse stadsbestuur om de stadsbibliotheek te verhuizen naar het predikherenklooster. De aanstelling van een ontwerper, verantwoordelijk voor de restauratie van het gebouw en de inrichting van de bibliotheek, gebeurde via de procedure van Open Oproep van de Vlaamse Bouwmeester. In de opdrachtomschrijving van de Open Oproep werd de nieuwe bibliotheek omschreven als 'een plek om op verhaal te komen'. Op vele manieren is dit een doordachte woordkeuze. De nieuwe bibliotheek zal niet alleen een rustplek zijn waar de bezoeker toegang heeft tot allerlei verhalen; het predikherenklooster zelf draagt ook eeuwenoude histories van geloof, oorlog, verwaarlozing, licht, betovering en zo veel meer in zich. Het ontwerp bureau KSA | Hildundk Architecten BV, dat als laureaat uit de wedstrijd kwam, vond het een prachtig idee dat een bibliotheek die het verhaal centraal stelt, zelf haar eigen verhaal aan het klooster zal toevoegen. Daarom wilde het de verschillende verhaallijnen van het klooster en de kerk in het ontwerp laten doorklinken.

Een 'zacht' restauratieconcept

De ontwerpers werkten een restauratieconcept uit dat zoveel mogelijk sporen van de lange bouwgeschiedenis zichtbaar laat. Om de charme en de rijkdom van het complex in stand te houden en te versterken, accepteerden ze de onvolkomenheden die de verwaarlozing en de vele verbouwingen meebrachten en interpreteerden die net als de grote

kracht van het complex. Ze zagen af van de reconstructie van een vroegere toestand: latere verbouwingen, toevoegingen en de sporen van het verval blijven zowel buiten als binnen zichtbaar. Dat beeld is in de ogen van de ontwerpers even verontrustend als aantrekkelijk en biedt tegelijk een architecturale en een educatieve meerwaarde.

Duurzame technieken

De keuze voor een restauratieconcept dat alle tijdslagen zichtbaar laat, had ook gevolgen voor de technische uitwerking. Noodzakelijke bouwkundige ingrepen zoals de versterking van de zoldervloer en de toevoeging van nieuwe trappenhuizen en een liftschaft werden met de grootste zorg ingepast in de bestaande structuur. Deze ingrepen werden ontworpen met het oog op omkeerbaarheid en aanpasbaarheid, onder meer door zoveel mogelijk gebruik te maken van duurzame houtbouwsystemen. Die zullen ook toegepast worden op de zolder, waar de imposante, eikenhouten constructie ook na de restauratie zichtbaar blijft. Met een goede isolatie en nieuwe dakkapellen kan er een aangenaam binnenklimaat met voldoende daglicht en een goede akoestiek bereikt worden.

De keuze om de historische onvolkomenheden van de buitengevels en van het interieur zichtbaar te laten, verhindert de plaatsing van een traditionele muurisolatie. Vloerverwarming en een houten lambrisering maken de ruimten toch comfortabel. Door de hoge isolatiewaarde van de zolder en de nieuwe,

goed geïsoleerde ramen is het gebouw energiezuinig, ook zonder bouwfysisch risicovolle interieurisolatie. Dankzij technieken zoals warmte-koude-opslag en een fotovoltaïsche installatie op een gedeelte van het kerkdak, ontstaat er een duurzaam geheel dat ruimtelijk en technisch voldoet aan alle eisen van een hedendaags gebouw.

De bibliotheek ‘nabij, midden en diep’

Bij het uittekenen van de herbestemming werd de bibliotheek verdeeld in drie zones, die elk een aparte plek kregen in het gebouw.

De zone ‘nabij’ staat voor de publieksfuncties. Beneden zijn dat de hal, het café, de speelruimte voor kleine kinderen en de pandgang, die wordt ingericht als cyberzone en tentoonstellingsruimte. Het café en de refter zijn van buitenaf rechtstreeks toegankelijk en kunnen dienstdoen als een onderdeel van de bibliotheek of als zelfstandige ruimten. De pandhof fungeert als terras en polyvalente buitenruimte.

De zone ‘diep’ omvat de ruimten waar in stilte kan worden gestudeerd. De ruimten op de eerste verdieping boven de pandgang, zoals de oude kloosterbibliotheek, passen goed bij de beoogde sfeer en worden ingericht als rustige, klassieke studievertrekken. De grotere ruimten eromheen in de ‘buitenring’ zijn multifunctioneel en dienen als kantoorruimten en leslokalen.



Zone nabij: De pandgang beneden wordt ingericht als cyberzone en tentoonstellingsruimte.

©KSA



Zone diep: De oude kloosterbibliotheek op de eerste verdieping wordt ingericht als rustige klassieke studieruimte. ©KSA

Met de zone 'midden' wordt de algemene bibliotheek bedoeld. Dit is de grootste afdeling, ondergebracht in de grootste ruimte van het klooster: de zolder. Ze is verdeeld in een afdeling voor kinderen en één voor volwassenen en biedt ruimte aan boeken, films en andere hedendaagse media. Voor lezingen, educatie, werk- en gespreksgroepen zijn er afsluitbare kamers.

Zone midden: De algemene bibliotheek zal haar plaats vinden op de zolder. ©KSA

De kerk als 'agora'

De kerk is nog steeds een indrukwekkende ruimte. Ze dankt haar charme niet alleen aan haar fraaie proporties en bewaarde onderdelen, maar ook aan de vele zichtbare sporen van de verschillende verbouwingen. Door het gebruik als multifunctionele ruimte of 'agora' voor lezingen, voorstellingen, markten en andere bibliotheekgerelateerde activiteiten, kunnen ingrijpende verbouwingen en verdelingen achterwege blijven en wordt de bijzondere schoonheid van de ruimte behouden. Met haar multifunctionele karakter kan de kerk deel uitmaken van de publieke zone van de bibliotheek, maar kan ze ook onafhankelijk functioneren.



Zone midden: Een gedeelte van de zolder wordt ingericht als kinderafdeling van de bibliotheek. ©KSA

DE RESTAURATIEWERKEN

Fasering en begeleiding van de werken

De goede uitvoering van de werken wordt verzekerd door een team van de ontwerpers (de project- en de restauratiearchitect en de studiebureaus voor stabiliteit en technieken), de stad Mechelen, de erfgoedconsulente van Onroerend Erfgoed Antwerpen en de restauratie-aannemers. Zij dragen zorg voor timing, budgetbeheer en kwaliteit. De uitvoering werd opgedeeld in vier logisch opeenvolgende fasen. Dankzij een meerjarige subsidiëringsovereenkomst met de Vlaamse overheid kunnen alle fasen elkaar vrij snel opvolgen en kan de Stad rekenen op een financiële ondersteuning voor de restauratiewerken.

De restauratiefasen

In september 2015 startte de uitvoering van de lopende fasen A en B. Die omvatten de restauratie van de bedaking, de dakconstructie en de zolder (fase A) en van de buitengevels en de historische kloostermuur (fase B).

De asbestleien worden vervangen door een nieuwe dakbedekking van natuurleien. De houten vloer- en dakconstructie van de zolder wordt volledig gerestaureerd. Moerbalken en spantbenen worden polymeerchemisch hersteld en waar nodig worden nieuwe houten onderdelen ingebracht.



Stellingen aan de oost- en noordgevel.
©Callebout-architecten



Restauratiewerken aan de houten dak- en vloerconstructies.

De volledige houten zolderconstructie wordt versterkt door een overkoepelende staalconstructie waartussen tevens de isolatie wordt aangebracht.



Versteving van de dakconstructie met een overkoepelende staalconstructie.
©Callebout-architecten

De gevels van baksteen en natuursteen worden zacht gereinigd en hersteld. Voor de raamopeningen wordt nieuw houten schrijnwerk ontworpen; de nieuwe dakkapellen krijgen stalen schrijnwerk.

In september 2016 start ook de interieurrestauratie van het klooster (fase C). Het dossier voor de binnen- en buitenrestauratie van de kerk (fase D) wordt ondertussen opgemaakt.



Reiniging en restauratiewerken aan de gevels van baksteen en natuursteen.
©Callebout-architecten

Archeologische vondst

Tijdens het verwijderen van de vloer in de oostelijke pandgang, gebouwd tussen 1657 en 1661, kwamen verschillende grafstenen uit de 17de en de 18de eeuw aan het licht. Onderzoek wees uit dat het gaat om zerken van zowel dominicanen als dominicanenzusters van de derde orde, waarvan het nu verdwenen convent zich naast het predikherenklooster bevond. Hoewel begraving in de pandgang van een klooster een bekend fenomeen is, liggen de grafstenen vermoedelijk niet meer op hun oorspronkelijke plaats. Onder meer hun plaatsing en onderlinge verscheidenheid doen vermoeden dat ze tijdens één van de vele verbouwingen van het klooster werden verplaatst. Gezien de uitzonderlijk goede toestand van de grafstenen zullen ze hergebruikt worden in de nieuwe bibliotheek.

Meer informatie over het verdere verloop van de herbestemming- en restauratiewerken kan je terugvinden op: www.mechelen.be/predikherenklooster

'Het predikherenklooster in het verleden': redactie Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen (aangepaste tekst brochure OMD 2014)
'Restauratie en herbestemming tot stadsbibliotheek', redactie Eveline De haes, dienst Monumentenzorg stad Mechelen (aangepaste tekst brochure OMD 2014)
Bronnen:

Deneys, Elsbeth; Rasson, Fabian en Jaenen, Marieke, Bouwhistorische en materiaaltechnisch..., 2011.
De Peu, Piet, Het oud-dominicanenklooster..., 1986.

Fexer, Charlotte en Vermaelen, Begga, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch..., 2012-2013.

Stuhlmacher, Mechthild, dossier ontwerp..., 2013.



Tijdens het archeologisch onderzoek werden in de oostelijke pandgang historische grafstenen teruggevonden .

Braquenié - Notariaat Spaepen

Goswin de Stassartstraat 24

‘Een groot huis met een grote poort’

Voor zover momenteel bekend, gaat de geschiedenis van dit pand terug tot de tweede helft van de 15de eeuw. Op dat ogenblik was bijna de hele straatwand tussen de huidige Sint-Janstraat en Van Hoeystraat eigendom van één man. Tussen 1466 en 1468 kocht Joosen Vranckx vier naast elkaar gelegen panden met ruime tuinen, die ruwweg overeenstemmen met de huidige huisnummers 18 tot en met 24. We weten nog maar weinig over deze man, alleen dat hij twee van zijn huizen aan de linkerzijde samenvoegde om er zelf te gaan wonen. Dit ‘groot huis met een grote poort’ is de kern van het huidige pand in de Goswin de Stassartstraat 24. Aan het einde van de 15de eeuw treffen we Vranckx’ schoonzoon, Cornelis Schats, aan als eigenaar van het grote woonhuis en van de belendende panden. Na zijn dood in 1535 viel het bezit echter geleidelijk uit elkaar.

Een adellijke residentie met muurschilderingen

In 1576 kocht de Mechelse edelman Jan Baptist Keeremans het ‘groot huis’ in de Goswin de Stassartstraat met uitgangen in de Sint-Janstraat en de Van Hoeystraat. De nieuwe eigenaar was een man van aanzien, die meermaals als schepen in het stadsbestuur zetelde en deel uitmaakte van de Staten-Generaal van de Nederlanden. Waarschijnlijk was het Jan Baptist Keeremans die aan het einde van de 16de eeuw de bovenverdieping liet verfraaien met rijkelijke muurschilderingen, waarvan grote delen nog steeds aanwezig zijn. In de ‘rode kamer’ bevindt zich tot een hoogte van ongeveer



Fragmenten van de 16de-eeuwse muurschilderingen in de ‘rode kamer’ werden aangetroffen op deze spitsboognis.

2,5 m een wandschildering die deels architecturaal en deels figuratief is. Fragmenten van roodschildering op de houten balkenroostering en op de spitsboogvormige wandnis in de kamer laten veronderstellen dat het volledige vertrek toen beschilderd was. De eenvoudige blauwgroene wandschildering in een aangrenzende kamer dateert uit dezelfde periode en duidt er mogelijk op dat de verschillende ruimtes van de verdieping een specifieke afwerking kregen. Uit het huwelijk van Jan Baptist Keeremans met Cathelijne Colijn kwamen twee dochters en een zoon voort. Ridder Jan Baptist Keeremans junior kende een al

even roemrijke carrière als zijn vader. Het hoogtepunt was zijn benoeming in 1605 of 1606 als eerste raadsheer van Filips Willem van Oranje, de oudste zoon van Willem de Zwijger. Het onderzoek van Christiane Apers uit 2012 naar de oprichting van het Mechelse karmelietessenklooster toonde aan dat Jan Baptist junior een nieuw huis liet bouwen in de Sint-Janstraat, op een groot terrein dat werd afgesplitst van het ouderlijk huis in de Goswin de Stassartstraat. Een door mevrouw Apers geraadpleegde boedelinventaris van deze nieuwe woning maakt duidelijk dat het een grote, luxueuze residentie betrof met onder meer wandbekledingen van goudleer en talrijke kunstwerken, waaronder portretten van zijn ouders en zijn overleden eerste echtgenote en dochtertje. Waarschijnlijk zag Jan Baptist junior geen reden meer om de woning in de Goswin de Stassartstraat te houden en in juli 1615 verkocht hij haar aan Robert Lamberti, advocaat in de Grote Raad van Mechelen.

Een huis voor leden van de Grote Raad

Na de verhuizing van de Grote Raad naar het voormalige Paleis van Margareta van Oostenrijk in de Keizerstraat in 1616, vestigden steeds meer raadsheren zich in de nabijgelegen Sint-Jansparochie. Het huis in de Goswin de Stassartstraat zou tijdens het verdere ancien régime op enkele jaren na bewoond worden door leden van deze instelling.

In 1624 verkocht de heer Lamberti de woning aan een collega in de Grote Raad, Jacques de Caluaert, toenmalig griffier. De familie de Caluaert bleef lang eigenares; Jacques bewoonde zijn huis alleszins zelf tot 1655. Pas in 1700 verkocht dochter Barbara de Caluaert de woning aan Joannes Baptista Coop, die met zijn functie als wijnkoopman een uitzondering vormt in de opeenvolging van eigenaars. Toen zijn weduwe en kinderen het huis in 1723 overdroegen aan

Henricus Josephus Van Kerrenbroek, werd de link met de Grote Raad hersteld.

Herinrichting in régencestijl

Op initiatief van Henricus Van Kerrenbroek, burggraaf van Grimbergen en vanaf 1721 advocaat in de Grote Raad, vonden er in het tweede kwart van de 18de eeuw belangrijke verbouwingen plaats. De voornaamste wijziging was een nieuwe, eigentijdse voorgevel, die de eeuwenoude oorsprong van het pand verborg. De horizontaal opgevatte gevel werd uitgevoerd in régencestijl, een meer symmetrische voorloper van het rococo, die in Mechelen ook na de regeerperiode van regent Philippe van Orléans in Frankrijk (1715-1723) nog even populair bleef.

De decoraties boven aan de pilasters, op de verdieping versierd met ruitvormige losanges, zijn typerend voor de régence. Ook de decoratieve panelen die afwisselend uitlopen in schouderboogvormen en inspringende hoeken, passen in dit stijldioom. Het orgelpunt van deze façade is zonder meer de poorttravee met een driehoekig fronton en een bekronende siervaas. Het portaal van blauwe hardsteen - waarin verscheidene plaatsingsmerken gekapt zijn - heeft een bijzonder mooie houten deur. Vooral de centrale deurmakelaar trekt de aandacht met een opeenvolging van onder meer guirlandes, een voluutvormig mascaron en een wapenschild gedragen door een cherubijn. De inscriptie '1739' bovenaan geeft een idee van wanneer de verbouwing door Henricus Van Kerrenbroek plaatsvond.

Tijdens deze bouwfase werd ook het interieur onder handen genomen. Hoewel de aankleding uit deze periode grotendeels verdween in de 19de eeuw, bleven er op de verdieping nog enkele stucwerkdecoraties behouden, die een idee geven van de



De Franse kunstenaar Hippolyte Sebron (1801-1879) maakte in 1871 deze ingekleurde geveltekening voor de Manufacture des tapisseries Braquenié. © Sirat

toenmalige grandeur. In de 'rode kamer' aan de straatzijde zijn tussen de ramen twee stucwerkdecoraties bewaard. Ze vertonen régence-motieven als guirlandes met krullen en palmetten (bovenaan) en palmetten met bladkrullen en gebogen eierlijsten (onderaan). Onder één van de ramen bleef ook een stucdecoratie met schouderboog behouden. Een kamer aan de tuinzijde heeft een plafond met drie traveeën stucwerk dat afwisselend uitloopt in schouderbogen en inspringende hoeken en zo de band bevestigt met de voorgevel. De met goudverf afgewerkte decoraties met bladranken en druiventrossen op en onder de moerbalken, zijn een 19de-eeuwse toevoeging. Volgens zijn grafsteen in de Sint-Janskerk - ontworpen door de bekende beeldhouwer en tevens buurman Theodoor Verhaegen - overleed Henricus Van Kerrenbroek op 6

april 1758. Uit de kort voordien opgemaakte inventaris van zijn bezittingen - die zeer omvangrijk waren - weten we dat hij tot zijn dood het huis in de Goswin de Stassartstraat bewoonde. Zijn dochter en universele erfgename, Adriana, verbleef vermoedelijk elders, maar deed de eigendom pas in 1787 van de hand.

De familie de Perceval

De aanzienlijke aankoopssom van 11.662 gulden voor het huis in de Goswin de Stassartstraat vormde vermoedelijk geen probleem voor Emmanuel Joseph de Perceval. Deze Nijvelse patriciër had zich in 1760 in Mechelen gevestigd om er in dienst te treden van de Oostenrijkse overheid. Hij nam verscheidene hoge ambten waar - onder meer als algemeen ontvanger van de

keizerlijke domeinen in de 'Stad en Provincie van Mechelen' - en werd in de adelstand verheven.

De schepenakte met betrekking tot de verkoop geeft enkele interessante details over het verkochte huis. Zo is er voor het eerst sprake van twee binnenplaatsen. Hoewel het primitief kadaسترplan van de Mechelse binnenstad pas in 1824 tot stand kwam, kan het toch een idee geven van deze binnenplaatsen. Aansluitend op de poorttoegang zien we een eerste, grote binnenplaats, omringd door woonvleugels. Links daarvan ligt een tweede, kleinere binnenplaats, die in verbinding stond met een grote tuin, waarin zich bij de aankoop in 1787 een gloriëtte en verschillende fruitbomen bevonden.

Dit detail uit het primitief kadastraal plan (rond 1824) toont hoe de toegangspoort toen aansloot op een grote binnenplaats. Links de kleine binnenplaats en de tuin die zich uitstrekte tot aan de Van Hoeystraat.

Tijdens zijn actieve leven in Mechelen bewoonde Emmanuel het huis in de Goswin de Stassartstraat, dat na zijn dood in 1800 betrokken werd door zijn tweede vrouw, Anna Vermijlen, en vervolgens door hun enige zoon, Jean Henri de Perceval. Hoewel hij op 20-jarige leeftijd al tot de 37 rijkste inwoners van de provincie Antwerpen behoorde, bouwde Jean de Perceval nog een actieve politieke carrière uit, die drie verschillende regimes omvatte. In 1811 benoemde de Franse bezetter hem tot burgemeester van Putte, een functie die hij tot 1818 voortzette onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830). Vanaf zijn huwelijk met de dochter van de rijke hoedenmaker en grondspeculant Constantinus Van den Nieuwenhuyzen (zie de tekst in deze brochure over NONA), verplaatsten zijn activiteiten zich naar Mechelen. In 1817 werd hij er aangesteld als bestuurder bij de Burgerlijke Gast- en Godshuizen en na de verkiezingen van 1830 zetelde hij als liberaal in de Mechelse



gemeenteraad. In 1836 werd Jean Henri de eerste liberale burgemeester van de Dijlestad, een functie die hij tussen 1837 en 1841 combineerde met deze van volksvertegenwoordiger. In 1842 overleed burgemeester de Perceval in zijn woning in de Goswin de Stassartstraat, in het pand dat zijn vader in 1787 had gekocht.

Dit korte overzicht maakt duidelijk dat het huidige pand in de Goswin de Stassartstraat 24 tussen 1787 en 1842 eigendom was van de familie de Perceval. In tegenstelling tot wat vaak beweerd wordt, is het dus niet het geboortehuis van de dichter en staatsman Goswin de Stassart, naar wie deze straat werd vernoemd. Een kort onderzoekje tijdens het opstellen van deze tekst maakte duidelijk dat de vader van Goswin, ridder Jacques J.A. de Stassart, in 1779 een zeer grote eigendom kocht even verderop in de straat, ter hoogte van de huidige huizen Goswin de Stassartstraat 30 en 32.

Manufacture des tapisseries Braquenié

In 1870 nam de geschiedenis van het vroegere woonhuis van Jean de Perceval een drastische wending. Twaalf jaar voordien hadden de broers Alexandre en

Charles-Henri Braquenié in Parijs een firma opgericht die al snel grote bekendheid verwierf met de productie van wandtapijten en meubelbekledingen. Tot de klanten behoorden onder andere Napoleon III en het Belgische koningshuis. De *manufacture Braquenié* omvatte, naast een ontwerpstudio in Parijs en een productieatelier in het Franse Aubusson, tussen 1858 en 1869 ook een bijhuis in Ingelmunster. Een jaar na de sluiting van het West-Vlaamse filiaal kocht de firma het oude woonhuis de Perceval in Mechelen - toen alom bekend voor haar meubelproductie - om er een nieuw atelier op te starten.

Aanvankelijk legde de Mechelse vestiging zich vooral toe op de productie van wandtapijten, die al snel lof oogstten op allerlei wereldtentoonstellingen. Hierin was een belangrijke rol weggelegd voor de Mechelse historieschilder Willem Geets (1838-1919). Hij ontwierp voor Braquenié verscheidene gesmaakte kartons voor hoofdzakelijk historische taferelen, onder meer bestemd voor het Brusselse stadhuis (1876) en de Belgische Senaat (1880).



Het Mechelse bijhuis van de firma Braquenié genoot aan het einde van de 19de eeuw grote faam. Deze foto uit de jaren 1970 toont enkele van de ateliers die in de tuin van de vroegere woning de Perceval werden opgericht om aan de grote vraag te voldoen.

Met de productie groeide ook het aantal werknemers. Al in 1876 liet de firma grootse verbouwingen uitvoeren aan het huis in de Goswin de Stassartstraat. De straatgevel werd ongemoeid gelaten, de wijzigingen vonden vooral plaats achteraan en in het interieur. De oude achtervleugels rond de grote binnenplaats werden afgebroken voor de bouw van twee parallelle weefateliers. De achtergevel van het woonhuis werd grondig aangepast en kreeg de huidige symmetrische opbouw met een centrale rotonde. De interieuraankleding werd eveneens gemoderniseerd, waarbij de 18de-eeuwse aankleding goeddeels verloren ging. De voornaamste ingreep was het inbrengen van een nieuwe draaitrap in neo-empirestijl. De salons en de voorkamers kregen een lambriserings met een bespanning en nieuwe, marmeren schouwmantels in neo-empirestijl. In de koetsdoorn, de vestibule en de traphal kwam een wandgeleding met vlakke pilasters met cannelures en ruitvormen.

Bloei en teloorgang van Braquenié & Co. De Mechelse vestiging van Braquenié floreerde aan het einde van de 19de eeuw. Geleidelijk aan incorporeerde het bedrijf ook delen van de huidige huizen Goswin de Stassartstraat 20-22 en werden de ateliers uitgebreid. Hoewel de firma grote moeilijkheden ondervond tijdens de beide Wereldoorlogen - zo werden de Mechelse weefateliers in 1943 vernield door een zware bominslag - slaagde ze er toch in om te overleven. In zekere zin boden de herstellingen na de Tweede Wereldoorlog zelfs nieuwe kansen, doordat Braquenié als één van de weinige firma's in staat bleek de talrijke beschadigde interieuraankleding te restaureren of te vervangen. De traditionele, arbeidsintensieve weefmethoden bleken op langere termijn echter niet opgewassen tegen de steeds sneller wisselende patronen en de goedkope Aziatische productie. In 1987

viel het doek over de Mechelse vestiging, kort daarop volgde ook Aubusson en in 1991 werd het restant van Braquenié & Co. opgekocht door de firma Pierre Frey, een fabrikant van interieuraankleding en -stoffen.

Omvorming tot notariskantoor

Kort na de sluiting van de Mechelse vestiging van Braquenié werden alle panden tussen de Sint-Janstraat en de Van Hoeystraat opgekocht door het Imeldaziekenhuis in Bonheiden. Het doel was om deze woningen te slopen voor de uitbreiding van het toenmalige Sint-Elisabethziekenhuis, het huidige Elisabeth hotel op de hoek met de Van Hoeystraat. De openstelling van Goswin de Stassartstraat 24 tijdens de Open Monumentendag van 1993 bracht echter een kentering teweeg. De notarissen Schotsmans en Spaepen beslisten om het pand aan te kopen, te restaureren en in te richten als kantoor.

De voorgevel in régencestijl werd in ere hersteld. De verdwenen dakkapellen werden opnieuw aangebracht en op de benedenverdieping kwam er een dubbele beglazing met mondgeblazen glas. De hele façade werd op historisch verantwoorde wijze herschilderd.

De interieurrestauratie ging uit van een harmonisch samengaan van zowel oude, voornamelijk eind 19de-eeuwse, als nieuwe elementen. De koetsdoorn werd een ontvangstruimte met een nieuwe vloer geïnspireerd op de vloer van de traphal. De prachtige neo-empiretrap kreeg een op maat geweven traploper. De archiefruimte en de aangrenzende doorloopkamer aan de straatzijde waren vroeger één geheel, zoals blijkt uit de doorlopende moerbalken met balksleutels met zaagtandmotief en rondstaafprofiel. De doorloopkamer bewaart nog een sober 18de-eeuws stucwerkplafond en een schouw in Lodewijk XVI-stijl uit het laatste kwart van de 18de eeuw.

De blauwe en rode kleuren van de twee volgende kamers werden gekozen naar analogie van de blauwe en rode kamer erboven. De neo-empire schouwmantel die aan het einde van de 19de eeuw in de huidige klerkenkamer aangebracht was, werd verplaatst naar de naastgelegen notariskamer, waarvan de schouwmantel tijdens de werken gestolen werd. Een zoektocht naar de geschikte wandbekleding eindigde bij een catalogus van de firma Braquenié, waarvan de patronen werden hernomen. Om deze gewezen wandbekleding niet te beschadigen of te verstoren, worden de lichtarmaturen met afstandsbedieningen bestuurd. Op de verdieping wachten de blauwe en rode en kamer op een verdere restauratie en inrichting.

Redactie: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Bronnen:

Apers, Christiane, De oprichting van..., 2012.

De Lannoy, Herwig, Jean Henri de Perceval..., 2011.

Nobels, Erik, Het huis Braquenié..., 1999.

Sirat, Jacques, Braquenié..., 1998.

Struyf, Jan, Het bouwhistorisch onderzoek..., 2000.

Van den Mooter, Maarten, Goswin de Stassart 18..., 1999.

Hotel vander Gracht de Rommerswael - De Borght/Stassart 11

Van dubbelwoning tot adellijke residentie (1581-1840)

De dubbelwoonst van een devoot ondernemer (1581-1606)

Nadat de troepen van Willem van Oranje op 9 april 1580 Mechelen hadden ingenomen, werden de kerken en kloosters geplunderd en door het nieuw aangestelde stadsbestuur in beslag genomen. Aangezien de gebouwen hun oorspronkelijke functie hadden verloren, werden ze te gelde gemaakt of voor andere doelen aangewend. Toen Jacob van Leyen in 1583 vernam dat de kerk van Sint-Jan-Baptist- en Evangelist zou worden afgebroken, stelde hij het Calvinistische Bewind voor om ze over te kopen.

Deze katholieke weldoener was een rijke Antwerpse ondernemer die in 1581 van advocaat Jacob van Caestre een bebouwd perceel had gekocht in de huidige Goswin de Stassartstraat tegenover de Sint-Janstraat. Het grote eigendom bestond uit twee naast elkaar gelegen woningen die niet met elkaar waren verbonden, en een ruime tuin die uitging in de Schoutetstraat. Beide panden maakten deel uit van een eliteaire

Op dit detail uit het eerste kadastrale plan van de Mechelse binnenstad (rond 1824) zijn de contouren van het kleine huis en het 'groot huys' die Jacob van Leyen in 1581 kocht hypothetisch weergegeven.



wijk waarin zich behalve de refuges van enkele voorname abdijen ook de residenties van heel wat raadsheren en juristen van de Grote Raad bevonden. De kleinste woning lag naast het hoekhuis, telde drie traveeën en had een puntgevel, terwijl het 'groot huys' wat meer naar achter stond en door een muur met een poort van de straat was afgesloten.

Na het overlijden van Jacob van Leyen besloten de bejaarde weduwe en de voogden van de twee minderjarige kinderen van haar eerder overleden dochter Sofie om het 'groot huys' met de tuin en de doorrit naar de Schoutetstraat te verkopen. Op 23 september 1606 bekrachtigden de Mechelse schepenen, met toestemming van de weesmeesters, de verkoop aan Nicolaes vande Meurtere en Catherine de Vison. Aanvankelijk behielden de verkopers het kleine huis om het als opbrengsteigendom te verhuren. De verkoop van het 'groot huys' had echter onvoldoende opgebracht om de schulden van de nalatenschap te delgen zodat de erfgenamen werden gedwongen om leningen aan te gaan. Omdat de financiële druk bleef aanhouden, boden ze Nicolaes vande Meurtere aan om ook het aanpalende, kleine huis over te kopen. Op die manier kwamen beide woningen opnieuw in handen van dezelfde eigenaar. Aangezien ze los van elkaar stonden, verschilt de bewoningsgeschiedenis. Omdat Jacob van Leyen in het bestuur van de nabijgelegen Sint-Janskerk zetelde, had hij het kleine huis na de reconciliatie ter beschikking gesteld van de pastoor. De geuzen hadden de pastorie immers verkocht zodat de kerkfabriek bij de heropstart in 1585 niet meer over een adequate behuizing voor haar bedienaar beschikte. Het kleine huis behield deze functie gedurende bijna dertig jaar.

Een vermogende priester (1614-1627)

Door de benoeming van Alexander vander Laen tot kanunnik van Sint-Rombout viel in april 1613 het pastoorsambt van Sint-Jan open. Jan Bernaerts, een jonge, beloftevolle priester, volgde hem op en nam zijn intrek in het kleine huis dat nog steeds als pastorie dienst deed.

Al snel liet hij echter zijn oog vallen op het naastgelegen 'groot huys'. Nadat Nicolaes vande Meurtere het in 1606 had gekocht, had hij er zelf zijn intrek genomen. Toen hij echter met zijn echtgenote naar Brussel verhuisde, verhuurde hij de woning aan Alonzo de Gongere, de geneesheer van het Spaanse gasthuis. Deze overleed echter kort daarop, waarna zijn weduwe het huis wellicht te groot vond om er alleen te blijven wonen. Toen Jan Bernaerts vernam dat zijn buurvrouw een kleinere woonst zocht, stelde hij haar voor om te ruilen. Als rijkkeluiszootje vroeg hij aan de Brusselse eigenaar of hij het opbrengsthuis mocht kopen. Nicolaes vande Meurtere stemde daarmee in en op 3 januari 1614 werd de akte door de Mechelse schepenen bekrachtigd. Van de twee vensters die op de voorplaats uitkeken, mocht de pastoor op eigen kosten het achterste raam laten toemetselen op voorwaarde dat hij er vooraan een nieuw liet maken. Mogelijk was hij niet opgezet met de inblik van de buurvrouw op zijn binnenplaats. Op 8 juni 1615 verkocht Nicolaes vande Meurtere het kleine huis aan Jan de Vison, zijn schoonbroer. Het overlijden van de weduwe van dokter de Gongere, die het pand nog steeds bewoonde, heeft de nieuwe eigenaars er wellicht toe aangezet om het huis nog geen drie jaar later opnieuw van de hand te doen. Jacques Croon, een steenhouwer, en Anna Bellens verwierven het pand op 8 maart 1618. Bij gebrek aan financiële middelen hadden ze het huis op krediet gekocht en bijgevolg moesten ze ieder jaar een hoge interest betalen. Dat

Anthonie vander Hoffstadt na hun overlijden door het stadsbestuur met het beheer van de nalatenschap werd belast, laat vermoeden dat er meer schulden dan baten waren. Bij de liquidatie greep Jan Bernaerts, de pastoor van de Sint-Janskerk, de kans om het kleine huis dat vroeger als pastorie had gediend, voor zichzelf te verwerven. Door de aankoop in 1625 van het zwaar gehypothekeerde buurhuis behoorden beide woningen opnieuw toe aan dezelfde eigenaar.

De zware erfenis van François de Hondt (1627-1645)

Amper twee jaar later verliet Jan Bernaerts de welvarende parochie. Aangezien het huis waarin hij woonde zijn persoonlijke eigendom was, kocht de kerkfabriek voor zijn opvolger een pastorie in de Korte Blokstraat, een verdwenen straatje tussen de Goswin de Stassartstraat en de Schoutetstraat. Door zijn verhuis naar Hekelgem verloor de grote stadswoning voor hem alle betekenis en besloot hij het eigendom in zijn geheel te verkopen. Hij nam zelf het heft in handen en loste met eigen kapitaal alle hypothecaire schulden af. François de Hondt, een gefortuneerde parochiaan, was bereid 8000 gulden voor de dubbelwoning te betalen. Dit forse bedrag was vergelijkbaar met de prijs die een lid van de Grote Raad voor een riant verblijf in de stad betaalde. Toen de akte op 26 augustus 1627 voor notaris Sporckmans werd verleden, liet de nieuwe eigenaar de woning op naam van zijn vrouw, Catherine Mortiaux, zetten, maar behield hij het vruchtgebruik. Mogelijk waren de kinderen uit zijn twee vorige huwelijken misnoegd en moest deze ongewone transactie voorkomen dat zij zijn jonge weduwe uit haar huis konden zetten. Alleen als het huwelijk geen kinderen zou voortbrengen, kwamen ze vooralsnog als erfgenamen in aanmerking. De vrees bleek terecht want na de uitvaart van François de Hondt op 2 april 1631 begon de strijd om de nalatenschap. Zeven

kinderen hadden hem overleefd: vier uit het eerste, één uit het tweede en twee uit het derde huwelijk. Al naargelang de belangen moest de erfenis volgens de ene per hoofd en volgens de andere per bed worden verdeeld. Doordat de benadeelden tegen de uitspraak van de Mechelse schepenen bij de Grote Raad in beroep gingen, sleepte het proces jarenlang aan.

Om in het levensonderhoud van haar twee peuters te voorzien zette Catherine Mortiaux tegen beter weten in de winstgevende ververij van haar overleden echtgenoot verder. Het bedrijf ging echter snel achteruit want ze miste de kennis, de ervaring en het ondernemerschap. Om de problemen het hoofd te bieden, hertrouwde ze in 1633 met een andere verver, maar hij overleed kort na hun huwelijk. De hoge levensstandaard, de proceskosten en de falende uitbating verslonden handenvol geld. De schuldenberg liep zo hoog op dat Catherine Mortiaux, de weduwe van François de Hondt, in 1639 een zware hypotheek op haar huis moest nemen. Jan van Hesen, de timmerman met wie ze twee jaar voordien was gehuwd, vluchtte en liet haar en de opgroeiende kinderen in de steek.

Ten einde raad vroeg ze in 1641 aan de weesmeesters van de stad of ze een klein stukje van de tuin aan de buurman mocht verkopen “tot haerder ende haere kinderen onderhout ende nootsaekelyckheyte”. Het was echter een druppel op een hete plaat want enige tijd later sloeg ook zij op de vlucht “vreesende oock van haere crediteuren overvallen ende int gevangenis gerecommandeert te worden”. Omdat ze geen geld meer had om haar kinderen te onderhouden, liet ze hen over aan de zorgen van de voogden. Toen de schuldeisers dit vernamen, lieten ze de weinige meubels die ze thuis had achtergelaten, verkopen “soo dat de minderjarige daer uuyt syn getrocken naeckte ende bloot”.

Om de rechten van de kinderen in de nalatenschap van hun vader te vrijwaren, richtten de voogden op 7 augustus 1643 een verzoekschrift aan de koning om het pand in de Kerkhofstraat in zijn geheel te verkopen. Aangezien er een zware hypotheek op het huis rustte en hun moeder voortvluchtig was, probeerden ze een gedwongen verkoop door de schuldeisers te voorkomen. Ze stelden immers dat de lening die hun moeder had aangegaan, alleen op haar helft rustte en dat het deel van de kinderen onbelast was. Hoewel de Mechelse weesmeesters het verzoek inwilligden en notaris Sporckmans aanstelden om de belangen van Catherine Mortiaux te behartigen, werd de stadswoning niet verkocht. Om een nog onbekende reden werd het pand vanaf 15 oktober 1643 verhuurd aan de 'foeriers' van de stad op voorwaarde dat ze geen schade aan de vensters en het dak zouden aanrichten. In 1645 viel het doek: Jacques de Caluart, de rekwestmeester van de Grote Raad die in 1638 de lening had toegestaan, liet het huis verkopen omdat de jaarlijkse interest nooit was betaald. Gelukkig konden de voogden het erfdeel van de kinderen veilig stellen.

De nalatenschap van een adellijke aartsbisschop (1639-1840)

Door de inbeslagname en de verkoop van de kavel van hun moeder bezaten Suzanna en Joris de Hondt nog slechts de helft van de eigendom. In afwachting van een definitieve oplossing werd het huis verhuurd. Pas in 1649 werd er met instemming van de weesmeesters besloten om het pand in zijn geheel openbaar te verkopen. In de akte die de Mechelse schepenen op 24 december registreerden, is er sprake van "seker groot ende commodieus huys".

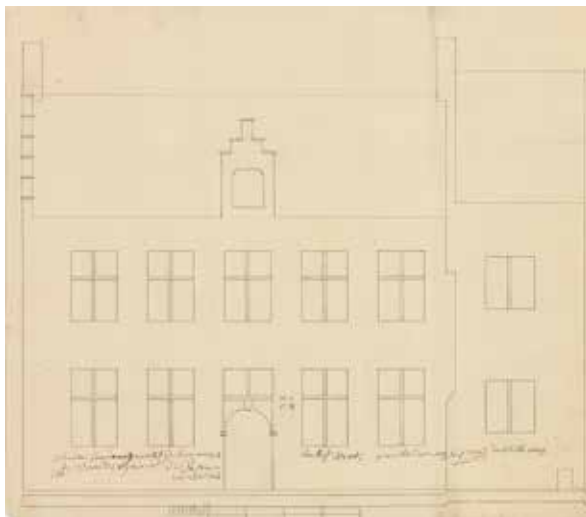
De nieuwe eigenaar was Jan van Wachtendonck, een prominent lid van een aristocratische familie uit Gelderland die zich in de 16de eeuw in de schaduw van het landvoogdelijke hof had gevestigd. Als edelman kreeg hij in 1617, kort na zijn priesterwijding, een prebende in het Sint-Romboutskapittel. Deze vroege benoeming tot kanunnik opende de weg voor een schitterende carrière. Aangezien hij aan de Leuvense universiteit zowel kerkelijk als burgerlijk recht had gestudeerd, werd hij al in 1622 benoemd tot officiaal en in 1635

tot één van de acht geestelijke raadsheren in de Grote Raad. In hetzelfde jaar werd hij deken van het kapittel. Toen hij in 1649 het pand in de Kerkhofstraat kocht, was hij 'domproost', een eretitel die aartsbisschop Boonen hem in 1643 had verleend. Op 10 november 1651 werd hij tot bisschop van Namen benoemd, maar hij moest nog drie jaar wachten voordat hij naar zijn



De 17de-eeuwse gevel van het pand was symmetrisch opgebouwd, zoals te zien op deze tekening die de Mechelse kunstenaar A. Van den Eynde maakte kort voor de verbouwing in 1844-1846.

bisdom kon afreizen. Zijn ultramontaanse verkleefdheid stond ter discussie omdat hij samen met zijn beschermheer van jansenistische sympathieën werd beticht. In 1667 werd hij door de Spaanse koning Filips IV voorgedragen om Andreas Cruesen als aartsbisschop van Mechelen op te volgen. Deze nominatie werd in april 1668 door paus Clemens IX bekrachtigd. Op weg naar zijn geboortestad werd Jan van Wachtendonck ziek: hij stierf in Brussel op 25 juni 1668, nog voordat hij van zijn stoel bezit had kunnen nemen.



Bij de verdeling van de nalatenschap ging het stadspaleis naar Franciscus Cosmas van Wachtendonck, de zoon van zijn overleden broer Engelbert die zoals zijn grootvader burgemeester van Mechelen was. Hij was gehuwd met Joanna Philippina vander Gracht de Rommerswael, een telg uit een Vlaams oudadellijk geslacht. Na hun overlijden werden ze in de Sint-Janskerk begraven en kwam de grote woning in handen van hun zoon Jean-François-Joseph. Aangezien hij ongehuwd bleef, stelde hij bij testament zijn nicht Marie-Françoise vander Gracht als universele erfgenaam aan. Zijn bloedeigen broers en zussen kregen elk een geldsom waarmee ze zich tevreden moesten stellen. Na het overlijden van Jean-François-Joseph van Wachtendonck bleek dat er onvoldoende contant geld voorhanden was om alle missen en legaten te betalen en bijgevolg moesten de erfgenamen in 1712



In 1839 lieten Albertine en Louise vander Gracht de Rommerswael het historische hoekhuis met de Schoutetstraat slopen ten voordele van een 'moderne' woning waarin ze zelf hun intrek namen.

een hypothecaire lening op het huis in de Goswin de Stassartstraat nemen. Ook het huwelijk van Marie-Françoise met Philippe Urbain van Baecxen, heer van Tielen, bleef kinderloos. In dat geval voorzag het testament dat het pand zou toekomen aan

haar broer Roger-Philippe, heer van Vremde en Battenbroeck.

Na haar overlijden op 4 oktober 1751 viel het grote 'hotel' in de Goswin de Stassartstraat hem als een rijpe appel in de schoot.

Toen juffrouw Bartholomeus het hoekhuis met de Schoutetstraat als borg voor een vrome stichting aan de Sint-Janskerk had geschonken, aarzelde hij geen ogenblik om met de bestuurders in onderhandeling te treden. Op 4 juli 1755 slaagde hij erin om het hoekpand dat sinds eeuwen door het stadspaleis werd omkneld, te verwerven. Roger-Philippe vander Gracht de Rommerswael ontsliep al op 8 februari 1759. Van zijn vijf kinderen zette alleen François-Bernard, de oudste zoon, het geslacht voort. Aangezien hij vaak aan het hof vertoefde, was hij naar Brussel verhuisd waar hij op 1 april 1777 met Marie-Florence gravin de Berlo-Suys trouwde. Wie er op het einde van de 18de eeuw in het huis in Mechelen woonde, is niet duidelijk.

In het begin van de 19de eeuw vestigden twee ongehuwde dochters uit het geslacht vander Gracht de Rommerswael zich opnieuw in het voorouderlijk paleis: Albertine, die haar leven lang celibatair bleef, en Louise, die zich in 1794 had aangemeld als novice bij de kanunnikessen van Nijvel, maar die door de sluiting van de kerkelijke instellingen in 1795 plots weer op straat stond. Vanaf 1831 groeide de hoop dat de revolutiejaren voorbij waren en dat de maatschappij zich stilaan weer zou normaliseren. Door de concentratie van de nieuwe instellingen in Brussel had Mechelen veel van zijn luister verloren en waren de jongere generaties niet meer in de oude stadswoning geïnteresseerd.

In 1839 besloten de twee zussen om het hoekhuis te laten slopen en er een eigentijdse woning te bouwen. Voor het oude paleis dat veel te groot was geworden, bood zich een interessante koper aan. De

arme klaren-coletinen die zich in 1835 in de Jodenstraat hadden gevestigd, waren te krap behuist en zochten naar een ruimer pand dat ze tot een slotklooster konden ombouwen. Met de verkoop in 1840 van het Hotel vander Gracht de Rommerswael aan de clarissen kreeg het gebouwencomplex een tweede leven van stilte en gebed.

Besluit: ere wie ere toekomt ...

Dat het stadspaleis van 1650 tot 1840 vrijwel onafgebroken door belangrijke leden van de families van Wachtendonck en vander Gracht de Rommerswael werd bewoond, illustreert de sociale uitstraling van de woning.

Aangezien in het grondplan de contourlijnen van het oorspronkelijke 'groothuys' en van het belendende kleine huis nog steeds herkenbaar zijn, moest de huidige voorgevel de bestaande woningen tot een visuele eenheid smeden.

De bewoningsgeschiedenis bewijst dat beide huizen minstens tot 1627 als afzonderlijke entiteiten gefunctioneerd hebben zodat de huidige pronkgevel pas later kan zijn gebouwd. De familiale en financiële problemen waarmee Catherine Mortiaux, de jonge weduwe van François de Hondt, tussen 1631 en 1649 kampte, maakt een dure verbouwing weinig waarschijnlijk. Hoewel in de archieven nog nergens een spoor van deze verfraaiingswerken werd teruggevonden, lijkt bij eliminatie Jan van Wachtendonck de enige eigenaar die over voldoende geld en aanzien beschikte om als opdrachtgever te kunnen optreden. Aangezien hij gedurende meer dan 25 jaar als geestelijk raadsheer in de Grote Raad heeft gezeteld, mogen we dit stadspaleis toevoegen aan de lijst van bewaarde ambtsresidenties.

Tekst: Patrick De Greef, bouwhistoricus

Sint-Jan-Baptist- en Evangelistkerk

Sint-Janskerkhof z.n.

Een gave kerk met vele gezichten en inzichten

Over de ontstaansgeschiedenis van de Sint-Janskerk is weinig met zekerheid bekend. De Mechelse Sint-Janskerk is zeker één van de talrijke laatgotische gebouwen die gebaat zou zijn bij verder bouwhistorisch onderzoek.

Een kapel toegewijd aan Sint-Jan de Doper

De Sint-Janskapel lag op een duin die zich uitstrekte van de Keizerstraat tot de Wollemarkt met een groot driehoekig plateau tussen de Befferstraat en de Sint-Janstraat. Door de stadsvorming is het hoogteverschil geleidelijk verdwenen, maar plaatsnamen zoals Bruul herinneren nog aan de waterrijke laagten. De wegen die op de droge en vruchtbare heuvelrug ontstonden, kregen namen als Koestraat, Paardenstraat, Biest, Varkensstraat en Veemarkt. Het lijkt dan ook weinig twijfel dat de eerste bewoners en handelaars hun dieren op deze natuurlijke hoogte lieten weiden. Wellicht bouwden zij net daarom een kapel toegewijd aan Sint-Jan de Doper.

De verbinding van de beide oevers van de Dijle in de 13de eeuw leidde tot een ingrijpende kerkelijke reorganisatie. Onder de voogdij van het Sint-Romboutskapittel werden drie nieuwe parochies opgericht, waaronder de Sint-Jansparochie. Wellicht leidde dit tot de bouw van een groter bedehuis. Zo bevat het koor van de Sint-Janskerk mogelijk een kern uit het midden van de 14de eeuw en werd de westtoren omstreeks 1400 gebouwd.

In de voet van de toren vullen twee metershoge muurschilderingen de wanden tussen het portaal en het schip. Op de

noordelijke muur prijkt een gigantische **Sint-Christoffel**, er tegenover Sint-Joris die een draak bevecht, als behoeder voor het Kwaad. De relatieve volledigheid en schilderkunstige kwaliteit van deze voorstellingen maken ze tot een belangrijke getuige van de monumentale schilderkunst van de Nederlanden rond 1400. Toen deze veelkleurige schilderijen niet meer in de mode waren, verdwenen ze onder een kalklaag.



Sint-Christoffel is hier dynamisch voorgesteld terwijl hij blootsvoets en met opgeschorte kledij de rivier oversteekt. Zijn gelaat is licht naar boven gewend, naar het Jezuskind op zijn schouder, van wie hij met een teder gebaar de voet vasthoudt © VIOE

Rijke parochianen betalen mee aan de huidige kerk

De pauselijke toelating om in 1451 een jubileumaflaat uit te reiken, bracht heel wat pelgrims naar de Dijlestad. De inkomsten werden gebruikt voor de bouw van de Sint-Romboutstoren en voor het subsidiëren van de werken aan de parochiale kerken. Aangezien de Sint-Jansparochie een relatief arme bevolking had, besloten enkele gefortuneerde families om de bouw van een nieuwe kerk mee te financieren. Het werd een groot maar eenvoudig en stoer gebouw. Om een ingewikkelde en dure constructie met luchtbogen te vermijden, opteerden de kerkmeesters voor een ouderwets, houten gewelf waarbij zware balken en ijzeren ankers de hoge stenen muren van het schip bij elkaar moesten houden.

In de tweede helft van de 15de eeuw kreeg de kerk haar huidige vorm. Het schip en het transept zijn samen met de lichtbeuk en de zuidelijke annex van het koor de jongste delen van de laatgotische kerk. Toen de toren in 1480 voltooid was, wendden de kerkmeesters al hun invloed aan opdat het stadsbestuur hen de voorlopige torenspits van de Sint-Romboutskerk ter beschikking zou stellen, wat ook gebeurde. Door de komst van Margareta van York en later van Margareta van Oostenrijk vestigden verschillende leden van de hofhouding

zich in de Sint-Jansparochie. Voor de aankleding en de inrichting van het nieuwe bedehuis rekende men dan ook op de stijgende welstand van de parochianen. Van het toenmalige meubilair heeft niets de tijd overleefd. Uiteindelijk werd de kerk in 1483 gewijd.

De toenmalige kerk was afgewerkt met een dunne, kalkpleister van één laag en was overdekt met een beschilderd houten gewelf, waarvan enkel nog de constructie aanwezig is. Op de spanten, de gewelfkepers en het beschot van de houten overwelling zijn nog sporen van kalk en beschildering in rood-wit en **rood-wit-zwart** merkbaar. Naast de monumentale muurschilderingen in de voet van de toren werden tijdens vooronderzoeken in 2008 en in 2013 enkele restanten van afwerkingen gevonden die teruggaan tot de oudste, mogelijk zelfs eerste, wandafwerking. Opmerkelijk is een monumentale **schildering op de westwand** en achtergrondschilderingen in de dwarsbeuk. Rechts naast het hoogaltaar en in de dagkant van het raam van de zuidmuur werden fragmenten van **persbrokaat** aangetroffen die mogelijk teruggaan tot 1500.

*Op het originele beschot werd een **rood-wit-zwarte polychromie** aangetroffen. De houten gordelbogen en eiken latten hadden een schildering in rood en wit. © E. Hermans, Architectenbureau K. Beeck*





De **schildering op de westwand** bestaat uit twee zwarte velden. Het bovenste veld is afgezoomd met gekrulde bladmotieven en rust op een breder veld afgezoomd met lelie- en granaatappelmotieven. © J. Lagaert, PRC



Persbrokaten werden in de 15de en 16de eeuw gemaakt als imitatie van zijdebrokaten. Deze afbeelding van P.J. Saenredam toont **persbrokaat** - de geelgoude vlakken met zwarte omranding - als decoratie in een kerkinterieur.

De kapel van het Heilig Sacrament

Na de verwoestende ontploffing van de Zandpoort in 1546 werd in de oksel tussen het noordertransept en het hoogkoor een grote kapel gebouwd voor de aanbidding van het Heilig Sacrament. Op basis van enkele op zolder aangetroffen elementen met afwerkingssporen was deze kapel toen vermoedelijk voorzien van een spits houten tongewelf. De invloed van de renaissance is er zichtbaar in de vorm van de vensters, die niet alleen groter maar ook minder spits zijn.

Herinrichting na de godsdienstoorlogen

De verdere uitbouw en inrichting van de kerk kwam abrupt ten einde in 1580, toen de kerk door de calvinisten werd geplunderd en gesloten. Nadat Mechelen in 1585 weer in katholieke handen kwam, begonnen de bestuurders van de Sint-Janskerk met de moed der wanhoop aan de restauratie en de herinrichting van hun kerk, die volledig was leeggehaald om als paardenstal en hooimagazijn te dienen. Alles wat kon worden verkocht, was uitgebroken. De daken en het metselwerk moesten hersteld worden, er moest een nieuwe vloer gelegd worden en op de kale muren werden voorlopige altaren geschilderd. Naarmate de inkomsten het toelieten, probeerde men de hoogst noodzakelijke meubels aan te kopen.

De invloed van de Grote Raad

Sinds de verhuis van de Grote Raad naar het voormalige Paleis van Margareta van Oostenrijk in 1616 kozen steeds meer raadsheren en suppoosten de Sint-Jansparochie als verblijfplaats. Naarmate de sociale en financiële status van de parochianen toenam, stegen de kerkinkomsten en werden de voorlopige meubels stapsgewijs door kostbaardere exemplaren vervangen.

In 1610 bestelden de kerkmeesters een nieuw hoofdaltaar. Pieter Paul Rubens werd gecontacteerd voor een aangepast drieluik dat hij 'eigenhandig' zou hebben uitgevoerd. In het midden borstelde hij de 'Aanbidding van de koningen' en op de zijluiken taferelen uit het leven van de patroonheiligen. In de 17de eeuw kreeg de Sacramentskapel een **nieuw stucplafond** en kreeg het kerkinterieur een vroegbarokke heraankleding. Sindsdien is de kerk op regelmatige basis wit gekalkt. Zowel in het koor als in de sacramentskapel werden de muren met **goudleder** behangen.



*Op de zolder van de Sacramentskapel zijn nog enkele restanten teruggevonden van het **vroegere stucplafond** met engelenhoofdjes, rankwerk en vegetale motieven. © E. Hermans, Architectenbureau K. Beeck*



*In 2013 werden er gespijkerde stukken **goudleder** gevonden op het orgelbuffet tegen de westwand. Mogelijk gaat het om restanten van het goudleder uit het hoogkoor. © J. Lagaert, PRC*

Modernisering door de oratorianen

Omstreeks 1611 kozen de jezuiteten het voormalige Paleis van Margareta van York in de Keizerstraat als locatie voor hun Nederlandstalig noviciaat. Dit was zeer tegen de zin van de nationalistisch georiënteerde aartsbisschop Boonen. Bijgevolg vroeg hij in 1630 de oratoren van de Franse kardinaal de Bérulle, een congregatie van seculiere priesters die het lokale gezag wilden dienen, of zij de leiding van de Latijnse school en de bediening van de Sint-Jansparochie op zich wilden nemen. Het was een magistrale zet om de invloed van Rome op de leden van de Grote Raad in de parochie te beperken. Dank zij de legaten van de parochianen en de financiële steun van enkele gefortuneerde families beschikte de kerk opnieuw over de nodige fondsen. In de 17de eeuw werden de inkomsten vooral aangewend om de geloofsijver op te wekken door de oprichting van broederschappen, de vrijkoop van christelijke slaven, de aankoop van schilderijen en beeldhouwwerk, de verwerving van relieken en het bestellen van religieus vaatwerk en liturgische gewaden. Rond 1720 besloten de oratorianen de Sint-Janskerk te moderniseren volgens de toen gangbare mode, beïnvloed door de fijnzinnige Franse cultuur. Het gebouw zelf kreeg slechts een grondige onderhoudsbeurt, maar het interieur onderging een ware metamorfose. Gedurende 75 jaar werden kosten noch moeite gespaard om de meest gerenommeerde Mechelse kunstenaars aan het werk te zetten. Het houten beschoten gewelf ruimde rond 1722 plaats voor het huidige stucplafond. De muren werden opnieuw bezet zodat alle oneffenheden en oude schilderijen verdwenen en het geheel werd afgewerkt met een dun laagje kalkwitseel.

Om de ribben op de kruising elegant te sluiten, bestelden de kerkmeesters bij Egidius Jozef Smeyers een groot, rond schilderij met een voorstelling van het 'Doopsel van Christus'.

Toen de immense kosten van de bezettings- en verfraaiingswerken gedelgd waren, begon men met de herinrichting van het schip. Op 3 juli 1736 werd met Theodoor Verhaegen een contract afgesloten voor de levering van een nieuwe preekstoel. In 1629 en 1644 bestelden ze bij dezelfde beeldhouwer twee kerkmeesterbanken voor de westelijke vieringpijlers.

Tot slot kwam het **hoogaltaar** aan de



*Het **hoogaltaar**, dat fungeert als presentatiemeubel voor Rubens' drieluik, dankt zijn imposant karakter mee aan de kwalitatieve marmerschildering. Daarvoor deed men in 1771 een beroep op gespecialiseerde ambachtsslui uit Namen.*

beurt. Aangezien de inkomsten van de kerkfabriek ontoereikend waren om deze zware uitgaven te dragen, werd de goed gevulde kas van het broederschap van de Allerheiligste Drieuldigheid aangesproken. Uit erkentelijkheid voor deze financiële bijdrage prijken in de top van het altaar God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Voor de uitvoering werd op 1 februari 1765 een akkoord gesloten met een Mechels schrijnwerkersatelier waarin uitdrukkelijk bepaald werd dat Pieter Valckx het beeldhouwwerk moest uitvoeren. Hoewel aartsbisschop von Franckenberg het nieuwe altaar reeds in 1769 wijdde, werd het pas twee jaar later afgewerkt.

Tijdens de voorbereiding van de millenniumviering van Sint-Rombout in 1775 ontbrandde een hevige concurrentiestrijd met de jezuïeten. De oratorianen wilden de bezoekers imponeren met hun volledig gemoderniseerde kerk. Ze stelden zich niet tevreden met het herstel van het bestaande orgel, maar spraken alle reserves aan om de volledige achterwand van het schip met gesculpteerd houtwerk te bekleden. Het **indrukwekkende orgelbuffet**, het tochtportaal en de belendende zitbanken

vormen een totaalkunstwerk. De gebeeldhouwde panelen verraden dat de ene bank bestemd was voor de Heilige Geestmeesters die voor de armenbestrijding instonden, en de andere voor de provisors van het broederschap van de Heilige Drieuldigheid dat de christelijke slaven vrijkocht. Het schrijnwerk werd toevertrouwd aan Frans Vreys en het beeldhouwwerk aan Pieter Valckx.

Enkel het meubilair van de Sacramentskapel wachtte nog op vernieuwing. In 1781 vroegen de kapelmeesters Willem Herreyns om een passend ontwerp voor een nieuw hoofdaltaar te maken. Gezien de goede ervaringen bij de vorige aanbestedingen deed men een beroep op Frans Vreys voor het schrijnwerk en op Pieter Valckx voor het beeldhouwwerk. Men opteerde echter voor een peperdure marmeren altaartombe die men bestelde bij Jean-Jacques Bouceau uit Rance. Door financieel wanbeleid werd de voltooiing van het altaar uitgesteld. Pas in 1789 werd de bekroning aanbesteed en in 1790 werd het geheel gemarmerd en plaatselijk verguld. Twaalf jaar na de start leverde Willem Herreyns de bijpassende schilderijen.



Het indrukwekkende orgelbuffet met doksaal vormt één geheel met het tochtportaal en de belendende zitbanken. Het beeldbepalende meubilair dateert goeddeels uit de periode tussen 1722 en 1793. © KIK-IRPA Brussel

Een stapsgewijze verpaupering vanaf eind 18de eeuw

Na de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk in 1795 volgde de uitdrijving van de oratorianen, de inbeslagname van hun bezittingen en de sluiting van de Sint-Janskerk. Hoewel het drieluik van Rubens door de Franse overheid als nationaal kunstbezit werd opgeëist, gingen er nauwelijks kunstwerken verloren omdat één van de parochianen het gebouw en de hele inboedel opkocht. In de 19de eeuw verlieten de voormalige leden van de eveneens afgeschafte Grote Raad en hun families Mechelen, waardoor de parochie haar financiële basis verloor. Dank zij deze verpaupering wijzigde het kerkinterieur nauwelijks en beschikken we vandaag over een uitzonderlijk gaaf bewaard 18de-eeuws ensemble. De meest waardevolle latere toevoeging zijn de twaalf staties van de kruisweg die de befaamde Mechelse beeldhouwer Jozef Tuerlinckx in 1863-1865 uitvoerde in opdracht van de kerkfabriek.

Het gebruik van 20ste-eeuwse imitatietechnieken

Volgens de toen heersende mode kregen de muren in 1905 een afwerking die natuursteen nabootst. Dat jaar werden ook de natuurstenen kolommen van het schip en de bakstenen gewelven van de zijbeuken ontleisterd. Na 1920-1930 werden vermoedelijk ook de lagere delen van de dwarsbeuken en de zijbeuken afgewerkt met een pleistersysteem dat natuursteen imiteert. De Sint-Janskerk stond recent al meermaals in de steigers. In de jaren 1990 werd de bedaking volledig vernieuwd en in 2008-2011 volgden dringende werken aan de dakvoeten en de zachte restauratie van de gevels en de glas-in-loodramen.

AANVULLEND VOORONDERZOEK EN PROEFRESTAURATIE

Verkenkend vooronderzoek

Rond 2008 voerde de firma AM Consult een eerste, verkennend materiaaltechnisch onderzoek. Met het oog op de geplande interieurrestauratie legde historicus Patrick De Greef zich ook toe op een intensief archivalisch onderzoek voor de periode 1585-2012.

Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed

Bij het demonteren van het glasraam aan de westtoren werden in het najaar van 2008 muurschilderingen ontdekt. Omwille van het belang van de vondst en het grote potentieel tot onderzoek, engageerde het VIOE zich voor de totaalaanpak van de muurschilderingen. Tijdens de eerste fase, van augustus tot oktober 2008, was slechts de helft van de ruimte bereikbaar omdat de andere helft nog ontoegankelijk was door het orgel, de orgelkast en de grote blaasbalg. Na uitvoerig overleg werden het orgel tijdelijk gedemonteerd. De tweede fase werd aangevat in juni 2009 en afgewerkt op 30 oktober 2010. Beide beschilderde muren, en het gewelf werden blootgelegd, onderzocht en geconserveerd.

Meervoudige vooronderzoeken en proefrestauratie

Een grote meerwaarde voor het inzicht in de bouwgeschiedenis van de kerk is de studie van de archieven van de 17de, 18de en 19de eeuw door de heer Patrick De Greef dat in 2011 werd afgerond. Als voorbereiding van de huidige interieurrestauratie werd het eerste vooronderzoek aangevuld met bijkomend kleuronderzoek, extra sonderingen naar de oudste afwerkklagen

in het kerkinterieur en een proefrestauratie door PRC bvba. Deze studie werd afgewerkt in 2013. Architectenbureau Karel Beeck en Elfi Hermans bvba verwerkte al deze gegevens tot een restauratiedossier voor het volledige kerkinterieur.

Restauratieoptie interieur

De huidige afwerking en aankleding van de Sint-Jan-Baptist en Evangelistkerk kreeg vooral vorm onder de invloed van de oratorianen (1645-1795). Het beeldbepalende meubilair dateert voor het grootste deel uit de periode tussen 1722 en 1793 met enkele uitzonderingen. Omdat de kerk na 1795 geen belangrijke verbouwingen heeft ondergaan en ze heel erg gaaf is gebleven, vormt het totaalconcept van de Oratoren het uitgangspunt van de interieurrestauratie. Het stucwerk en de wandbepleistering worden hersteld, de gewelven en kolommen worden opnieuw bepleisterd, de similibepleistering wordt uitgevlakt en het geheel wordt weer wit gekalkt.

RESTAURATIEWERKEN DE SINT-JAN-BAPTIST- EN EVANGELISTKERK

In het kader van de meerjarige subsidieovereenkomst voor de verdere restauratie van de historische kerken in de Mechelse binnenstad, is de interieurrestauratie van de kerk recentelijk opgestart. Hoogdringende werken zijn noodzakelijk voor het exterieur: de poten van de vieringtoren zijn zwaar aangetast en er zijn lekken. Ook enkele ingrepen aan de dakconstructie zijn noodzakelijk. De interieurrestauratie omvat grote herstellingswerken aan de afwerking van wanden, gewelven, vloeren, plafonds en binnenschrijnwerk. De technische uitrustingen worden geoptimaliseerd en de

brand- en inbraakdetectie wordt herzien. Er is een beperkte restauratie voorzien voor een deel van het meubilair en de schilderijen wegens hoogdringendheid. Het grootste deel van het meubilair (altaren, epitafen, biechtstoelen, ...) wordt in een latere restauratiecampagne voorzien.

De uitvoering van de werken gebeurt in twee fasen zodat de kerk in gebruik kan blijven voor de eredienst, en deels toegankelijk blijft voor bezoekers. In een eerste fase worden de sacramentskapel en de sacristie gerestaureerd. In een tweede fase wordt de kerk gerestaureerd.

Aangezien de interieurrestauratie gericht is op het herwaarderen van het totaalconcept van de 18de eeuw zullen de oudere afwerkingen niet zichtbaar gelaten worden. De huidige werken bieden echter wel de kans om deze polychrome afwerkingen verder te lokaliseren, onderzoeken en documenteren. Tegelijkertijd wordt een bijkomende archivalische studie uitgevoerd over de periode vóór 1580. Vervolgens zullen de eventuele vondsten worden afgeschermd met een bescherm laag van Japans papier waarna ze worden overschilderd met kalkverf.

*Meer informatie over het verdere verloop van de restauratiewerken kan je terugvinden op: www.mechelen.be/
[sint-jan-baptist-en-sint-jan-evangelistkerk](#).*

Redactie: Sofie Stevens, Monumentenzorg Mechelen

Bronnen:

Buyle, Marjan en Bergmans, Anna, Relicta..., 2013.

De Greef, Patrick, Kerk van Sint-Jan Baptist..., 2009.

Hermans, Elfi, tekst infopaneel..., 2014.

Lagaert, Joke, tekst infopaneel..., 2014.

Hof van Prant - Sint-Romboutscollege

Veemarkt 56

Het Hof van Prant

Het *Hof van Prant* zoals we dat vandaag kennen, vindt zijn oorsprong in de eerste helft van de 17de eeuw. Omstreeks 1642-1643 liet Cosmas van Prant, baron van Blaasveld en toenmalig burgemeester van Mechelen, een bestaand gebouwencomplex omvormen tot een voornaam herenhuis. De wapenschilden van deze opdrachtgever en zijn echtgenote zijn nog steeds aanwezig boven de ingangspoort. In de voorgevel is de overgang van de traditionele Vlaamse laatrenaissance naar de barok af te lezen. Met name de geblokte omlijsting met diamantkoppen van de toegangspoort wijst op de traditionele Vlaamse laatrenaissance, terwijl vooral de in- en uitgezwakte topgevels met voluten en driehoekige frontons verwijzen naar de vroege barokarchitectuur.

Het woonhuis van Guillaume Snoy

Het huwelijk van Cosmas Van Prant met Margareta van Horne bleef kinderloos. Na Cosmas' overlijden kwamen zijn eigendommen toe aan zijn nicht, Agnès Bernardine de Montmorency-Cressy, gehuwd met Balthazar Guillaume d'Ongnies, graaf van Coupigny. De gefortuneerde, adellijke familie d'Ongnies betrok de residentie niet zelf, maar verhuurde ze lange tijd aan verschillende vooraanstaande Mechelaars. Intussen onderging het eigendom nauwelijks veranderingen, want huurder noch verhuurder waren tot financiële inspanningen bereid.

Deze ongesignde tekening, vermoedelijk toe te schrijven aan Jan Baptist De Noter (1786-1855), toont de façade van het Hof van Prant in de eerste helft van de 19de eeuw.



In 1744 werd het pand verkocht aan ridder Guillaume François Snoy. Tien jaar eerder was deze edelman aangesteld als advocaat aan de Grote Raad, waar hij nadien ook de functie van ondervoorzitter waarnam. Aangezien de residentie niet meer voldeed aan het wooncomfort dat de nieuwe eigenaar vereiste, werd ze grondig gemoderniseerd. Het hele woonhuis werd aangepakt in de toen heersende overgangsstijl van régence naar rococo. De kruismonelen in de voorgevel werden vervangen door Franse vleugelramen met houten blinden. In het interieur verdwenen de moer- en kinderbalken onder een vlakke bepleistering, en werden open haarden vervangen door marmeren schouwen. Na het overlijden van Guillaume François in 1773 bleef zijn enige zoon, Filip Ghislain, in het ouderlijke huis wonen.

Wolfabriek

In het begin van de 19de eeuw was de sociaaleconomische toestand in Mechelen totaal veranderd. De Grote Raad bestond niet meer en de wetgevende macht concentreerde zich in Brussel. Mechelen dreigde te vervallen tot een provinciestedje. De komst van de eerste trein en de uitbouw van het sporennet in deze industriële periode zorgden echter voor een economische heropleving. Het adellijke hof aan de Veemarkt werd omgebouwd tot industrieel complex.

In 1839 kocht Antoine Daems het *Hof van Prant* om er een wolfabriek onder te brengen. De directeur, Henri Jean Hegh, bewoonde het prestigieuze woonhuis. De ateliers werden ondergebracht in de gebouwen achter in de grote tuin, aan de zijde van de Lange Heergracht. Alle aandacht ging naar de uitbouw van de fabriek,

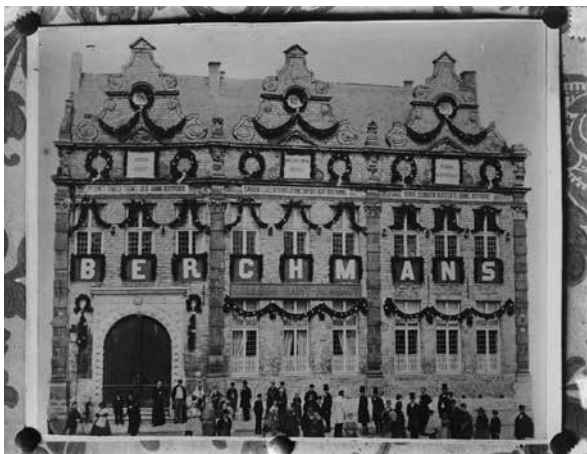
waardoor het woonhuis gespaard bleef van veranderingen.

Sint-Romboutscollege

Meteen na de Belgische onafhankelijkheid in 1831 besliste het Mechelse stadsbestuur om een eigen jongenscollege op te richten. De leiding hiervan werd toevertrouwd aan kanunnik J. David. De goede samenwerking met de geestelijkheid maakte dat het stadscollege al in 1840 overging in handen van het aartsbisdom. De stad stelde wel nog de gebouwen van de voormalige Commanderij Pitzenburg aan de Bruul ter beschikking en verstrekke een jaarlijkse subsidie.

Toen de stad in 1863 een stadscollege zonder aartsbisschoppelijke inmenging beoogde, besliste een voorlopig comité onder leiding van kardinaal Sterckx om een nieuwe school op te richten voor katholiek, secundair jongensonderwijs: het Sint-Romboutscollege. Dat werd ondergebracht in het voormalige *Hof van Prant*, dat de kardinaal in datzelfde jaar had aangekocht.

Toen paus Pius IX op 9 mei 1865 Johannes Berchmans, de patroon van de studerende jeugd, zalig verklaarde, werd de barokke pronkgevel van het Sint-Romboutscollege versierd met festoenen en chronogrammen.



Dit leegstaande fabriekscomplex bood de ideale mogelijkheden om er een school in onder te brengen. De luxueuze directeurswoning aan de Veemarkt gaf de nieuwe instelling het nodige prestige en bezat de vereiste ruimte om er de geselecteerde priester-leraars een aangepast onderkomen te verlenen. De nabijgelegen fabrieksgebouwen werden omgevormd tot klaslokalen en uitgebreid met een nieuwe vleugel. In oktober 1863 konden directeur Robrecht, twaalf priester-leraars en 180 leerlingen de gebouwen innemen en het nieuwe schooljaar starten.

Uitbreiding tijdens de 19de eeuw

Door de steeds toenemende collegebevolking ontstond aan het einde van de 19de eeuw nood aan zowel nieuwe klaslokalen als dienstruimten. In de periode 1885-1896 werden daarom enkele bijkomende schoolvleugels opgetrokken.

Deze ontstonden stuk voor stuk op de tekentafel van architect Henri Meyns (1858-1928), die in Mechelen tal van projecten realiseerde in katholieke opdracht. Voor de bouwwerken in het Sint-Romboutscollege opteerde hij voor de neoromaanse en neogotische stijl, die uiterst geschikt werden geacht om het christelijke levensideaal uit te drukken.

In 1885 werd haaks op het *Hof van Prant* de Heilig Hartvleugel opgericht, die naast nieuwe klassen en vertrekken voor de inwonende priesters ook een bibliotheek en een natuurhistorisch museum omvatte. Tien jaar later werd het gebouw aan de Lange Heergracht uitgebreid met twee vleugels in

Gezicht op de speelplaats van het Sint-Romboutscollege in de richting van de Veemarkt. De Heilig Hartvleugel werd in 1885 opgetrokken tegen de achtergevel van het Hof van Prant.



respectievelijk neoromaanse en neogotische stijl. In 1896 ontwierp Meyns de neogotische Heilige Maagdvleugel, die in het verlengde van de Heilig Hartvleugel werd opgetrokken.

20ste-eeuwse aanpassingen

Een school is een didactisch en bouwkundig evoluerend geheel. Ook in de 20ste eeuw onderging het college daarom verschillende aan- en verbouwingen. Toen rond 1930 de kaap van de 600 leerlingen in zicht kwam, groeide de vraag naar een nieuwe feestzaal. Architect Simon Van Craen ontwierp een gebouw dat naast een feestzaal ook een refter en zes klaslokalen moest omvatten. Het nieuwe volume verrees aan de Lange Heergracht. De gevelpartijen kregen een sobere, geometrische art-decostijl, die bijna modernistisch aandoet. Er is geen overbodige versiering, alles is functioneel netjes uitgekend, trefzeker en bovendien in harmonie met de bestaande 19de-eeuwse architectuur.

De verbouwingen bleven elkaar vrij snel opvolgen. In 1938 werd er aan de zijde van de speelplaats een volledige verdieping met klaslokalen toegevoegd aan het gebouw uit 1930, wat het beoogde volumespel tenietdeed. In 1959 volgde een klassenvleugel met twee verdiepingen en in 1966 ontwierp architect Renaat Saeys een vleugel met drie klassen en een turn- en eetzaal. Deze constructie werd in 2010-2011 vervangen door een nieuwe sporthal naar ontwerp van het Mechelse architectenbureau Kennes-Elegeert.

Redactie: Lissa Ceulemans i.o.v. dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Bronnen:

De Greef, Patrick, Bouwhistorisch onderzoek... , 1993.

Vanroy, Mario, Sint-Romboutscollege... , 1992.

Rechtbank van Eerste Aanleg

Keizerstraat 20

Paleis van Margareta van Oostenrijk

In 1507 vestigde Margareta van Oostenrijk, dochter van Maximiliaan en weduwe van Philibert van Savoye, zich als landvoogdes in Mechelen. Tijdens haar regeerperiode werd Mechelen culturele hoofdstad van de Nederlanden. Het hof was immers een belangrijk trefpunt voor musici, letterkundigen, humanisten, beeldhouwers en schilders uit verscheidene landen. Vermaarde kunstenaars zoals Jan Mone, Conrat Meit, Guyot de Beaugrant, Jan Gossaert, Bernard van Orley en Jan Vermeyen werkten voor Margareta en verbleven soms geruime tijd in de Dijlestad. Zij speelden een vooraanstaande rol bij de verspreiding van de Italiaanse renaissancekunst in onze gewesten. Margareta's stadspaleis ontstond niet volgens een vooropgesteld plan. Het werd vanaf 1508 tot 1530 in verschillende fasen gebouwd. Hiertoe werden systematisch alle huizen aangekocht tussen de Voochtstraat, de Korte Maagdenstraat en de Keizerstraat. De bouwwerken stonden achtereenvolgens onder de leiding van de stadsbouwmeesters Anthonis I en II en Rombout II Keldermans. Zij werden volledig door de stad gefinancierd. Eerst werden de vleugels aan de Korte Maagdenstraat en de Voochtstraat gerealiseerd. Tussen 1517 en 1520 werkte Rombout II de vleugel aan de Voochtstraat af met een centrale ingang en een imposant trappenhuis. Volgens sommige auteurs is de voorbouw aan de Keizerstraat tijdens die bouwcampagne ofwel kort na de dood van Margareta (1530) opgetrokken. Aanzienlijke uitgaven in de stadsrekeningen van 1526 tot 1528 wijzen echter op een laatste grote bouwfase tijdens Margareta's

bestuur. Volgens onze bevindingen is toen de vroegrenaissancevoorbouw met de audiëntiezaal uitgevoerd. Het steenhouwersmerk van Justaes de Prince, die volgens voormelde rekeningen de blauwe steen leverde, is trouwens teruggevonden op verschillende plaatsen van dit gedeelte. Voor de bouwwerken werd Rombout II Keldermans betaald. Het renaissanceontwerp kan beïnvloed zijn door de Franse kunstenaars Jan Mone of Guyot de Beaugrant, die respectievelijk vanaf 1524 en 1526 aan het hof verbonden waren. Door de dood van Margareta in 1530 bleef de oostelijke vleugel aan de binnenplaats onafgewerkt.

De Grote Raad

Het hof werd tussen 1561 en 1563 in gebruik genomen door kardinaal Granvelle. Van 1616 tot 1794 zetelde hier de Grote Raad, die tot op dat moment in het Schepenhuis had vergaderd. Voor dit hoge gerechtshof liet de stad in 1611-1615 een grote verhoorzaal, de zogenaamde consistorie, bouwen door stadsbouwmeester Jan Van Balen. Sinds het begin van de 19de eeuw fungeerden de gebouwen langs de Keizerstraat als rechtbank. Tot 1831 verbleef aartsbisshop prins de Méan in het gedeelte aan de Voochtstraat, waar eertijds ook de voorzitter van de Grote Raad woonde.

De Rechtbank van Eerste Aanleg

Omstreeks 1842 voltrok zich een ware grote schoonmaak: het oorspronkelijke meubilair verdween. In 1876-1877 werd het volledige hof overgedragen aan het provinciebestuur, dat in 1878-1882 een ingrijpende restauratie liet uitvoeren voor de Rechtbank van

Rechts op deze foto zien we een gedeelte van de woning op de hoek met de Korte Maagdenstraat die bij de inrichting van de Rechtbank van Eerste Aanleg in 1878-1882 moest wijken voor de bouw van een neorenaissancevleugel.



Eerste Aanleg. De werken stonden onder leiding van provinciearchitect L. Blomme, bijgestaan door architect Ph. Van Boxmeer en geadviseerd door F. Steurs. Volgens de toenmalige historiserende opvattingen werd het gebouwencomplex vervolledigd met een apsis langs de Voochtstraat, een oostvleugel met een gaanderij aan de binnenplaats en zelfs een volledig nieuw gebouw in neorenaissancestijl op de hoek van de Keizerstraat en de Korte Maagdenstraat. Het schrijnwerk en het meubilair zijn eveneens ontwerpen van architect L. Blomme.

Aan de Keizerstraat links liggen het vroegrenaissancepoortgebouw en het

aanpalende diephuis met een brede topgevel, met daarachter Margareta's gehoorzaal. Dit originele gedeelte is moeilijk te onderscheiden van het 19de-eeuwse hoekgebouw door enkele neorenaissance toevoegingen zoals de dakkapel boven de poort, het brede balkon en de voluten aan de topgevel. De tuinzijde van het renaissancepoortgebouw heeft een arcade met kruisribgewelven: de consoles in renaissancestijl zijn kopieën van de originele, die in het Vleeshuis te Antwerpen bewaard worden. De trap leidt rechtstreeks naar de troonzaal of audiëntiezaal van Margareta. De leuning met sierlijke balusters en de portiekomlijsting van de deur zijn uitgevoerd in vroegrenaissancestijl.



Deze tekening van de Mechelse kunstenaar August Van den Eynde (1822-1861) geeft een beeld van de voormalige audiëntiezaal van Margareta vóór de omvorming tot Rechtbank van Eerste Aanleg.

In het verlengde van deze troonzaal zien we de consistorie of verhoorzaal voor de Grote Raad. Vooral dit gedeelte werd aan het einde van de 19de eeuw hard gerestaureerd door architect L. Blomme. Aan de achterzijde van de binnenplaats bevinden zich de oudste vleugels, palend aan de Voochtstraat en de Korte Maagdenstraat en opgetrokken in traditionele stijl. De poortvleugel en het trappenhuis werden in 1517 ontworpen door Rombout II Keldermans. Langs de buitenzijde heeft het balkon op de verdieping een typisch laatgotische vorm en versiering. Het trappenhuis wordt als één van de meest merkwaardige uit die tijd beschouwd. De brede bordestrap met een vierkante plattegrond is een renaissanceconcept. Bij de restauratie in de 19de eeuw zijn de leuning alsook de blauwe hardsteen van de treden en de vloertegels vervangen. De ingewerkte ronde handgreep is gespaard

gebleven. Twee imposante spitsboogramen met laatgotische tracering zorgen voor veel licht. Ook de witstenen consoles van het originele plafond hebben een typisch laatgotische vorm. De balksloffen zijn versierd met een zaagtandmotief, zoals gebruikelijk in Mechelen in de 15de-16de eeuw. Op de verdieping komt de trap uit tegenover de deur van het balkon. Naast het balkon geeft een gotische wenteltrap toegang tot de zolders met meesterlijk getimmerde dakspanten.

De achtervleugel van de Voochtstraat was destijds bestemd als woning van de voorzitter van de Grote Raad. In de 18de eeuw werden deze vleugel en het aansluitende gedeelte van de Korte Maagdenstraat aangepast in Lodewijk XV-stijl en Lodewijk XVI-stijl. Hiervan getuigen onder meer de fraaie schouwen in twee kamers die uitgeven op de gang met een



De bibliotheek was oorspronkelijk Margareta's privévertrek. De originele gotische balkenroosting kreeg in de periode van de Grote Raad een fraai barok stucplafond met geometrische motieven waarin het jaartal 1687 en beschilderde vlakken zijn verwerkt.

kruisriboverwelling. De 18de-eeuwse plafondbepleistering met zware kooflijsten werd gereconstrueerd na een brand in 1995.

De kamer van Granvelle heeft zware muren en een gotische riboverwelling. Het ganggedeelte voor deze kamer valt op door zijn houten tonoverwelling. De consistorie of zittingszaal van de Grote Raad werd tijdens de 19de eeuw ook aan de binnenzijde grondig aangepakt. De volledige aankleding

dateert uit die tijd. Interieuronderzoek heeft aangetoond dat zelfs het plafond met de typische acanthusbladversiering gemaakt of hermaakt werd tijdens die restauratiecampagne. Deze zaal was in de 18de eeuw nog versierd met acht schilderijen waar de Grote Raad op afgebeeld stond.

*Michèle Eeman
uit: Open Monumentendag 1999 - brochure
Mechelen*

Het Hof van Palermo

Zakstraat 18

Op het ogenblik dat deze bijdrage werd geschreven, coördineerde Johan Grootaers Erfgoedexpertise een bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek naar de beschermde huistoren en de aansluitende gaanderij van het Hof van Palermo. De hiernavolgende informatie zal in de toekomst worden aangevuld met en afgewogen tegen de bevindingen van dat onderzoek.

Het hof van Jean Carondelet

Het *Hof van Palermo* in de Mechelse Zakstraat werd in 1476 ingericht door Jean Carondelet, die in 1473 benoemd was tot voorzitter van het in dat jaar opgerichte Parlement van Mechelen, de voorloper van de Grote Raad van Mechelen. Carondelet was naast zijn activiteiten als rechtsgeleerde sterk begaan met de kunsten en de wetenschappen. Hij droeg onder meer bij tot de uitbreiding van de Leuvense universiteit en wordt beschouwd als de tweede stichter van het Sint-Donaascollege in die stad.

Het spreekt voor zich dat zo'n voornaam man nood had aan een residentie die zijn status weerspiegelde. Voor de uitbouw van zijn stadspaleis verwierf Carondelet in 1474 en 1475 een aantal eigendommen in de Zakstraat, die vervolgens tot een eenheid werden samengevoegd. Vermoedelijk omvatte het toenmalige 'hof' een L-vormige voorbouw, die via een nieuw toegevoegde

Deze gekleurde pentekening van Alfred Ost uit 1912 toont de nu verdwenen vleugel van het Hof van Palermo langs de Melaanvliet. Op de achtergrond zien we de huistoren.



huistoren - een statussymbool bij uitstek - in verbinding stond met een tweede, verdwenen vleugel langs de Melaanvliet. Momenteel rest van dit complex enkel nog de huistoren en de L-vormige voorbouw. De contouren van de tweede vleugel, met zijn binnenplaats en een afsluitmuur aan de Zakstraat, zijn wel nog herkenbaar in het recent gerealiseerde, aanpalende woonproject.

De structuur van de nog bestaande vleugel aan de Zakstraat illustreert de integratie van verschillende elementen tot een groter geheel. Het gebouw is een combinatie van een 'diephuis' aan de rechterzijde en een 'breedhuis' aan de linkerzijde. De beide delen zijn verbonden door een spievormige centrale travee, die vermoedelijk pas werd gerealiseerd bij de samenvoeging en een gevolg is van de geknikte rooilijn. Tegen het diephuis aan de rechterzijde werd op een later tijdstip bovendien nog een achterbouw toegevoegd van twee traveeën diep. Ter plaatse verwijzen verscheidene elementen naar de complexe structuur van het gebouw. Dat is het duidelijkst merkbaar aan de afwerking en de plaatsing van de moerbalken op de verdieping, die per bouwvolume verschillen.

Bij de inrichting van het Hof van Palermo rond 1475 werd tegen de achtergevel van het breedhuis een huistoren van vier geledingen opgetrokken. De nog bestaande stenen spiltrap daarvan verbindt nog steeds de verschillende niveaus van de straatvleugel. Hij gaf bovendien ook uit op de nu verdwenen vleugel langs de Melaan, zoals geïllustreerd wordt door enkele nu dichtgemetselde doorgangen. Aansluitend op de toren bevindt zich beneden een smalle gang met aaneengeschakelde kruisribgewelven.

Een stadspaleis in voorname handen

Na het overlijden van Jean Carondelet kwam zijn Mechelse residentie in handen van zijn zoon Jan, die een bloeiende kerkelijke (en wereldlijke) carrière uitbouwde. Dit hof dankt zijn naam aan de benoeming van deze Jan Carondelet tot aartsbisschop van Palermo in 1524.

Momenteel is nog maar gedeeltelijk uitgeklaard wie er in de eeuwen na het heengaan van Jan Carondelet op 7 februari 1544 allemaal bezit nam van deze residentie. De bewoners die wel al geïdentificeerd werden, waren in elk geval personen van aanzien. Bij het opstellen van de wijkboeken in 1647 hoorde het pand toe aan ridder Jan Libart, 'officiaa van Kamerijk', of rechter aan de kerkelijke rechtbank van het bisdom Cambrai in het huidige Frankrijk. Een akte van maart 1652 omschrijft zijn eigendom als een "groot huis met poort, voorplaats en tuin ... genaamd het *Huys van Palerme*". Op 5 maart 1671 verkochten de erfgenamen van Jan Baptista Liebaert het pand aan Peeter Anthonis du Hot, sinds 1663 advocaat aan de Grote Raad van Mechelen. Na het overlijden van raadsheer du Hot behield zijn weduwe het pand tot in het begin van de 18de eeuw.

Opdeling van het historische hof

Mogelijk bleef het *Hof van Palermo* tijdens de 18de eeuw als een geheel behouden. Vanaf het einde van die eeuw werd het echter opgedeeld in percelen. Nog vóór rond 1824 een eerste kadastraal overzicht van de Mechelse binnenstad werd opgesteld, was er al sprake van een tweedeling tussen de vleugel langs de Melaan en het nog bestaande gedeelte aan de Zakstraat.

In 1850 volgde de opdeling van de vleugel aan de Zakstraat. Daarbij werden het breedhuis en het diephuis, die vermoedelijk door Jean Carondelet in 1474-1475 waren



Bij het opstellen van deze kadastrale tekening rond 1824 was het historische Hof van Palermo al opgedeeld in een vleugel aan de Melaan (lichtblauw) en de nog bestaande vleugel aan de Zakstraat (donkerblauw).



Deze foto uit 'Mechelen, de memoires van een stad' van Frans Vermoortel toont de beide woonhuizen in de straatvleugel van het vroegere Hof van Palermo. Het woonhuis rechts draagt al de sporen van de verbouwing uit 1907.

samengevoegd, weer omgevormd tot afzonderlijke woonhuizen. Beide woningen werden in het begin van de 20ste eeuw verbouwd.

De familie Groenendaels wijzigde in 1907 de hele gelijkvloerse indeling van het diephuis aan de rechterzijde van het vroegere Hof van Palermo. Ook de voorgevel veranderde van uitzicht, doordat onder meer de vensteropeningen enigszins verschoven en er een nieuwe, zware kroonlijst werd aangebracht. Kort daarop, in 1913, werd ook het kleine woonhuis

aan de linkerzijde aangepast. Het betrof voornamelijk interieurwijzigingen, al had de omvorming van het winkeltje beneden tot woonruimten ook het verdwijnen van de kleine winkelvitrine in de voorgevel tot gevolg. Hoewel dit woonhuis erg klein was, beschikte het met de huistoren over het meest opvallende element van het oude Hof van Palermo.

Koninklijke Manufactuur van Wandtapijten De Wit

In 1889 nam Theophiel De Wit afscheid van

de tapijtweverij Braquenié in de Goswin de Stassartstraat, die we elders in deze brochure bespreken, om een eigen bedrijf te stichten. Zijn firma, nu bekend als de Koninklijke Manufactuur van Wandtapijten De Wit, bracht hij aanvankelijk onder in een pand aan de Adegemstraat. Twintig jaar later had de firma nood aan een groter onderkomen, dat werd gevonden in de Zakstraat. In 1917 kocht de heer De Wit het diephuis aan de Zakstraat dat ooit nog deel had uitgemaakt van het *Hof van Palermo*. Hij diende meteen ook een bouwdoossier in voor de uitbreiding van het werkhuis in de tuin.

In de navolgende jaren werd de weverij regelmatig uitgebreid. In 1927, nauwelijks tien jaar later, werd er al voor de derde maal uitgebreid. Tijdens deze bouwcampagne werd niet alleen de hele tuin ingepalmd door bedrijfsruimten, maar werd zelfs een deel van de Melaan overwelfd om te voldoen aan de groei van het bedrijf. In de loop der jaren werd ook de vleugel langs de Melaan omgevormd tot weefateliers. Met de aankoop van het kleine breedhuis met de traptoren werden alle delen van het historische Hof van Palermo opnieuw verenigd.

Leegstand en herbestemming

In het begin van de jaren 1980 verhuisde de Koninklijke Manufactuur naar haar huidige locatie, de *Refuge van Tongerlo* in de Schoutetstraat. Na het vertrek wachtten de gebouwen lange tijd op een nieuwe bestemming. Omstreeks 1989 werd uiteindelijk een begin gemaakt met de restauratie van de huistoren naar plannen van architect Karel Beeck. Deze werken vielen echter stil nadat slechts een gedeelte van de gevels en van de stenen spiltrap hersteld waren.



Deze foto geeft vanaf de huistoren een beeld van de verregaande verwaarlozing van de vroegere vleugel langs de Melaan omstreeks 2005.

De lange leegstand leidde geleidelijk aan tot een zwaar verval. Vooral de toestand van de vleugel langs de Melaan ging zienderogen achteruit. De historische delen van het *Hof van Palermo* werden in 2003 verkocht aan het ABVV, maar het project voor de omvorming tot kantoorruimtes geraakte jammer genoeg nooit verder dan de tekentafel.

De sterk vervallen vleugel langs de voormalige Melaan werd daarom opnieuw te koop gesteld. In 2013 realiseerde vastgoedfirma Van Loon er vijf luxe appartementen. Enkel de vorm en de situering van deze woongelegenheden verwijzen nog naar de voormalige vleugel van het *Hof van Palermo*.

In 2015 kocht Vastgoed Van Loon ook het resterende gedeelte van het vroegere *Hof van Palermo*. De bouwfysische toestand van dit gedeelte liet toe om de gebouwen te behouden en heel wat van de historische delen van dit vroegere stadspaleis te integreren in de nieuwe woongelegenheden, waaraan momenteel de laatste hand wordt gelegd.

tekst: Maarten Van den Mooter, dienst Monumentenzorg stad Mechelen

Notarishuis - Colorfool / Urban Minishop

Huidevettersstraat 3

Een ambitieus plan

Het verhaal van het notarishuis vangt aan op 7 september 1868. Op die dag ondertekende koning Leopold II het Koninklijk Besluit voor de bouw van een overdekte markthal aan de Mechelse Botermarkt en voor de aanleg van twee omliggende straten. Dit besluit kwam er op initiatief van het lokale stadsbestuur dat betere omstandigheden wilde bieden aan de markthandelaars en hun waren, en tegelijkertijd de handelsfunctie in de binnenstad wou versterken.

Minstens even belangrijk was de wens van de stadsvaders om de Vettersham - de wijk van de huidevetters die op het einde

van de 18de eeuw waren verdwenen - te herwaarderden. Vooral het saneren van de vele onhygiënische vlieten in deze wijk - vaak open riolen die bovendien regelmatig overstromden - stond hoog op de agenda. De aanleg van de huidige Muntstraat en Huidevettersstraat moest dus niet alleen de nieuwe markthal bereikbaar maken, maar ook de Vettersham beter ontsluiten.

Het plan bij het KB van 7 september 1868 toont hoe de Vettersham doorsneden werd door toen nog open vlieten. Aan de Botermarkt kwam de Melaan samen met de (Ververs)Vliet (1), de Koolvliet (2) en de Gracht (3).



Het hele dossier met het bijbehorende stedenbouwkundige ontwerp werd uitgewerkt door Victor Loucx (1828-1893), kort voordien benoemd tot stadsarchitect, die een grote rol zou spelen in de ontwikkeling van dit stadsdeel.

Een gefaseerde aanpak

De aankoop van de eigendommen voor de bouw van de overdekte markthal en de aanleg van de Muntstraat verliep voorspoedig. De erfgenamen van de eerder dat jaar overleden Louise de Neve vonden geen graten in de verkoop van een deel van de tuin van het vroegere klooster van de rijke klaren-urbanisten aan de Leermarkt. Daardoor kreeg de stad Mechelen in één klap het grootste gedeelte van het terrein voor de bouw van de overdekte markt in handen.

Al op 15 juni 1869 werd de hal, die eveneens was ontworpen door stadsarchitect Victor Loucx, aanbesteed. De inhuldiging van de overdekte markt, waarvoor onder andere de Koolvliet en het knooppunt Melaan-Verversvliet waren overweld, volgde al in 1871. De groei van Mechelen als centrum voor de groenteteelt en de bijbehorende toestroom van groentehandelaars naar de overdekte markt, maakte dat deze al snel bekend stond als 'de groentemarkt'. Samen met de bouw van de hal werd ook de Muntstraat gerealiseerd. Deze straat dankt haar naam aan de historische muntslagerij die voor de aanleg werd afgebroken. Ook het gedeelte van de Huidevettersstraat achter de overdekte markt kwam toen al tot stand. Dat de uitvoering op dat ogenblik begon te sputteren, had hoogstwaarschijnlijk te maken met baron Duvivier.

Baron Duvivier en het hotel van Velsen

Leopold baron Duvivier (1804-1878) was als jurist nagenoeg zijn hele carrière verbonden

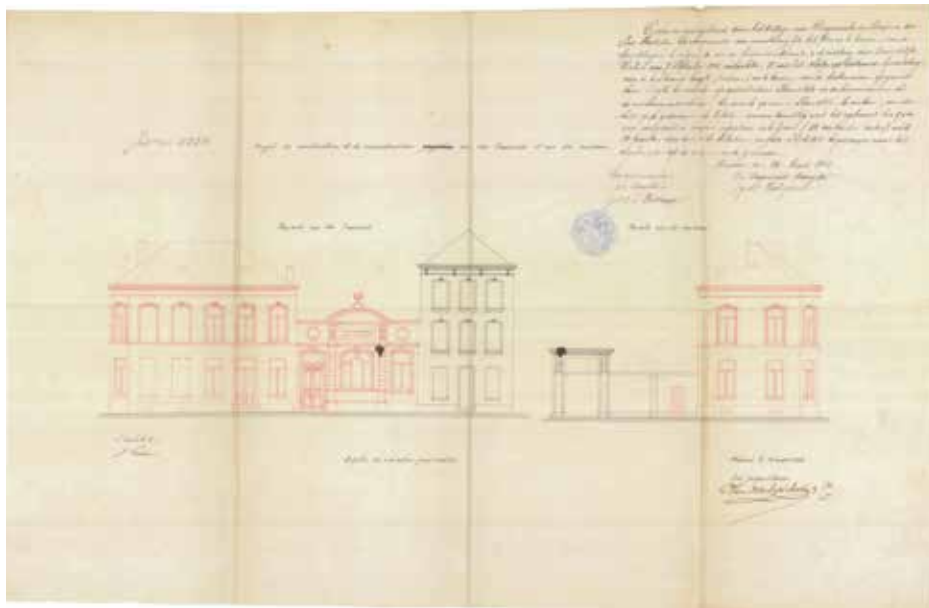
aan de Rechtbank van Eerste Aanleg in Mechelen, tussen 1830 en 1856 als rechter en nadien als voorzitter. In 1859 verwierven baron Duvivier en zijn vrouw Françoise Diercxsens (1797-1866), de volledige eigendom van een riante woning aan het begin van 't Vlietje. Het echtpaar verbleef er vermoedelijk al sinds hun huwelijk in 1837, aangezien mevrouw Duvivier het vruchtgebruik ervan had geërfd van haar overleden eerste echtgenoot, Gustave J.M. van Velsen.

Het pand was in 1788 door François D. van Velsen, de vader van Gustave, verbouwd tot een echt *hôtel de maître* naar Frans voorbeeld. Het U-vormige woonhuis beschikte achter de afsluitmuur aan 't Vlietje over een ruime binnenplaats en gaf achteraan uit op een zeer grote tuin van ongeveer 2000 m², die zich uitstrekte tot tegen de Blaasbalgstraat. Het pand voldeed daarmee volledig aan het architecturale credo voor de toenmalige adellijke verblijven *vivre entre cour et jardin*, dat werd gepropageerd door Franse modelboeken.



Deze geveltekening van het Hotel van Velsen aan 't Vlietje uit 1788 toont de beide dwarsvleugels en de centrale toegangspoort naar de binnenplaats, waarachter de contouren van de grote woonvleugel te zien zijn.

Hoewel we dit nog niet met zekerheid kunnen stellen, voelde baron Duvivier vermoedelijk weinig voor het verder



Het eveneens door Victor Louckx ontworpen hoekpand naast het notarishuis fungeerde als café en conciërgewoning.

drie jaar later kwamen de middenvleugel en het gedeelte op de hoek met 't Vlietje echter in handen van een nieuwe eigenaar. De aankoop door de vereniging van notarissen werd voornamelijk ingegeven door het bijbehorende recht om het aanpalende gedeelte van de Melaan te overwelfen en te bebouwen.

Op 18 maart 1882 diende notaris Van Melckebeke in naam van de vereniging een bouwdoossier in voor de oprichting van een verkoopzaal met een aanpalend café. De plannen daartoe waren uitgewerkt door Victor Louckx, die ditmaal optrad als privéarchitect. Zes dagen later keurde de man zijn eigen gevelplan goed. Terstond richtten de notarissen een burgerlijke vennootschap op om de nodige eigendommen aan te kopen - wat op 3 april 1882 ook gebeurde - en het project te realiseren.

De situering van de verkoopzaal voor notarissen op het einde van de Muntstraat, over de volledige breedte van de overkluisde Melaan, creëerde doelbewust een perspectiefisch gezicht op de prestigieuze neoclassicistische façade. In overeenstemming met de door Louckx al eerder geopperde wens, werd de 'oude en lelijke' hoekvleugel van het hotel Duvivier afgebroken om plaats te maken voor een eigentijdse, bepleisterde lijstgevel. Dit gebouw, eertijds bestemd als conciërgewoning, herbergde ook het café *A la salle d'attente*, waar bezoekers konden wachten op de aanvang van de verkoop of op een verzoek om tegen een kleine vergoeding op te treden als getuige. Het notarishuis zelf bestaat in feite maar uit vier vertrekken, die allemaal toegankelijk zijn via een ruime doorgang. De nu gesloten deur aan de linkerkant van deze gang gaf rechtstreeks uit in het café. De andere

vleugeldeuren komen uit in de twee voormalige verkoopzalen, waarvan de aankleding een sterke neoclassicistische inslag vertoont. Aangezien de grote verkoopzaal geen zijdelings daglicht ontving, opteerde Victor Louckx, die heel wat ervaring had met ijzer- en glasconstructies, voor een plat dak met een lichtkoepel. Tussen beide roepzalen ligt een kleine kleed- en ontvangstkamer. Het vernuft en het inzicht van de 19de-eeuwse architect reikte zover dat hij het vloerniveau van het intermediaire lokaal verhoogde tot op het niveau van de tribunes waarop de notarissen bij de verkopen plaatsnamen.

De 'groene kamer'

Achter een deurtje in de gang van het notarishuis schuilt de 'groene kamer'. De mensenmaat van dit vertrek staat in schril contrast met de imponerende architectuur van de belendende ruimten. Dit salon, waarvan de symmetrie en de typerende ornamentiek verwijzen naar het laat-18de-eeuwse classicisme, is dan ook een restant van het oude hotel Duvivier. Doordat bij de bouw van het notarishuis de vroegere middenvleugel grotendeels ongemoeid werd gelaten, ontsnapte deze ruimte aan de 19de-eeuwse bouwwoede.

Aan het terracottabeeld in de centrale nis is een eigen verhaal verbonden. Kort na de goedkeuring van het bouwdoossier stelde de vereniging van notarissen aan het Mechelse schepencollege voor om de gevel van hun verkoopzaal een meer monumentaal karakter te verlenen. Ze wilde de vooruitspringende geveldelen in blauwe hardsteen uitvoeren en een meer dan levensgroot natuurstenen beeld plaatsen op de voorgevel. Als wederdienst vroeg ze het stadsbestuur om de kosten voor de aankoop van een klein strookje stadsground

en de bouwbelasting te laten vallen. De stad had hier aanvankelijk wel oren naar. Mede op aangeven van het lokale bestuur stelde de vereniging van notarissen daarop een Mechelse beeldhouwer aan om een ontwerp in terracotta te vervaardigen. Kunstenaar van dienst was Jef Willems (1845-1910), leerling van zowel de Antwerpse als de Mechelse academie.

Toen sommige gemeenteraadsleden de gevraagde subsidie aan bijkomende voorwaarden onderwierpen, voerden de notarissen hun voorstel voor het gevelbeeld echter af. Sindsdien prijkt een siervaas op de façade, die weliswaar in ruime mate verlevendigd werd met details van blauwe hardsteen.

Restauratie (1992) en herbestemming (2015)

De restauratie van het notarishuis in 1992 door architect Karel Beeck legde veel respect voor het historische gebouw aan de dag, dat ondanks zijn uitzonderlijke karakter en architectuur nog steeds niet beschermd is als monument. Getuige van dit respect is onder meer het 'opliggend' voegwerk met geprononceerde lint- en stootvoegen, dat met grote kennis van zaken werd hersteld. Enkele jaren geleden werd de functie van het gebouw als verkoopzaal opgeheven. De doelbewuste ligging en belangrijke bakenfunctie vormen nu een troef voor interieurzaak *Colorfool* en kinderkledingwinkel *Urban Minishop* die het pand momenteel betrekken.

Tekst:

*Patrick De Greef, bouwhistoricus
Maarten Van den Mooter, dienst
Monumentenzorg stad Mechelen*

Teksten

Lissa Ceulemans
Marc Debatty
Patrick De Greef
Eveline De haes
Michèle Eeman
Elfi Hermans

Amke Maes
Luc Michiels
Sofie Stevens
Maarten Van den Mooter
An Verscuren

Dank aan

In de eerste plaats aan alle eigenaars die met zoveel enthousiasme hun eigendom openstellen
De personeelsleden van de stad Mechelen die zich inzetten voor de bewaking van de opengestelde gebouwen
Alle muzikanten die voor sfeervolle muziek zorgen in de opengestelde panden
De Teugel i.s.m. het Centrum voor Volwassenenonderwijs Crescendo
De Ware Vrienden van het Archief
Gidsenbond Mechelen vzw
Mechelen Binnenste Buiten
Stadsarchief Mechelen

Redactie

Lissa Ceulemans
Eveline De haes
Sofie Stevens
Maarten Van den Mooter

Eindredactie

Marijke Hoflack

Beeldmateriaal

Het fotomateriaal is afkomstig van het Stadsarchief Mechelen - www.beeldbankmechelen.be
of van de stedelijke dienst Monumentenzorg, tenzij anders vermeld.

Vormgeving en drukwerk

Swinnen Printing N.V.
Muizenstraat 172
1981 Hofstade

Cover

Rechtbank van Eerste Aanleg - Keizerstraat 20
© Koen Broos

Inleiding - De Grote Raad

Verscuren, An, Nadere toegang op de geëxtendeerde sententies van de Grote Raad van Mechelen: 1693-1772, Brussel: Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, I 547, 2013.

1. Den Breckpot

- *Breckpot, Marcel, Het Hof Cortenbach...*, 1985: BRECKPOT, MARCEL, Het Hof Cortenbach te Mechelen, in: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, Mechelen, 1985.

- *Van den Mooter Maarten, Een bouwhistorische studie...*, 2001: VAN DEN MOOTER, MAARTEN, Een bouwhistorische studie van het huis van Jan IV van Cortenbach Korenmarkt 25-27 Mechelen, Antwerpen, 2001.

- *Van Langendonck, Linda, Het voormalige Gildenhuis...*, 2007: VAN LANGENDONCK, LINDA, Het voormalige Gildenhuis van de Jonge Kruisbooggilde. Het huis Breckpot, Korenmarkt 23, Mechelen: buitengevels, kelders, gelijkvloerse verdieping en achterhuis. Tussentijdse evaluatie en restauratieopties, 2007.

2. De Clippel - Torenuurwerken Michiels

- *De Greef, Patrick, Korenmarkt 6...* 2003: DE GREEF, PATRICK, Korenmarkt 6: Huis De Clippel, in: brochure *Open Monumentendag Mechelen 2003 - Stof tot nadenken*.

- *Michiels, Luc, Huis de Clippel...* 2000: MICHIELS, LUC, Huis de Clippel, in: brochure *Open Monumentendag Mechelen 2000 - Met de tijd mee*.

- Michiels, Luc, Het atelier van... 2010: MICHIELS, LUC, Het atelier van Beiaarden & torenuurwerken Michiels, in: brochure *Open Monumentendag Mechelen 2010 - De vier elementen*.

3. In den Grooten Zalm

- *Arter, samenvattend rapport...* 2013: ARTER, Samenvattend rapport restauratiedossier gevels en daken 'In Den Grooten Zalm' en 'Den Kleinen Zalm', Mechelen, 2013.

- *De Clercq, Lode, tekst educatief paneel...* 2015: DE CLERCQ LODE, Tekst educatief paneel behandeling beeldhouwwerk en polychromie, 2015.

- *Grieten, Stefaan, Het beeldhouwwerk...* 2011: GRIETEN, STEFAAN, Het bouwbeeldhouwwerk van het ambachtshuis In den Grooten Zalm in Mechelen, Mechelen, 2011.

- *Smets, Coralie, Het visverkopershuis...* 2010: SMETS, CORALIE, Het visverkopershuis 'In Den Grooten Zalm' in: brochure *Open Monumentendag Mechelen 2010 - De vier elementen*.

- *Wouters, Annelies, De bouwgeschiedenis...* 2011: WOUTERS ANNELIES, De bouwgeschiedenis van het huis "de Grote Zalm" te Mechelen: aanvullend bronnenonderzoek, Mechelen, 2011.

4. NONA

- *Wandelen langs...*, 2007: *Wandelen langs de filmpaleizen in Mechelen*, Mechelen, 2007.

- *Depestel, Sarah en Noens, Jessie, Mechelen Begijnenstraat...*, 2004: DEPESTEL, SARAH en NOENS, JESSIE, Mechelen Begijnenstraat 19-21, vandaag bekend als Kunstencentrum nOna, Antwerpen, 2004.

5. Schepenhuis

- *Eeman, Michèle; Struyf, Jan; Huygens, Frank en Van de Voorde, Anne, Steenweg 1...*, 2002: EEMAN, MICHELE; STRUYF, JAN; HUYGENS, FRANK en ANNE VAN DE VOORDE, Steenweg 1: gerechtigheidsaferelen in het Oude Schepenhuis: de negen helden en het laatste oordeel, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 2002 - Symbolen.

- *Meul, Veerle, Het oud Schepenhuis...*, 1992: MEUL, VEERLE, Het Oud Schepenhuis (eind 13de-14de eeuw) te Mechelen: een bijdrage tot de reconstructie van de bouwhistoriek met situerende beschrijving en bouwkunsthistorische appreciatie, Antwerpen, 1992.

- *Van Dijk, Linda en Ghisdal, Marie-Hélène, Mechelen-Oud Schepenhuis...*, 2015: VAN DIJCK, LINDA en GHISDAL, MARIE-HELENE, Mechelen-Oud Schepenhuis: Laatste Oordeel en Calvarie, muurschilderingen in de voormalige zaal van de Grote Raad, Mechelen, 2015.

- *Van Dijk, Linda, Verslag van de conservatie...*, 1992: VAN DIJCK, LINDA, Verslag van de conservatie van 16de-eeuwse muurschilderingen in de oude raadkamer van het Mechelse schepenhuis (huidig archief, eerste verdieping) : een Laatste Oordeel boven de haard door Franz Sanders (1525-1526) en een kruisiging op de tegenoverliggende wand, Mechelen, 1992.

Bijkomende literatuur:

- BAEYENS, H., De bouwmeesters, in: *Flandria Nostra*, dl. 2, Antwerpen-Leuven, 1957.

- CONINCKX, H., *La Vierge de l'ancienne Maison Echevinale à Malines*, Mechelen, 1923.

- HERMANS, V., *Ancienne Maison Echevinale ou Vieux Palais*; brief van G. Goossens 17 juni 1948, dossier KIK 1992.04793, Mechelen, 1902.

- VAN DER VENNET, M. *L'ancienne maison échevinale de Malines*, in: *Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis*, 1935.

6. Sint-Romboutskathedraal

- *Rijke stinkerds? Archeologisch onderzoek ...*, 2013: *Rijke stinkerds? Archeologisch onderzoek in de kathedraal*, in: Nieuwsbrief van de dienst Archeologie van de stad Mechelen, afl. 20 (2013).

- *De Rynck, Patrick, De acht historische kerken...*, 2009: DE RYNCK, PATRICK, *De acht historische kerken van Mechelen. Een wandelgids*, 2009.

- *Hendriks Veerle en Trommelmans, Raf, Archeologische opgraving...*, 2013: Hendriks Veerle en Trommelmans, Raf, *Archeologische opgraving Mechelen, Sint-Romboutskathedraal*, basisrapport conceptversie, 2013.

- *Thomas, Catherine, Le visage humain...*, 2014: THOMAS, CATHERINE, Le visage humain de l'administration: Les grands commis du gouvernement central des Pays-Bas espagnols (1598-1700), Brussel, 2014.

- *Van Langendonck, Linda, Sint-Romboutskathedraal...*, 1996: VAN LANGENDONCK, LINDA, Sint-Romboutskathedraal, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 1996.

7. Begijnhofkerk

- *De Greef, Patrick, De geschiedenis van...*, 2015: DE GREEF, PATRICK, De geschiedenis van de Mechelse begijnhofkerk: 330 jaar vrouwelijke devotie onder de hoede van de pastoor (1595-1925), Mechelen, 2015.

8. Predikherenklooster

- *Deneys, Elsbeth; Rasson, Fabian en Jaenen, Marieke, Bouwhistorische en materiaaltechnisch...*, 2011: DENEYS, ELSBETH; RASSON, FABIAN en JAENEN, MARIEKE, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek van het Predikherenklooster te Mechelen (ongepubliceerde studie), Antwerpen, 2011.

- *De Peu, Piet, Het oud-dominicanenklooster...*, 1986: DE PEU, PIET, Het oud-dominicanenklooster te Mechelen, Gent, 1986.

- *Fexer, Charlotte en Vermaelen, Begga, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch...*, 2012-2013: FEXER, CHARLOTTE en VERMAELEN, BEGGA, Bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek van het predikherenklooster te Mechelen: 2^e fase (ongepubliceerde studie), Borgerhout, 2012-2013.

- *Stuhlmacher, Mechthild, dossier ontwerp...*, 2013: STUHLMACHER, MECHTHILD, dossier ontwerp en aanvraag voor de meerjarige subsidiëringsovereenkomst, Rotterdam, 2013.

9. Braquenié - notariaat Spaepen

- *Apers, Christiane, De oprichting van...*, 2012: APERS, CHRISTIANE, De oprichting van het oude Karmelietessenklooster aan de Sint-Janstraat in Mechelen en de herkomst van het pand, in: Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, Mechelen, 2012.

- *De Lannoy, Herwig, Jean Henri de Perceval...*, 2011: DE LANNOY, HERWIG, Jean Henri de Perceval (1786-1842), "maire" van Putte, de eerste liberale burgemeester van Mechelen en volksvertegenwoordiger, in: Molenwijzer, maart 2011.

- *Nobels, Erik, Het huis Braquenié...*, 1999: NOBELS, ERIK, Het huis Braquenié, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 1999.

- *Sirat, Jacques, Braquenié...*, 1998: SIRAT, JACQUES, French textiles and interiors since 1823, Paris, 1998.

- *Struyf, Jan, Het bouwhistorisch onderzoek...*, 2000: STRUYF, JAN, Het bouwhistorisch onderzoek van Goswin de Stassartstraat 20-22 te Mechelen, Mechelen, 2000.

- *Van den Mooter, Maarten, Goswin de Stassart 18...*, 1999: VAN DEN MOOTER, MAARTEN, Mechelen. Goswin de Stassart 18: een bouwhistorische studie, Mechelen, 1999.

11. Sint-Jan-Baptist en Evangelistkerk

- *Byule, Marjan en Bergmans, Anna, Relicta... 2013*: BUYLE, MARJAN en BERGMANS, ANNA, "Internationale stijl" in Mechelen. Ontdekking, conservatie en onderzoek van de muurschilderingen van rond 1400 in de toren van de Sint-Janskerk, in: *Relicta* volume 10, Brussel, 2013.
- *De Greef, Patrick, Kerk van Sint-Jan Baptist... 2009*: DE GREEF, PATRICK, Kerk van Sint-Jan Baptist en Evangelist, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 2009 - Zorg in Mechelen.
- *Hermans, Elfi, tekst infopaneel... 2014*: HERMANS, E., Tekst infopaneel Sint-Jan Baptist & Evangelistkerk, 2014 en Kerk van Sint-Jan Baptist en Evangelist, restauratie interieur en vieringtoren, toelichting bij de start van de werken 9 mei 2016 (niet-gepubliceerde presentatie info-avond).
- *Lagaert, Joke, tekst infopaneel... 2014*: LAGAERT, JOKE, Tekst infopaneel Sint-Jan Baptist & Evangelistkerk, 2014 en Sint-Jan Baptist & Evangelistkerk, Vooronderzoek 2013 (niet-gepubliceerde presentatie info-avond).

Bijkomende literatuur:

- *DEBONNE, VINCENT*, Nieuwe inzichten in de bouwgeschiedenis van de Sint-Janskerk in Mechelen, in: *Relicta* volume 10, Brussel, 2013.
- DE GREEF, PATRICK, Kerk van Sint-Jan Baptist en Evangelist te Mechelen, Bouwstenen voor een reconstructie van het interieur (1585-1795): 5 dln., Mechelen, 2009-2011.
- HERMANS, ELFI, Restauratiedossier Sint-Jan Baptist en Evangelistkerk, Mechelen, 2014.
- LAGAERT, JOKE voor PRC, Dossier Vooronderzoeken, Mechelen, Sint-Jan Baptist & Evangelistkerk, 2013, Mechelen, 9 mei 2013.
- NUYTTEN DIETER, De middeleeuwse kappen en houten tongewelven van de Sint-Janskerk in Mechelen: typologisch, bouwhistorisch en dendrochronologisch onderzoek, in: *Relicta* volume 10, Brussel, 2013.

12. Hof van Prant - Sint-Romboutscollege

- *De Greef, Patrick, Bouwhistorisch onderzoek... ,1993*: DE GREEF, PATRICK, Bouwhistorisch onderzoek van het voormalige 'Hof van Prant', thans 'Sint-Romboutscollege', Mechelen, 1993.
- *Vanroy, Mario, Sint-Romboutscollege... , 1992*: VANROY, MARIO, Sint-Romboutscollege, Veemarkt 56, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 1992 -Schoolgebouwen.

13. Rechtbank van Eerste Aanleg

- *Eeman, Michèle, Het hof van Margaretha... 1999*: EEMAN, MICHELE, Het hof van Margaretha van Oostenrijk, in: brochure Open Monumentendag Mechelen 1999 - via Europa, reisverhalen in steen - gebouwen i.v.m. de Grote Raad van Mechelen (1473-1796), een instelling met Europese dimensie.



Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal rows. Each row is defined by two solid purple lines with a dashed purple line in the center, providing a guide for letter height and placement.



Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal rows. Each row is defined by two dotted lines, providing a guide for letter height and placement.





Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal dotted lines.



